

11.12.1929

наш Край

№ 1 (40) 1929

СТУДЗЕНЬ

ШТОМЕСЯЧНИК
Ц.Б. КРАЯЗНАУСТВА

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА

— — — на 1929 год — — —

НА ШТОМЕС. ПЭ-
ДАГОГІЧНА-МЭТО-
ДЫЧНЫ ЧАСОПІС

„АСЬВЕТА“

Орган Народнага Камісарыяту Асьветы.

„АСЬВЕТА“ Выходзіць пры ўдзеле леп-
шых пэдагогаў-мэтодыстых.

„АСЬВЕТА“

ВЫДАЕЦЦА ПАД
РЭДАКЦЫЯЙ:
РЫГОРА КАЗЕЛЫ, СЫЦЯПАНА КАСМО-
ВІЧА, ІГНАСЯ МАЗУРА, ЯЗЭПА МАЦЮ-
КЕВІЧА, ПЯТРУКА ПАНКЕВІЧА, ЯНКІ
САМКОВІЧА, ПАЎЛЮКА ШАСТАКОВА.

УМОВЫ ПАДПІСКІ на 1929 год:

На год (12 нумароў) . . .	8 р. — к.
На паўгода (6 нумароў) : .	4 р. 50 к.
На 3 месяцы (3 нумары) . .	2 р. 30 к.
Кошт асобнага нумару . . .	— р. 80 к.

Скідка 25% падлуг агалошанай цаны даецца толькі настўанікам вясковых школ, хатнікам і інш., што выпісваюць на свой кошт. Раённым установам (рай-інспэкцыя, мясцкомы) скидка 25% даецца ў тым выпадку, калі яны падпішуча ця менш, як на 50 экз. на цэлы год.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА РЭДАКЦЫЯЙ
(Менск, Пляц Волі, 23-2), а таксама пош-
тай і аддзяленьн. Белдзяржвыдавецтва.

30к. 5
6502
Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНІК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

БЕЛАРУСКАЙ АКАДЭМІІ НАВУК

№ 1 (40) Студзень 1929

ГОД ВЫДАЊНЯ ПЯТЫ

ВЫДАЊНЕ
БЕЛАРУСКАЕ АКАДЭМІІ НАВУК
МЕНСК—1929

L. V. B.
 № _____ In. 212.025

НАШ КРАЙ

ЛЕНІНГРАДСКАЯ ОБЛАСТЬ

УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ

ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

Менск. Друкарня БАИ. Зак. № 405—1000 экз. Галоулітбел 612.

Дарэволюцыйныя сельска-гаспадарчыя гурткі і краязнаўства.

(Да гісторыі краязнаўства на Беларусі).

Распрыгоненае Кастрычнікавай рэволюцыйнай соцыяльна і нацыянальна беларускае працоўнае сялянства зараз вольна развівае сваю гаспадарку пры дапамозе Савецкай улады. Для гэтага сяляне на вёсцы ў апошні час асабліва часта арганізуюцца ў калектывы і таварыствы самага рознага характару, а таксама сельска-гаспадарчыя гурткі пры раённых агрогабінэтах, хатах-чытальнях, культсэкцыях, сельсаветах і г. д. У сельска-гаспадарчых гуртках сяляне знаёмяцца з найноўшымі дасягненнямі сельскай гаспадаркі і спосабамі яе палепшання, а таксама, пры дапамозе гурткоў, закладваюць дасьледныя дзялянкі на сваіх палёх, г. зн. выконваюць краязнаўчую працу ў прыродазнаўча-сельска-гаспадарчым кірунку. Такіх сялян-краязнаўцаў налічваецца вельмі многа; з адным Навукова-Дасьледчым Інстытутам Сельскай і Лясной гаспадаркі імя Леніна зараз звязваецца звыш 1000 іх.

Мясцовыя сельска-гаспадарчыя гурткі на Беларусі былі і да Кастрычнікавае рэволюцыі. Толькі асабовы склад іх і характар чынасьці быў зусім іншы. У той час як зараз мясцовыя сяляне ў гэтых гуртках паляпшаюць сваю гаспадарку на сваю карысьць і ў дапамогу соцыялістычнаму будаўніцтву, дарэволюцыйныя краязнаўчыя гурткі складаліся галоўным чынам з памешчыкаў і мелі на мэце іх інтарэсы.

Першаўзорам гэтых гурткоў, як відаць, зьяўляецца вядомае Беларускае Вольна-Эканомічнае Таварыства, якое адчынілася дзякуючы ўрадавай ініцыятыве. Генэрал-губарнатар Віцебскай, Магілёўскай, Смаленскай і Калускай губ. 29 траўня 1824 году прапанаваў губэрскім маршалам дваранства ўкласьці статут і заснаваць Беларускае Вольна-Эканомічнае Таварыства, „мэтаю якога павінна зьяўляцца распаўсюджваньне ведаў аб удасканаленьні ратайства, іншых частак сельскага дамаводства і рознага роду ручное працы, а таксама рознастайная дапамога давядзеньню іх да лепшага ладу“¹⁾.

Справа ішла дужа паволі, але Хаванскі свайго дабіўся. „Дваранства, спачуваючы добрым намерам галоўнага над Беларуссю начальства, згадзілася заснаваць Таварыства, якое-б, уразумеўшы сучасныя акалічнасьці гаспадаркі і сельскай прамысловасьці Віцебскай і Магілёўскай губ., адшукала-б сродкі для папраўленьня іх, звярнула-б свае клопаты спачатку на тыя прадметы, якія найбольш належаць да карысьці гэтага краю, і пасьля, пашыраючы кола сваіх дзеяньняў, заня-

¹⁾ Труды первого областного с'езда сельских хозяев в гор. Двинске в 1903 г., Віцебск 1904, ст. XXV.

лося-б сучасным удасканаленьнем усіх наогул галін сельскага дамаводства, уласьцівых Беларусі¹⁾. Былі ўкладзены статуты ў Магілёве і Віцебску, пасья пагоджаны, і заснавана ў Віцебску Беларускае Вольна-Экономічнае Таварыства. Адчыненае Таварыства імкнулася дасягнуць свае мэты наступнымі сродкамі: а) выдаваць награды за здавальняючае рашэньне задач, якія будуць ад Таварыства прапанаваны, за выдзеньне новай сыстэмы гаспадаркі, або часткі яе, па настаўленьнях Таварыства; за вынайздзеньне і ўдасканаленьне спосабаў да паляпшэньня ў Беларусі ўсіх галін гаспадаркі, як: ратайства, жывёлаводства, ручной працы і сельскай прамысловасьці; б) правяраліся досьледамі спосабы апрацоўкі зямлі, прызнаныя карыснымі ў гаспадарцы; в) паведамляць памешчыкаў абедзвюх беларускіх губэрняў аб тым, што будзе прызнана Таварыствам за карыснае і г) арганізаваць асобную фэрму, дзе будуць рабіцца розныя спробы ўгнаеньня зямлі, дзе зямля будзе апрацоўвацца лепшымі спосабамі і палягчаючымі працу прыкладамі, дзе будуць сеяць кармавыя травы і іншыя карысныя расьліны і будаваць неабходныя ў гаспадарцы будовы, найбольш выгадныя і найтанейшыя. Згодна статуту запраўднымі членамі Таварыства маглі быць толькі памешчыкі-дваране абедзвюх беларускіх губэрняў. У іх абавязкі ўваходзіла друкаваньне прац па сельскай гаспадарцы з дапамоўваньнем іх да ўмоў Беларусі. Але дзейнасьць Беларускага Вольна-Экономічнага Таварыства складалася пераважна з эксплёатаваньня дасьледнага хутара на паёх²⁾. Усё-ж у 1841 годзе ў тагочасным Пецярбурзе была выдадзена „Летопись белорусского общества сельского хозяйства“ на 128 старонках памерам у восьмую частку аркуша, у якой былі зьмешчаны артыкулы аб: а) плузе; б) цэгле; в) маку; г) крапіве; д) карольках; е) махавых стрэхах; з) арашэньні сенажацяў, ё) падзяжы быдла; ж) падземя; з) навалніцы; і) шкодзе сяліцца малымі пасёлкамі; к) праве вольнага вінакурэньня ў Беларусі; л) спосабе зямлі падушны падатак; м) беларускай флёры; н) жыцьцярыс пастара Нефера і інш.

Пазьней існаваў шэраг падобных таварыстваў „сельскіх гаспадароў“, як Менскае і інш., але нас зараз цікавяць пераважна мясцовыя сельска-гаспадарчыя гурткі, якія і арганізацыйнымі формамі і задачамі сваімі вельмі мала чым розніліся ад памянёных таварыстваў. З ліку гэтых гурткоў можна назваць Зембінскі, Клецкі, Рудакоўскі і інш. Засноўваліся яны мясцовымі памешчыкамі з мэтай палепшаньня гаспадаркі ў маёнтках і павялічэньня зыску як з апошніх, так і з ваколічных сялян. Але большасьць памешчыкаў на Беларусі лічыла сябе палякамі і ўрад, баючыся ўтварэньня на Беларусі моцных супроцьрасійскіх пляцовак, ня вельмі ахвотна даваў дазвол на адчыненне такіх гурткоў. З боку губарнатараў рабіліся ўсялякія прыдзіркі. Але якой-бы злоснай ня была барацьба расійскіх дваран і польскіх паноў за Беларусь, яна не магла ня ўціхаць перад нарастаючым сялянскім рэволюцыйным рухам. Польскія паны і расійскія губарнатары змушаны былі солідарызавацца ў змаганьні з апошнім. І, дзякуючы гэтаму, губарнатары ўсё-ж дазвалялі адчыненне гурткоў з найбольш лояльным да былой Расіі складам членаў. Так, статут Зембінскага земляробчага гуртка быў зацьверджаны 29 сакавіка 1907 году па заяве заснаваўцаў ад 9 лютага 1907 году; статут Рудакоўскага—12 чэрвеня 1908 году;

¹⁾ Таксама, ст. XIX.

²⁾ Пар. „Наш Край“, Менск, 1926, № 2-3, ст. 3—14.

Клецкага—26 лютага 1909 году па заяве ад 28 лютага 1907 году і г.д.¹⁾ Заснаваўцамі Зембінскага гуртка б. Барысаўскага пав. былі 12 памешчыкаў і 1 земскі начальнік, Клецкага—5 памешчыкаў, Рудакоўскага—3 памешчыкі, 2 мешчаніны і 3 селяніны. Апошні гурток быў заснаваны фактычна адным памешчыкам, бо другія былі нават з іншых губэрняў, а мяшчан і сялян (з якіх адзін быў няпісьменны) ён прыцягнуў, каб мець патрэбны лік заснаваўцаў. Дзякуючы ўсяму гэтаму Рудакоўскі гурток б. Рэчыцкага пав. чыннасьці ня мог распачаць, тым больш, што сам заснаваўца хутка выехаў адтуль, і гурток быў зачынены 15 ліпеня 1910 году.

Статуты ўсіх гурткоў мала чым розніліся адзін ад аднаго. Найлепш распрацаваны быў статут Клецкага земляробчага гуртка б. Слуцкага пав. Раёнам чыннасьці яго былі наступныя воласьці б. Слуцкага пав.: Клецкая, Сіняўская, Грыцавіцкая, Заастравецкая, Ланьская, Кругавіцкая, Ляхавіцкая і Мядзьведзіцкая. Згодна параграфу чацьвертаму гурток меў мэтай дапамогу разьвіццю сельскай гаспадаркі і сельска-гаспадарчай прамысловасьці, а таксама палепшаньне быту сваіх членаў. Сярод спосабаў, якімі гурток хацеў дасягаць свае мэты, ёсьць і краязнаўчыя, а ўласна: організаваньне дасьледных палёў і мясцовых узорных дробных гаспадарак, экскурсійны агляд лепшых гаспадарак, наладжваньне мясцовых выставак і д. т. п.²⁾ Для выкананьня гэтых задач статутам Рудакоўскага земляробчага гуртка дазвалялася членам адчыняць падпіску на організаваньне такіх выставак, дасьледных палёў, чытаньняў і г. д.³⁾ Згодна параграфу пятаму свайго статуту Клецкі гурток у 1912 годзе адчыніў контрольны саюз (сэкцыю) для падняцьця вытворчай здольнасьці кароў шляхам рацыянальнага кармленьня. Падлівам корму і атрыманага малака сэкцыя мела знаёміцца са здольнасьцю мясцовых і чужаземных гатункаў быдла скарыстоўваць корм. Ня гледзячы на тое, што, згодна ўмовам часу адносна прыёму членаў статут Клецкага гуртка быў больш лібэральны за статут Беларускага Вольна-Экономічнага Таварыства⁴⁾, наяўны склад членаў гэтага гуртка сыярог сваю клясавасьць. Таму ён хацеў мець членаў памянёнай сэкцыі з сялян, але не хацеў іх прымаць у члены гуртка. Дасьледваньне малочнасьці мясцовых гатункаў быдла вымагала сувязі з мясцовымі сялянамі, а панскія інтарэсы не дазвалялі мець сялян членамі гуртка. Каб унікнуць гэтай супярэчнасьці, гурток зьвярнуўся да губарнатара з просьбай зацьвердзіць палажэньне аб сэкцыі, у якім-бы значылася, што ня члены гуртка могуць быць членамі сэкцыі. Але губарнатар, як відаць, убачыў у гэтым нешта крамольнае і дазволіў рабіць досьледы малочнасьці толькі таго быдла, якое належыць членам гуртка⁵⁾.

Іншых вестак аб краязнаўчай чыннасьці гэтых гурткоў, ды і Капыльскага таварыства сельскай гаспадаркі, заснаванага ў 1906 годзе,—

¹⁾ Цэнтрархіў (Менск). Справы аб зацьверджаньні Менскім губэрскім па справах аб таварыствах прысутствам земляробчых гурткоў: Рудакоўскага—ад 28.III.1908, № 17; Клецкага—ад 10.III.1907, № 14; Зембінскага—ад 10.III.1907, № 4 і інш.

²⁾ Цэнтрархіў (Менск). Справа аб зацьверджаньні Клецкага земляробчага гуртка ад 10.III.1907, № 14; а таксама „Устав Клецкага Земледельческага кружка“. Несвіж 1909, п. 5.

³⁾ Цэнтрархіў (Менск). Справа аб зацьверджаньні Рудакоўскага земляробчага гуртка ад 28.III.1908. № 17.

⁴⁾ Устав Клецкага Земледельческага кружка, Несвиж 1909, п. 9.

⁵⁾ Цэнтрархіў (Менск). Справа аб зацьверджаньні Клецкага Земляробчага гуртка ад 10.III.1907, № 14.

няма. Яна наогул была вельмі нязначнай, бо галоўная ўвага праўленьняў была зьвернута на выкананьне галоўных задач гурткоў, а ўласна на павялічэньне матар'яльных прыбыткаў сваіх членаў.

Такім чынам нават невялікая краязнаўчая чыннасьць дарэволюцыйных сельска-гаспадарчых гурткоў была памешчыцка-клясавай і варожай інтарэсам мясцовага сялянства.

М. Касцяровіч.

Янка Марук.

Краязнаўчая праца студэнцтва.

(Студэнцкае Навукова-Дасьледчае Т-ва Краязнаўства Беларускага Дзяржаўнага Ун-ту).

І. Агульныя заўвагі.

З кожным годам краязнаўчы рух на Беларусі расьце і паглыбляецца. Апрача стала працуючых раённых краязнаўчых таварыстваў, узнікаюць пры сельсаветах, школах, заводах, савецкіх установах краязнаўчыя гурткі. Кожнай гэтай арганізацыяй вядзецца нейкая праца. Зьбіраюцца, апісваюцца дасьледваюцца новыя і новыя матар'ялы аб сучасным і мінулым Беларусі. Выпускаецца для гэтай мэты спэцыяльная, мэтодычная, непэрыодычная і пэрыодычная літаратура, як часопіс „Наш Край“ ды інш. Дзяржава па магчымасьці дапамагае краязнаўчым арганізацыям сродкамі. Краязнаўства ахапіла шырокія колы савецкага грамадства. Рабочы, селянін, працоўны інтэлігент (пачынаючы з вучня і канчаючы настаўнікам, доктарам, аграномам і г. д.) узяліся ня толькі за савецкае будаўніцтва новага жыцьця, новай грамады, але адначасна за вывучэньне і дасьледваньне сваёй краіны. Бо будаваць дзяржаву, арганізоўваць эканоміку, будаваць культуру нельга, ня вывучыўшы мінулага, а таксама і сучасных процэсаў, прыродных і грамадзкіх асаблівасьцяў краіны. Краязнаўчая праца злучае з навукай і селяніна, занятага земляробскай працай, і рабочага, які працуе на заводзе і фабрыцы. Краязнаўства дэмакратызуе навуку, дае магчымасьць кожнаму заняцца вывучэньнем і дасьледваньнем. Рабочы і селянін могуць таксама займацца навуковай справай, рабіць навукова-дасьледчыя працы, вынаходзіць новыя адкрыцьці. У сучасным жыцьці гэта часта сустракаецца. Так, напрыклад, у Беларускім Дзяржаўным Выдавецтве ёсьць спэцыяльна надрукаваныя кніжкі па сельскай гаспадарцы, напісаныя селянінам, якія маюць вялікае навуковае і практычнае значэньне. Сяляне-дасьледчыкі, як Мароз, Савіч ды інш. цяпер вядуць свае досьледы пры дапамозе Навукова-Дасьледчага Інстытуту імя Леніна. Цяпер патроху сыбіраецца мяжа між навукаю і фізычнаю працаю. Вучоны краязнаўца Дзэнс-Літоўскі кажа: „толькі зьбліжэньнем навукі з масамі, унясеннем яе ў гушчу народу магчыма запраўды падняцьце дабрабыту і культурнага ўзроўню мас“. А. Максім Горкі разам з намі захапляецца краязнаўствам і адзначае, што дагэтуль прывыклі глядзець на краязнаўства, як на лёгкае зьбіраньне розных чарапкоў, каменчыкаў, лічачы гэта забавай для сябе.

Мы ня прывыклі ў краязнаўстве бачыць вывучэньне вытворчых і прыродных сіл краіны, усебаковага вывучэньня эканомікі і культур-

на-грамадзкіх процэсаў. А ў Савецкім Саюзе краязнаўства такі шлях цяпер праводзіць. Наша сучаснае краязнаўства шмат розніцца ад краязнаўства мінулага.

Цікава адзначыць, што ўдзел студэнцтва ў мінулых дарэволюцыйных краязнаўчых арганізацыях быў зусім нязначны. Студэнцтва менш за ўсё магло захапляцца практычнымі пытаннямі, як напрыклад, краязнаўча-навуковым.

Як і што цяпер робіцца нашым студэнцтвам у практычных разьвязаньнях тых проблем, якія ставяцца сёньнешнім жыцьцём? Ці ідзе наша студэнцтва ў разьвязаньні гэтых проблем наперадзе грамадства? Мне здаецца, што не. Студэнцтва параўнаўча шмат адстае ад рабочага і селяніна, якія ўзяліся за будаўніцтва і разам з тым за вывучэньне краіны, гэта значыць, за краязнаўчую працу, а калі і працуе, то вельмі абмежаваная групка, паасобныя аматары, энтузіясты, а ня ўся студэнцкая маса. І тут віна выключна студэнцкіх арганізацый, якія яшчэ і сёньня аддаюць вельмі мала ўвагі краязнаўчай студэнцкай навукова-дасьледчай рабоце ў нашых ВНУ. І яно зразумела, наша студэнцтва яшчэ выкрасалізоўваецца, афармляецца і покуль што яно, студэнцтва, ставіць у першую чаргу наступныя патрэбы: залік, стыпендыя і кусок хлеба, а навука, літаратура, мастацтва і наогул навукова-дасьледчая краязнаўчая праца знаходзяцца на другім-трэцім месцы.

Дзяржава патрабуе ўжо ад студэнцтва добрых спецыялістых, якія ведаюць справу. І мы бачым, што ВНУ ўдасканальваецца ў гэтым кірунку. Сёньня ўжо ад студэнцтва вымагаецца большае запатрабаваньне, пры паступленьні ў ВНУ, так і ў час акадэмічнай працы. Цяпер у ВНУ арганізацыйна-грамадзкая работа, якая, да рэчы сказаць, была актуальна ў свой час, пераходзіць у новую фазу, фазу падрыхтоўкі новых грамадзкіх спецыялістых. Уся грамадзкая, культурна-асьветная праца ў ВНУ мяняецца па зьместу і прыстасоўваецца да новых запатрабаваньняў Савецкай дзяржавы і студэнцтва.

II. Кароткая гісторыя студэнцкага Навукова-Дасьледчага Краязнаўчага Т-ва.

Нам нельга замыкацца толькі ў чысты акадэмізм, ня прымаць удзелу разам з рабочымі і сялянствам у савецкім будаўніцтве. А ўдзел магчымы тады, калі студэнт практычна будзе добра падрыхтаваны і добра знаёмы з мясцовымі ўмовамі. Практычны ўдзел павінен выяўляцца ў працы краязнаўства. Ніхто іншы, як студэнцтва, культурная сіла пролетарыяту, можа дапамагчы рабочаму і селяніну будаваць сваю дзяржаву, а шлях к гэтаму і ёсьць вывучэньне сваёй краіны. Вось чаму паўстала пытаньне аб арганізацыі студэнцкага навукова-дасьледчага краязнаўчага таварыства пры Беларускай Дзяржаўнай Унівэрсытэце. Праўда, ня меншым стымулам для арганізацыі таварыства паслужыла і тое, што ўжо існаваў, пачынаючы з самага існаваньня Бел. Дзярж. Ун-ту, цэлы шэраг аматарскіх навуковых гурткоў, як краязнаўчага характару, гэтак і тэорытычна-спэцыяльнага пры катэдрах. Мы бачым, што ўзьнікненьне тых арганізацый вымагалася самым жыцьцём Унівэрсытэту. Але гэтыя гурткі працавалі бяз сыстэмы, бяз пляну, без кіраўніцтва студэнцкіх і грамадзкіх арганізацый. І была зусім зразумела абавязковая патрэбнасьць у сваечасовай арганізацыі студэнцкага навукова-дасьледчага краязнаўчага таварыства, якое

арганізавалася з аматарскіх прыватных гурткоў у 1925-26 акадэмічным годзе.

Першы год сваёй працы таварыства дало слабыя вынікі—амаль нічога ня было зроблена, бо ня было тады грамадзкай увагі, падтрыманьня, ня было адпаведных адказных арганізатараў краязнаўчай справы. Т-ва з вузкіх аматараў краязнаўства працавала бяз сыстэмы, агульнага пляну, статуту, займалася гурткоўшчынай. І толькі на другі акадэмічны 1926-27 год, калі на чале таварыства (было абрана Праўленьне ў складзе: проф. рэктар БДУ Пічэта—старшыня, Я. Марук—нам. старшыні, членаў: Аніхоўскага, Улашчыка, Бараноўскага, Сянкевіча ды інш.) сталі больш працаздольныя, поўныя энтузіязму, захапленыя, адданасьці справе Беларусі—людзі, т-ва шырока разгарнула сваю работу. У гэтым-жа годзе быў распрацаваны разам з ЦБК статут, які пасля і лёг у аснову статуту для ўсіх студэнцкіх краязнаўчых арганізацый Беларусі. З статутам, з распрацаваньнем гадавога пляну, програм, вызначыліся арганізацыйныя формы (камісія, сэкцыя, т-ва, кіраўнічыя арганізацыі: бюро сэкцыі, праўленьне т-ва, пленум, сход т-ва) і знойдзены змест усёй работы т-ва.

III. Якія мэты ставіць Навукова-Дасьледчае Краязнаўчае Т-ва.

Пры наяўнасьці і канцэтрацыі навуковых і культурных сіл у Унівэрсытэце можна ставіць больш шырэньшыя задачы, чымся можа любая краязнаўчая арганізацыя сельсавету, раёну, акругі. Там яна, краязнаўчая арганізацыя, можа быць больш пасыўнай, зьбіраць толькі матар'ялы, а нашым т-вам акрамя гэтага ёсьць магчымасьць заняцца і дасьледваньнем усіх тых пытаньняў, як практычна, так і тэарэтычна. Нашым т-вам пастаўлена і праводзіцца праца агульна-дзяржаўнага навуковага значэньня. Наша т-ва ставіць перад сабой больш шырокія задачы і перспэктывы. Якія-ж мэты і задачы ставіць студэнцкае навукова-дасьледчае краязнаўчае т-ва?

1. Агульна-рэспубліканскія задачы: гэта вывучэньне сваёй краіны—Беларусі ў прыродазнаўча-геаграфічным, соцыяльна-эканамічным, культурна-гістарычным кірунках шляхам зьбіраньня краязнаўчага матар'ялу, як індывідуальна, а таксама шляхам экспэдыцый, экскурсій, камандыровак.

2. Неабходныя і блізкія патрэбам студэнцтва, як далейшае завяршэньне акадэмічных пытаньняў—гэта навукова-дасьледчая распрацоўка ўжо сабраных матар'ялаў.

3. Патрэбна як для рэспублікі, унівэрсытэту і абавазкова для студэнцтва—гэта падрыхтаваць сябе да практычнай працы ў далейшым. Падрыхтаваць арганізаваным парадкам сваіх навуковых з краязнаўчым ухілам працаўнікоў, даць ім магчымасьць самастойна выявіць сябе практычна ў навуковым кірунку.

4. Падрыхтаваць з студэнцтва мэтодыстых і арганізатараў краязнаўчага руху. З гэтай прычыны нам трэба навокал гэтага т-ва аб'яднаць усю савецкую навукова-крытычную думку лепшай часткі нашага студэнцтва і даць свой кірунак. Арганізацыя павінна быць тым Інстытутам для студэнцтва, для вылучэньня навуковых працаўнікоў, чаго ў сучасны момант, па некаторых аб'ектывных умовах, мы яшчэ не дабіліся.

IV. Работа ў арганізацыйным кірунку.

Што зроблена т-вам і якое становішча яго працы? Задачы і мэты, пастаўленыя т-вам, вялікія і адказныя. За гэтую працу трэба брацца вельмі асьцярожна, каб не скомпроматаваць нават сябе ў вачох навуковых і грамадзкіх працаўнікоў. Трэба правільна раз назаўсёды вызначыць арганізацыйныя і мэтодычныя формы працы т-ва. Трэба быць вельмі ўважлівымі, каб правільна кіраваць гэтай работай, каб трапіна выкарыстоўваць навуковых працаўнікоў. Такія формы і зьмест працы цяпер мы маем, але яны яшчэ ня зусім удасканалены. Нам неабходна дабіцца належных адносін з боку студэнцкіх, грамадзкіх і іншых арганізацый. Патрэбна наяўнасьць адпаведных арганізатараў, сродкаў і памяшканьня. І нарэшце, патрэбна шырокая ініцыятыва, зацікаўленьнасьць з боку ня толькі нашага сучаснага актыву, а шырокай масы студэнцтва. А гэта, на жаль, у працы т-ва ў значнай меры адсутнічае. Зразумела, што пры такім палажэньні цяжка выконваць пастаўленыя т-вам задачы і мэты. Але, ня глядзячы на гэта, т-ва шмат і шмат дасягнула за апошні год у сваёй працы. Яно дало карысьць як для дзяржавы, так і для БДУ ў прыватнасьці. Трэба зазначыць, што цяжкасьць працы залежыць і ад таго, што формы арганізацыйнай работы краянаўства на Ун-це выпрацоўваюцца паступова самім жыцьцём. Мы ня маем вопыту такіх арганізацый. Нашае студэнцкае т-ва зьяўляецца першым пры Беларускай Дзяржаўнай Унівэрсытэце, пры іншых-жа ВНУ СССР такіх арганізацый няма, а калі ёсьць, то з вельмі вузкімі формамі працы.

І толькі ў 1926-27 годзе т-ва распачала работу пры трох сэкцыях: а) мэдычнай, б) культурна-гістарычнай і в) соцыяльна-гістарычнай, а к канцу 1927 году былі арганізаваны яўрэйская і прыродазнаўча-геаграфічная сэкцыі. Т-ва з некалькіх дзесяткаў паасобных аматараў вырастае к гэтаму часу ў масавую арганізацыю ў 170 чалавек. Акрамя арганізацыйнай і мэтодычнай работы была шырока арганізавана навукова-дасьледчая работа; былі распрацаваны і заслуханы навукова-дасьледчыя даклады па сэкцыях: *мэдычная*— „Як і чым лечыцца наша вёска“ (т. Гарбак), даклад надрукаваны ў часопісе „Мэдычная думка“. „Вальяк на Меншчыне, Віцебшчыне і Аршаншчыне“ (т.т. Бірыла і Андрэеў); „Санітарна-гігіенічны досьлед Асіпавіцкага раёну“ (т.т. Лагун і Тамковіч); „Санітарна-гігіенічны досьлед Ісэрнскага сельсавету на Случчыне“ і „Як адбіліся хваробы на народнай творчасьці“— (т. Бараноўскі); „Лекавыя травы на Беларусі і іх ужытак у народнай мэдыцыне“—(т. Андрэеў). *Культурна-гістарычная*— „Дасьледваньне цячэньня ракі Сьвіслачы—(т. Улашчык); „Аб раскопках у Заслаўлі“—(т. Каваленя); „Гісторыя „Маладняка“—(т. Александровіч); „Гісторыя міліцыі і гісторыя крымінальнага вышуку“—(т. Потэс). Усе гэтыя працы большай часткай ужо надрукаваны, а даклад аб гісторыі міліцыі і крымінальнага вышуку выданы асобным выданьнем.

У 1926-27 г. удалося з вельмі абмежаванымі чужь ня выжабраванымі сродкамі правесці першую ў Бел. Дз. Ун-це студэнцкую экспэдыцыю ў Тураўскі раён Мазырскай акругі. Гэтая экспэдыцыя (у складзе: студэнтаў Аніхоўскага—адказны кіраўнік, Адзінца, Бараноўскага Яз., Юрашкевіча, Улашчыка, Бараноўскага К., Сьмірновай, Лагуна, Зыкавай, Пастуховіча, Каржанеўскага, Шутава, Кавалені, Мельцара, Касяловіча, Гісака, Аўчыньнікава і на чале навуковых работнікаў: проф.

Бузука, асист. Зьбіткоўскага, доктара Магілеўчыка) паставіла мэты: а) па мажлівасьці ўсебакова дасьледваць і вывучыць раён у кірунку соцыяльна-экономічным, культурна-гістарычным і прыродазнаўча-геаграфічным, каб пасля экспэдыцыі ўвесь сабраны матар'ял навукова апрацаваць і выдаць асобным зборнікам; б) прылажыць усе тэорытычныя веды да практыкі, дзе, замест літаратурнага і сырога крынічнага матар'ялу, студэнту прыдзецца спаткацца з жыццёвымі фактамі; в) шырока папулярызаваць краязнаўчую працу і арганізацыі, прачытаньне дакладаў па асобных галінах сучаснага жыцця; г) уцягнуць у працу экспэдыцыі мясцовых краязнаўцаў і абмяняцца вопытам працы; д) наладзіць цесную сувязь краязнаўчага т-ва пры Бел. Дз. Ун-це з нізавою сеткаю краязнаўчых арганізацыяў, каб захоўваць і трымаць яе ўдалейшым.

Экспэдыцыя ў Тураўшчыну зрабіла вялікую навукова-дасьледчую работу. Сабрана шмат экспонатаў, статыстычных даных, зроблена шмат фото-здымкаў і зарысавак; зроблена апісаньне па эканоміцы, быту, культуры. Сабрана да 600 лістоў гэрбарый. Знойдзена (М. Зьбіткоўскім) рэдкая расьліна *Aldrovandia vesiculosa salvinia natans*. Гэты экспонат-расьліна мала сустракаецца ў БССР і зьяўляецца рэдкай каштоўнасьцю. Гэтую расьліну шукаюць дасьледчыкі ўжо даўно і першы экспонат яе быў знойдзены дасьледчыкам Танфільлевым каля Жыткавіч толькі ў 1892 годзе.

Апрача навукова-дасьледчай работы і зьбіраньня каштоўных экспонатаў і рознага характару матар'ялу, экспэдыцыяй прароблена вялікая грамадзка-культурна-асьветная праца. Удзельнікамі экспэдыцыі сярод насельніцтва Мазыршчыны прачытана каля 30 лекцый, дакладаў, праведзена шмат гутарак на розныя тэмы. Таксама ўцягнуты былі мясцовыя краязнаўцы ў работу экспэдыцыі. Удзельнікі экспэдыцыі папулярызавалі ня толькі ідэі краязнаўства, працу Студэнцкага Нав.-Дасьледч. Краязнаўчага Т-ва, а таксама і Бел. Дз. Ун-ту, як вышэйшую школу Беларусі, якая выкоўвае сваю інтэлігенцыю, сваіх дасьледчыкаў, сваіх арганізатараў краязнаўчай справы.

В. Новы этап у працы т-ва.

Новым этапам у працы т-ва зьяўляецца 1927-28 акадэмічны год. Новым праўленьнем (у складзе: проф. Пічэта—старшыня, Я. Марук—нам. старшыні, В. Невядомскі—сакратар, д-р Магілеўчык, Аніхоўскі, Зуенчык, Кірэйчык, Шыманскі і інш.) т-ва зроблена найвялікшая як арганізацыйная, так і навукова-дасьледчая праца. Т-ва канчаткова арганізацыйна аформілася; арганізавала новую сэкцыю мовы і літаратуры, абнавіла і ўзмацніла работу соцыяльна-эканамічнай і юрэйскай сэкцыяў. Складзены цвёрды перспэктыўны гадовы плян (а па навукова-дасьледчай рабоце двухгадовы); вызначыліся каля 115 тэм для навукова-дасьледчай працы.

Т-ва вырасла ў вялікую масавую арганізацыю: з 170 чалавек у 1927 годзе да 258 у гэтым. Арганізавана аканчальна за гэты час і працуюць 6 сэкцый: 1) соцыяльна-эканамічная (мае 2 камісіі—праўную і эканом.)—26 чал.; 2) прыродазнаўча-геаграфічная (камісіі: гідабіолёгічн., флёрытычн., зоолёгічн., біолёгічн., геолёгічн.)—68 чал.; 3) мэдычная—70 чал.; 4) культурна-гістарычная—36 чал.; 5) сэкцыя мовы і літаратуры—19 чал. і 6) юрэйская—25 чал.

Праўда, т-ва ня імкнецца ўцягваць усё студэнцтва Універсытэту, не, ня гэта важна. Важна сабраць студэнцкую навуковую думку вокал т-ва, а ў гэтым годзе гэта дасягнута. Ужо навокал сэкцый, бюро, праўленьня т-ва згуртаваны актыў каля 70—80 чалавек. Выяўлены такія арганізатары краязнаўчай справы, добрыя навуковыя дасьледчыкі студэнты, якія сёння займаюць кіраўнічую работу ў установах НК Асьветы, Універсытэту ды інш., якія працуюць у якасьці асьпірантаў, асыстэнтаў, з якімі лічацца ў сваёй рабоце навуковыя працаўнікі Універсытэту.

У гэтым-жа 1927-28 годзе быў арганізаваны, як першая спроба, этнографічны вечар, праграма якога будавалася на краязнаўчых матар'ялах. Вечар, да якога была арганізавана выстаўка сабраных т-вам розных матар'ялаў, экспанаты, фото-здымкі, дыяграмы і г. д., ладзіўся з агітацыйна-папулярызатарскай мэтай.

VI. Характар навукова-дасьледчай работы т-ва.

Т-ва праводзіць сваю навукова-дасьледчую працу як па сэкцыях, так і шляхам экспэдыцый пад кіраўніцтвам навуковых працаўнікоў, якія дапамагаюць, як мэтодычна, так і наогул сваім навуковым вопытам. Асабліва прымаюць удзел: па прыродазнаўча-геаграфічнай сэкцыі—Зьбіткоўскі, Акімава, проф. Гайдукоў, проф. Блюдухо, часткова проф. Фядзюшын ды інш.; па мэдычнай—д-р Магілёўчык, Прахарчук, Трамповіч; па сэкцыі мовы і літаратуры—проф. Замоцін, Піотуховіч і Бузук; па соцыяльна-эканамічнай і культурна-геаграфічнай—проф. Пічэта, Дружыц і Сербав; яўрэйскай сэкцыі—Аляксандраў. За гэты год т-ва часткова распрацавала і адаслала матар'ялы мінулай экспэдыцыі мазырскім арганізацыям. Аб'яднаны ў сэкцыі некаторыя прыватныя гурткі, якія маюць краязнаўчы характар і знаходзяцца яшчэ пры катэдрах. Праводзіцца сыстэматызацыя ўсіх навукова-дасьледчых матар'ялаў, артыкулаў і гэтым самым вядзецца падрыхтоўчая праца па выданьні зборніка прац таварыства, зборніка прац праведзеных экспэдыцый. Заслугоўвае таксама асабліва грамадзкай увагі арганізацыя пры т-ве студыі курсаў, мэта якіх была за кароткі 4—6-тыднёвы тэрмін даць мінімум ведаў па краязнаўству. Студыя-курсы¹⁾ ахапілі апроч студэнцтва БДУ і ўсе іншыя навучальныя ўстановы гор. Менску: Комвуз, тэхнікумы, рабфак, настаўніцтва, вучняў сямігодак і фабзавучаў. Такім чынам, слухачы (больш 300 чалавек) змаглі атрымаць самыя неабходныя веды, патрэбныя для практычнай, як мэтодычнай, так і арганізацыйна-краязнаўчай працы. Першы вопыт у Беларусі студыі курсаў па краязнаўству патрэбна прадоўжыць і можа найлепш было б арганізаваць ЦБК такія курсы і для краязнаўцаў на мясцох. Апрача тэй вялікай арганізацыйнай, популярызатарскай, мэтодычнай работы, т-ва правяло ў гэтым годзе найкаштоўнейшую навукова-дасьледчую працу шляхам распрацаваньня матар'ялаў сабраных экспэдыцыямі і

¹⁾ Праграма студыі курсаў складалася з шэрагу дысцыплін: 1. Гісторыя і сучасны стан краязнаўства БССР—за межамі—М. Касцяровіч. 2. Арганізацыя краязнаўчага руху ў БССР—А. Шашалевіч. 3. Эканамічнае вывучэньне краю—Аляксандраў. 4. Вывучэньне флёры краю—проф. М. М. Гайдукоў. 5. Вывучэньне біоклімату БССР—С. Жураўскі. 6. Вывучэньне гісторыі краю—проф. У. І. Пічэта. 7. Вывучэньне фольклёру краю—проф. М. М. Піотуховіч. 8. Вывучэньне мясцовых гаворак—проф. П. А. Бузук. 9. Музэязнаўства і музэйбудаўніцтва—В. Ю. Ластоўскі. 10. Вывучэньне археалёгіі краю—А. М. Ляўданскі. 11. Школьнае краязнаўства—М. І. Касцяровіч. 12. Агульная і краёвая бібліографія—Ю. Бібіла.

індывідуальна; заслуханы даклады па сэкцыях: 1) соцыяльна-эканамічнай 1. Культурна-бытавы стан Тураўшчыны (па матар'ялах навукова-даследчай экспедыцыі), 2. Эканамічны стан Тураўшчыны (па матар. нав.-дасл. экспэд.), 3. Апека на Беларусі ў пачатку XVI стагоддзя, 4. Адміністрацыйныя пакаранні паводле савецкага законадаўства, 5. Судовыя рэформы 1925 г. ў БССР і 6. Права роднай мовы ў БССР. Некаторыя з гэтых прац падрыхтаваны і адасланы ў друк у Менскія часопісы „Наш край“, „Медычная думка“, „Рэвалюцыйная законнасьць“ ды інш. Некаторыя тэмы ўзяты для распрацоўкі сябрамі сэкцыі, але канчаткова не распрацаваны. Такімі зьяўляюцца:

1. Аграрнае перанасяленьне БССР і перасяленьне ў іншыя рэспублікі СССР.

2. Лекавыя травы, як галіна гандлю ў БССР.

3. Тэхнічныя культуры ў сельскай гаспадарцы і дынаміка іх разьвіцьця на Беларусі.

2) Культурна-гістарычнай сэкцыяй распрацаваны і заслуханы даклады:

1. Магілёў і Менск у 1697 г. паводле запісаў стольніка Талстога (Цыганоў). 2. Аб выніках археалёгічных досьледаў (паводле матар'ялаў 1-й студ. навукова-даследч. экспедыцыі) (Каваленя і Шутаў) і 3. Матар'яльная культура Тураўшчыны (таксама паводле матар. экспедыцыі (Улашчык).

Апрача гэтага 6 дакладаў падрыхтоўваюцца і частка з іх ужо закончана, але прачытаць іх у 1927-28 акадэмічным годзе не давялося. Яны будуць заслуханы ў пачатку наступнага акадэмічнага году.

3) Прыродазнаўча-геаграфічнай—заслуханы і распрацаваны даклады:

1. Біялёгічны аналіз вады. 2. Мікрофлёра ракі Сьвіслачы. 3. Аб тутавым дрэве і шаўкаводстве на БССР. 4. Аб выкармленьні шаўкавічных чарвякоў і разьвіцьцё тутавога дрэва на БССР. 5. Малюскі (паводле матар. навукова-даследч. экспедыцыі ў Тураўшчыну).

4) Медычнай сэкцыяй распрацаваны і заслуханы даклады:

1. Аб вальяку на Беларусі. 2. Абсьледваньне Асіпавіцкага раёну з саніт.-бытавога боку. 3. Дасьледваньне ўмоў жыцьця аднае вёскі. 4. Спроба дасьледваньня сельсавету з боку санітарна-гігіенічнага. 5. Распрацаваны 2 даклады аб працы малярыйнага атраду і некаторыя з народных сродкаў барацьбы з малярый у Мазырскай акрузе (надрукавана ў часопісу „Медычная думка“). 6. Заслуханы даклад „Простытуцыя ў Эўропе і ў прыватнасьці па Беларусі і барацьба з ёй. 7. Зроблены мэтодычны даклад на тэму „Вывучэньне савецкай мэдыцыны на Беларусі“ (ідэёвым кіраўніком проф. Рубашоў). 8. Вывучэньне крыніц і мясцовасьцяў на Беларусі, маючых лекавае значэньне“. 9. Санітарна-бытавое апісаньне вёскі Азяраны па матар'ялах экспедыцыі. 10. Спроба санітарнага дасьледваньня вёскі Радзілавічы па мат. экспедыцыі. 11. Спробы саніт.-бытав. апісаньня Турава па матар. экспедыцыі. 12. Аб вадазабесьпецы і вадакарыстаньні Тураўскага раёну.

5) Яўрэйская сэкцыя распрацавала даклады:

1. Рамесніцтва яўрэяў у Беларусі. 2. Рэкрутына. 3. Эканоміка яўрэйскага мястэчка. 4. Стан яўрэяў у Тураўскім мястэчку (паводле матар. навукова-даследч. экспедыцыі).

6) Сэкцыяй мовы і літаратуры—распрацаваны даклады:

1. Досьледы гутаркі Тураўшчыны. 2. Менская бэтлейка. 3. Літаратурная продукцыя Барысаўшчыны. 4. Вяселье Н мясцовасьці.

У гэтым-жа годзе былі арганізаваны і праведзены 3 значных экспедыцыі. Адна (у складзе: Каржанеўскага—адказны кіраўнік, Баранеўскага, Невядомскага, Коршуна, Шыёнка, Гарэліка, Гацко, Бранавіцкага, Вярнова, Шутава, Пшанічнага, доц. Зьбіткоўскага, Сербавы, Зьбіткоўскай, Ластоўскага, Шчарбініка ды інш.) далёкая экспедыцыя ў Вушацкі раён Полацкай акругі ставіла мэтай:

1. Вывучыць і даследаваць мясцовасць, у якой праводзіцца экспедыцыя ў напрамку эканамічным, прыродазнаўча-геаграфічным, гістарычным, мовазнаўчым і інш. 2. Зьбіраньне розных экспонатаў і матэрыялаў для унівэрсытэцкіх лябараторый і Бел. Дзярж. Музею. 3. Популярызаваць краязнаўчую працу Унівэрсытэту і Студ. Нав.-Даследч. Краязнаўчага Т-ва БДУ. 4. Уцягнуць у практычную працу мясцовых краязнаўцаў па розных галінах дасьледаў. 5. Праводзіць сярод шырокіх пластоў насельніцтва Н мясцовасці культурна-асьветную працу шляхам: а) лекцый профэсароў і навуковых працаўнікоў Ун-ту; б) лекцый і дакладаў студэнтаў аб навінах сучаснасьці; в) азнамленьне насельніцтва з мэтамі экспедыцыі.

Гэтай экспедыцыяй сабрана 1500 лістоў гэрбарый: а) даследаваны дубняк па вазёрных адкладах—зьява рэдкая да паўночнай БССР; б) даследвана возера Крывое і цэлы шэраг вазёр з боку іх расьліннасьці. Знойдзены (студ. Гацко) рэдкія расьліны—*Hydrina verticillata* і *Linnaea borealis*.

Культурна-гістарычнай сэкцыяй вывучаны старыя шляхі пешыя, сухапутныя і вадзяныя. Абсьледвана вадзяная сыстэма, якая звязваецца з рэчкаю Вушачу; абсьледваны старажытныя сельскія і гарадзкія магільнікі; выяўлена культура славян і літоўцаў; абсьледвана і ўскрыта шмат курганных магільнікаў; вывучаны паселішчы, будынкі, вопраткі, розныя рэчы ежы і піцця, тыпы насельніцтва і яго сьветапогляд. Зроблена зарысавак і фото-здымкаў больш за 150, характарызуючых быт і гаспадарку гэтага раёну. Абсьледваны мінеральныя крыніцы Баркоўшчыны. Зроблены санітарна-гігіенічныя апісаньні і досьледы раёну. Запісана народных песень: жніўных—68 шт., вясельных—81 шт., купальскіх—29 шт., талочных—11, іншых 17. Акрамя песень было запісана 205 прыпевак. Побач з сабранымі песнямі былі апісаны вясельныя, жніўныя і купальскія абрады, як яны праводзіліся раней і як яны захаваліся ў сучасны момант. Было зроблена вывучэньне жывой народнай гутаркі і асаблівасьцяў мовы раёну. Асобна ад правадзімай працы па зьбіраньні фольклёру—быў запісаны ў в. Славені ад сялянкі Домны Круцёнак невядомы дагэтуль верш Багушэвіча „Панскае ігрышча“. Правадзіліся запісы асобных мясцовых слоў, якія ня маюць агульнага і пашыранага характару ў цэлым для беларускай літаратурнай мовы. Зроблены апісаньні і досьледы па эканоміцы і сельскай гаспадарцы раёну. Экспедыцыяй праведзена вялікая грамадзкая і культурна-асьветная работа. Прачытана каля 25 лекцый, дакладаў на краязнаўчыя, політычныя і культурна-асьветныя тэмы.

Другая экспедыцыя, на чале якой стаяў проф. Гайдукоў і асыстэнтка Акімава, займалася вывучэньнем мікрафлёры ракі Сьвіслачы, якая да гэтага часу амаль што зусім ня была апісана ў літаратуры і ня высьветлены ўплыў гораду на забруджваньне вады. Усяго знойдзена гэтай экспедыцыяй 201 від водарасьляў, сэра-бактэрыяў—4 віды і грыбоў—5 відаў. Высьветлена забруджваньне рэчкі ў межах гораду ў наступнай паступовасьці: Старажоўка,—вусьце Нямігі, скураны завод, бойня. Дзякуючы моцнаму забруджваньню вады ў горадзе, нават на

адлегласці 30 кілёметраў ад гораду выяўлены сляды забруджанасці, што гаворыць аб неабходнасці звярнуць належную ўвагу на вадазабяспеку, як акраін гораду, так і тых вёсак, якія знаходзяцца па ніжнім цячэнні Сьвіслачы.

Апрацоўка матар'ялаў яшчэ поўнасьцю ня скончана, таму што чакаецца канчатковае вывучэнне ракі Сьвіслачы да вясны 1929 г.

Трэцяя экспедыцыя—распачала сацыяльна-эканамічнае вывучэнне падшэфнага БДУ (Падгайскага сельсавету), яна ставіць мэтай вывучыць географічнае палажэнне сельсавету, насельніцтва, гаспадарку, прамысловасць, гандаль і шляхі зносін. Вывучыць усю матар'яльную культуру. Зрабіць дакладнае вывучэнне прыроды сельсавету; прасачыць асаблівасці зьяў мовы, быту, культуры; дакладна вывучыць санітарныя ўмовы жылья, вадазабяспеку і вадакарыстанне, хваравітасць насельніцтва. Асабліва важна тое, што экспедыцыя мае намер правесці пагалоўны медычны агляд вёсак сельсавету, прыцягнуўшы да гэтай справы медычныя сілы БДУ.

Такім чынам перспектывы, якія стаялі перад т-вам і праробленая праца т-вам на працягу 3-х год, апраўданы самым жыццём. Т-ва сваёй працай дапамагае будаваць сваю культуру, арганізоўваць сваю эканоміку. У далейшым перад т-вам стаяць аснаўныя пытанні. Паколькі арганізацыйна т-ва аформілася, змест работы знойдзены—яно павінна надалей звярнуць асаблівую ўвагу на паглыбленне і замацаванне сваёй работы, звярнуўшы ўвагу на навукова-даследчую працу, на распрацоўку і сыстэматызацыю ўсіх матар'ялаў, якія былі сабраны экспедыцыямі. Т-ву неабходна надрукаваць зборнікі прац т-ва і экспедыцыі. Перад т-вам стаіць задача ў далейшым арганізаваць першую ў Беларусі бібліячную станцыю, свой краязнаўчы музей.

І ў гэтым уся ўвага, падтрыманне з боку партыйных і студэнцка-профэсійных арганізацый павінна быць звернута на даследчую працу т-ва, перад якім, як і перад Беларускай Дзяржаўнай Універсітэтам, пастаўлены вялікія перспектывы ў навукова-даследчай справе па вывучэнні эканомікі, гісторыі, быту, культуры Беларусі.

Т-ва запраўды ўжо зьяўляецца тым інстытутам, навокал якога згуртавалася ўся савецкая навукова-крытычная думка лепшай часткі нашага студэнцтва, аб'ядналася тая частка маладых даследчыкаў краязнаўцаў поўных сьвежай, бурлівай энэргіі, вялікага энтузіязму, бадзёрасці, адданасці справе навукі, сваёй краіне—Беларусі, якія вывучаюць і даследуюць Беларусь, а гэтым самым і будуць новую Савецкую Беларусь.

В. Дзьмітрыеў.

Дзесяць гадоў этнографічнай працы ў Смаленскай губ. (1917—1927 г.г.)¹⁾.

Зацікаўленасць да вывучэння Смаленшчыны з боку этнографічнага праявілася, як вядома, ужо даўно. Прыблізна з паловы мінулага стагоддзя на старонках мясцовага перыядычнага друку пачынаюць зьяўляцца артыкулы і нататкі, у якіх малюецца побыт і заняткі мясцовага насялення; спачатку такія артыкулы і нататкі—зьява вельмі

¹⁾ Пасля таго, як артыкул Дзьмітрыева быў набраны і зьяўся ў рэдакцыі, даведалася, што, гэты-ж артыкул надрукаваны ў час „Краеведение“ №10 за 1928 г., аб чым аўтар рэдакцыю не паведамаў.

рэдка, толькі ў канцы мінулага стагоддзя ў гэтым кірунку ствараюцца больш спрыяючыя ўмовы для развіцця этнографіі ў Смаленшчыне. Трэба падкрэсліць, што ў першы момант уся ўвага Смаленскіх этнографаў была сконцэнтравана на збіранні і вывучэнні матар'ялаў духоўнай культуры і толькі за апошнія гады выявілася зацікаўленасць і да збірання помнікаў матар'яльнай культуры; збіранне гэтых матар'ялаў рабілі і паасобныя аматары і мясцовыя навуковыя ўстановы: Ценішаўскі Музей і гарадзкі Гістарычна-Археолёгічны Музей.

Але вайна 1914 г. зразумела вельмі шкодна адбілася на развіцці этнографічнай працы ў губэрні. Частка этнографаў была адарвана ад улюбёнай працы, дзякуючы ўмовам вайны, і перакінута на іншую працу; экспедыцыйная праца амаль зусім спынілася, таксама спынілася папаўненне музея адпаведнымі матар'яламі. І толькі ня спынілася падрыхтоўка новых кадраў этнографаў, якая вялася ў Смаленскім Аддзяленні Маскоўскага Археолёгічнага Інстытуту.

Пераходзячы да агляду этнографічнай працы ў Смаленскай губ. за 10 гадоў, неабходна падкрэсліць, што гэта праца за азначаны тэрмін працякала бяз пляну, былі перарывы (быў пэрыод поўнага росквіту 1917—1920 г.—арганізацыя новых музеяў, і пэрыод заняпаду 1920—25 г.) і толькі апошнія гады этнографічная праца пачынае займаць пэўнае месца ў мясцовай краязнаўчай працы.

Гэты агляд і ахапляе галоўным чынам этнографічную працу мясцовага характару, якая звязана з краёвымі музеямі і краязнаўчымі арганізацыямі.

1. Аб этнографічнай працы мясцовых музеяў.

Рэвалюцыйны лад з аднаго боку абудзіў новыя сілы, якія дагэтуль нібы спалі, а з другога—прымусіў старыя сілы задумацца і адыйсці часова ад паступовага руху рэвалюцыі. Новыя сілы ўсю сваю энэргію кінулі на будаўніцтва новага ладу, новых устаноў. У ліку апошніх зьяўляюцца і такія, якія сваёй задачай ставілі збіранне помнікаў старасветчыны, побыту і мастацтва, раскіданых па панскіх сядзібах. Далейшаму захаванню гэтых помнікаў пагражала небяспека. І спачатку зьяўленне такіх устаноў ішло самацёкам, часам нават выпадкова, без усялякага кіраўніцтва зверху, з боку губэрскіх навуковых і грамадзкіх арганізацый. Такім чынам, к канцу 1919 г. мы маем павятовыя музеі ў гарадох: Ельні (заснаваўся ў 1917 г.), Дарагабужы (1918 г.), Гжацку, Ярцаве, Вязьме, а ў канцы 1919 г. адчыняюцца музеі і ва ўсіх іншых гарадох Смаленшчыны. Апрача паказаных вышэй задач, некаторыя музеі пачалі арганізоўваць і этнографічныя аддзелы. Так у канцы 1919 г. такія аддзелы былі заснаваны ў Ельнінскім і Рослаўскім музеях, прычым у першым было больш 150 этнографічных рэчаў, большасць іх—вопратка і ўбранне мясцовага насельніцтва, якія сабраў М. І. Пагодзін, і вельмі орыгінальная калекцыя „жаўранкаў“ (звычай мясцовых сялян ляпіць з цеста ў дзень 9 сакавіка т. зв. „саракі“—булачкі, якія маюць розную форму, пераважна—птушак). Тут-жа быў арганізаваны аддзел працы, у якім было каля 100 рэчаў, большая частка якіх былі гліняныя і драўляныя вырабы мясцовых саматужнікаў. Частка экспанаваных у паказаных аддзелах рэчаў была набыта музеем ад сельска-гаспадарчай выстаўкі, якая адбылася ў Ельні ў верасні 1919 г.

У адзеле побыту Рослаўскага музэю былі сабраны земляробныя прылады, хатняе абсталяваньне, узоры мясцовых тканін, галаўныя ўборы, вопратка, саматужныя вырабы і інш.

Што датычыцца г. Смаленску, дык тут мы наглядаем іншы малюнак: у першы пэрыод рэволюцыі праца ў музэях была спынена. Пасля быў арганізаваны пры Адзеле Народнай Асьветы Мастацка-Археолёгічны пад'адзел, які меў задачу: ратаваць помнікі старасьветчыны, раскіданыя па маёнтках, падлічыць іх і канцэнтраваць, а таксама кіраваць музэйнай працай і г. д. З гэтае прычыны этнографічная праца ў некаторай сваёй частцы (збіраньне помнікаў матар'яльнай і духоўнай культуры мясцовага насяленьня) як-бы часова была адсунута на задні плян. Усё гэта прымусіла нябожчыка этнографа мясцовага краю В. Н. Дабравольскага зьвярнуцца ў Губ. Музэй, рэарганізаваны з Мастацка-Археолёгічнага Пад'адзелу, з прапановай арганізаваць пры апошнім асобую ўстанову, якая мела-б задачай збіраньне і вывучэньне этнографічных помнікаў. Гэтая прапанова была абмеркавана калегіяй Губмузэю 13-XI—1919 г. і была прынята пастанова „прыняць прапанову В. Н. Дабравольскага і арганізаваць пры музэйнай сэкцыі этнографічнае бюро для вывучэньня народу, яго побыту і мастацтва. У склад бюро ўвесці т. Дабравольскага, Баршчэўскага і Пагодзіна. Прапанаваць бюро даць на зацьверджаньне Губмузэю плян дзейнасьці“.

3-га студзеня 1920 г. В. Н. Дабравольскі падае ў Губмузэй даклад аб задачах этнографічнай навукі ў Смаленскай губ., які абмеркавалі потым на пасяджэньні калегіі музэю. Была прынята пастанова: „Перадаць на разгляд этнографічнага бюро“. У справах Губмузэю няма ні пляну працы, ні справаздач аб дзейнасьці этнографічнага бюро і нельга, на жаль, адзначыць працу бюро.

У часе Губэрскай Музэйнай Канфэрэнцыі, якая адбылася ў лютым 1920 г. зноў узьнімаецца пытаньне аб ажыўленьні мясцовай этнографічнай працы. Быў заслуханы даклад т. Яновіча на тэму: „Збіраньне помнікаў народнай творчасьці“. Гэты даклад выклікаў вялікі абмен думкамі і канфэрэнцыя прыняла наступную рэзолюцыю: „Губэрская канфэрэнцыя, заслухаўшы даклад, прызнала найважнейшаю патрэбаю этнографічнай навукі Смаленшчыны: 1) укладаньне этнографічнай карты губэрні, 2) збіраньне для экспанаваньня ў краёвых музэях помнікаў духоўнай і матар'яльнай культуры, характэрнай для прамысловасьці і аблічча мясцовага насельніцтва, 3) арганізацыю экскурсіі для вывучэньня і збіраньня помнікаў народнай творчасьці і побыту, 4) распаўсюджаньне па розных мясцох Смаленшчыны праграмы для збіраньня этнографічных і лексычных матар'ялаў і 5) азнаямленьне на мясцох аб задачах і мэтах этнографічнай навукі і спосабах збіраньня такіх помнікаў“. Ці была праведзена ў жыцьцё гэтая рэзолюцыя—звестак няма. Паглядзім цяпер, што робіцца ў сучасны момант у павятовых музэях. Апошнія, як можна бачыць са справаздач, ня гледзячы на шэраг няспрыяючых момантаў (адсутнасьць сродкаў, памяшканьняў, дарагоўлю жыцьця), патроху пачынаюць пашыраць свае аддзелы, а некаторыя нават пачынаюць збіраць вакол сябе аматараў, яднаючы іх у гурткі па вывучэньні мясцовага краю. Такія гурткі былі арганізаваны ў Рославе, Ельні і Дарагабужы. У 1920 г. загадчыкам Ярцаўскага музэю была намечана этнографічная экспэдыцыя, але ці была апошняя наладжана—звестак няма. З гэтага часу этнографічная праца ў мясцовых музэях замірае аж да 1924 г. Праўда, у

1922 г. была яшчэ адна спроба Губмузэю арганізаваць 2 экспэдыцыі ў Бельскі павет і г. Вязьму, прычым першая з этнографічнымі мэтамі, а другая—у мэтах вывучэньня архітэктуры. Але і гэтая спроба ня была здзейсьнена за адсутнасьцю сродкаў.

Гэты пэрыод зацішыша для музэйнага будаўніцтва ў Смаленшчыне быў ня вельмі добрым: некаторыя з павятовых музэяў былі ліквідаваны, некаторыя самі сабою спынілі сваё існаваньне. Былі ліквідаваны наступныя павятовыя музэі: Гжацкі, Кресьненскі і Ярцаўскі. У гэты пэрыод уся дзейнасьць губэрскіх музэяў пайшла на апісаньне калекцый, інвэнтарызацыю іх і г. д.

Але Дарагабускаму музэю ў гэтых адносінах пашанцавала: этнографічны аддзел узбагаціўся значным лікам рэчаў. Апрача гэтага Дарагабускі Музэй арганізаваў у 1924—25 г. 2 экспэдыцыі: 1—на досьледах правага і левага берагоў Дняпра на працягу 50 в. уніз і ўверх па цячэньні, прычым было выкрыта 7 неалітычных стаянак; 2—экспэдыцыя, якая цягнулася каля 30 дзён, па досьледах р. Угры ў этнографічным і археолёгічным стасунках. Гэтая экспэдыцыя была арганізавана Дарагабускім Музэем супольна з Ельнінскім і ў ёй прынялі ўдзел: Н. І. Савін, М. І. Пагодзін, мастак Глазаў і Пагодзіна. Экспэдыцыяй было зарэгістравана вялікая колькасьць курганаў, гарадкоў, выкрыта адна неалітычная стаянка, на якой знойдзена каля 100 каменных рэчаў, запісаныя песьні, прыпеўкі і г. д. Апрача гэтага навуковымі супрацоўнікамі памянёнага музэю, як і наогул усіх музэяў, вялася популярызацыя ідэй краязнаўства. Так, напр., загадчыкам Дарагабускага музэю Н. І. Савіным былі зачытаны даклады: 1) Аб вывучэньні краю (на настаўніцкім зьездзе Дарагаб. пав.), пав. 2) Аб народных вераваньнях і хаўтурных помніках (у Акадэміі гісторыі матар'яльнай культуры). Апрача гэтага была наладжана вечарына ў мэтах азнаямленьня публікі з жывой старасьветчнай музычнай творчасьці з удзелам дудара—селяніна М. С. Крукава, які граў на інструмэнце XVI—XVII ст. Перад канцэртам Н. І. Савіным быў прачытаны даклад на тэму: „Народная творчасць у стары час“.

У 1925-26 г. мы бачым, што Дарагабускі Дзяржмузэй вёў пачатковую ў мінулым годзе працу па досьледах р. Угры і суседніх з Дарагабускім паветам. На гэты раз экспэдыцыяй было дасьледвана ў паказаным кірунку вярхоўе р. Угры да г. Калугі. Вынікі гэтых прац: была зарэгістравана вялікая колькасьць курганаў, гарадкоў, запісана песьня, прыпевак, казак і г. д. Неабходна ўсё-такі адзначыць, што недахоп сродкаў не даваў магчымасьці скончыць як трэба распачатую працу. Гэты год быў спрыяючым для этнографічнай працы Дзярж. Музэю. Так, апрача штодзённай новуковай і популярызацыйнай працы ў самым Музэі некаторыя супрацоўнікі знайшлі час і сілы для этнографічнай працы. А. Ф. Палашанкаў у гэтым годзе зьбіраў і вывучаў матар'ял аб сялянскіх пабудовах нашага краю і фольклёр. Н. А. Уюноў рабіў сыстэматычнае апісаньне скрыняў у калекцыях Цэншаўскага Музэю.

У 1927 г. мы наглядаем вялікі пералом у дзейнасьці Музэю ў адносінах да этнографіі наогул і да краязнаўчай працы ў прыватнасьці. З гэтага моманту этнографічная праца набывае права грамадзянства. У мінулым годзе на вызначаныя па каштарысу сродкі было арганізавана некалькі падарожжаў і экспэдыцый у складзе: загадчыка гістарычна-археолёгічным аддзелам А. Ф. Палашанкава, мастака А. П. Паўловіча і рисоўшчыка Н. І. Канвісарова ў такія раёны гу-

бэрні: 1) Шумяцкі Рослаўск. павету, дзе абсьледвана 10 вёсак, 2) Іво-нінскі Ельнінскага павету, абсьледвана 8 вёсак, 3) Холм—Жыркаўскі і Ленінскі Бельскага павету і 4) Боўдзінскі Дарагабуск. павету. Пры досьледах памянёных раёнаў уся ўвага была накіравана на тыя бакі Смаленскай вёскі, якія найменш вядомы і якія цяпер, дзякуючы розным прычынам, хутка зьмяняюцца, напрыклад, характар расплянваньня вёскі і хутароў, вывучэньне сялянскіх пабудоў. У выніку гэтых досьледаў былі выяўлены тыповыя асаблівасьці знадворнага выгляду вёскі наогул, пабудоў у прыватнасьці. Зроблены зарысоўкі вёсак, хутароў, вуліц, двароў, пабудоў; засьняты пляны характэрных для пэўнай мясцовасьці двароў, гумнаў, лазьняў і г. д. Усяго каля 70 зарысавак і 20 плянаў. У Шумяцкім раёне зроблены фотоздымкі. Апрача вывучэньня знадворнага выгляду вёскі, тут вывучаліся і іншыя галіны жыцця. Так, напр., у Шумячах абсьледвана ганчарніцтва. Шумячы—самы буйны цэнтр гэтай саматужнай прамысловасьці на Смаленшчыне. Тут гэтым займаецца больш 50 двароў. У Бельскім павеце, багатым лесам і дрэваапрацоўнымі промысламі, увага была зьвернута на спосабы вытворчасці драўлянага начыння: місак, лыжак, філіжанак і г. д. (Холм—Жыркаўская і Ленінская воласьці). Паўсюды зьбіраўся і матар'ял для слоўніка жывой мовы Смаленшчыны. Найбольшы лік слоў запісалі ў Рослаўскім павеце. Усяго запісана больш 1000 слоў, якіх няма ў слоўніку В. Н. Дабравольскага. У Бельскім павеце запісана больш 300 старых песень, прычым А. М. Палашанкава некаторыя з іх запісала з мэлёдыямі. Апрача гэтага сабраны „Страданія“ (прыпеўкі)—апошні від народнай песеннай творчасці. У вёсцы Надзьве, Катынскай вол. Смаленск. павету, ад старога казачніка А. І. Гапеева запісана 10 казак. Недастача вызначаных сродкаў перашкодзіла Дзярж. Музею набыць за грошы неабходныя яму рэчы для папаўненьня этнографічных калекцый¹⁾. Матар'ялы вышэйпамянёных экспэдыцый былі экспанаваны ў Музеі на выстаўцы, прысьвечанай 10 гадавіне Кастрычніка.

За 1927 г. у гістарычна-этнографічны аддзел прыбавілася 44 рэчы, з іх найбольш цікавы: хустачка працы прыгонных дзяўчын, малюнкi для вязаньня кружаў і ўзоры апошніх, некалькі дзіцячых цацак смаленскага вырабу і інш. У параўнаньні з мінулым годам таксама разгарнулася і навуковая дзейнасьць супрацоўнікаў Музею. Да друку падрыхтаваны наступныя працы: I) А. Ф. Палашанкава 1) „Знадворны выгляд Смаленскай вёскі“, 2) „Яда сялян Смаленшчыны“, 3) „Будоўлі сялян Ельнінскага павету“, 4) „Прыпеўкі Смаленшчыны“, 5) „Архітэктура, скульптура і поэзія Смаленскага нэкрополя“; II) І. Ф. Баршчэўскага 1) „Аб кульце фальёсу“; III) А. Н. Уюнова 1) „Разгляд і папаўненьне слоўніка Даля“, 2) „Аб асновах рускага вымаўленьня“.

Нельга прамоўчыць аб тых перспэктывах, якія намячае Дзярж. Музей на бліжэйшы час у галіне мясцовай этнографіі. Музей вызначыў да адчынення новы аддзел „Смаленская вёска“.

Дарагабускі Музей, як і ў мінулым годзе, вёў навукова-дасьледчую працу. Была наладжана экспэдыцыя па досьледах нэалітычных стаянак на Дняпры. Апрача гэтага былі абсьледваны сядзібы Крукава, Авіноўшчына, Мікола-Пагарэлае і інш. З навуковых прац, падрыхта-

¹⁾ Весткі ўзяты з дакладу А. Ф. Палашанкава „Краеведческая работа Смоленского Госуд. Областного Музея“, які быў зачытаны на пасяджэньні Смаленскага Т-ва Краязнаўства.

ваных да друку, неабходна падкрэсьліць: 1. Н. І. Савіна 1) „Бунт прыгонных у маёнтку Барышнікавых“, 2) „Культ пятніцы“, 3) „Культ вады“ і інш.

II. Аб этнографічнай працы навуковых арганізацый.

Да рэвалюцыі на тэрыторыі Смаленскай губ. існавала 3 краязнаўчыя т-вы: Т-ва вывучэння Смаленскай губ., Архіўная Камісія і Вяземскае Т-ва, прычым 2 апошнія арганізацыі ніякай увагі не звярчалі на вывучэнне губэрні ў этнографічным стасунку, бо ставілі сабе іншыя мэты. Што датычыцца Т-ва вывучэння Смаленскай губ., дык яно, хоць і мела на ўвазе ў першай праграме сваёй дзейнасці ўсебаковае вывучэнне губэрні, але дзякуючы таму, што да моманту заснавання пры Т-ве культурна-гістарычнай сэкцыі дзейнымі членамі Т-ва зьяўляліся прыродаведы, — Т-ва працавала амаль выключна ў адным напрамку — прыродна-гістарычным. Вельмі рэдка на пасяджэннях Т-ва, як відаць з протоколаў Т-ва, чыталіся даклады этнографічнага, гістарычнага ці археолёгічнага характару. У пачатку 1920 г. Т-ва на сваім пасяджэнні 24 траўня ўхваліла арганізаваць сэкцыю культурна-гістарычную. Першая думка аб неабходнасці гэтага належала нябожчыку В. Н. Дабравольскаму, які не адзін раз узьнімаў пытаньне аб утварэнні этнографічнай сэкцыі, даводзячы, што „ў наш рэвалюцыйны час, калі тэмп народнага жыцця ідзе з узвышанай, ліхаманачнай хуткасцю, шмат якія бытавыя зьявы, асабліва ў галіне мовы, будуць беззваротна страчаны, застануцца неазначанымі і нявывучанымі“. Культурна-гістарычная сэкцыя атрымала імя трагічна загінуўшага ў гэты час свайго ініцыятара В. Н. Дабравольскага. Гэта сэкцыя сваёй задачай ставіла: I) вывучэнне гістарычных помнікаў: а) вусных, пісьмовых і друкаваных, б) матар'яльна-монументальных (архітэктурных) і прадметных; II) помнікаў побыту: а) побыт панскіх маёнткаў, б) гарадзкі побыт — мяшчане, гандляры, чыноўніцтва, духавенства, в) вясковы побыт — матар'яльная, духоўная і соцыяльная культура сялянства, г) прамысловы побыт фабрык і заводаў, саматужнай прамысловасці. Вывучэнне г. Смаленску думалі вылучыць асобнай задачай.

У першы момант памянёная сэкцыя працавала вельмі жвава: шэраг пасяджэнняў з дакладамі па розных пытаннях мясцовага краю, апрацоўка 3 анкет па вывучэнні географічнай номэнклатуры, якія надрукавала і разаслала па губэрні. Сэкцыя ўзняла пытаньне аб арганізацыі ў Смаленску саматужна-прамысловага музэю. На жаль гэтая справа ня здзейснілася. Музэй павінен быў зьяўляцца сталай выстаўкай саматужных вырабаў мясцовага краю, пасрэднікам між вытворцам і спажыўцом. Адзін экзэмпляр кожнай катэгорыі экспанаваных рэчаў павінен быць у фондзе Музэю. Гэта думка была выкарыстана некаторымі коопэрацыйнымі арганізацыямі, якія пачалі засноўваць такія музэі; адны з іх праіснавалі нядоўга, іншыя злучыліся з краязнаўчымі музэямі, як гэта мела месца ў Сычоўцы. Даволі значная частка экспонатаў ад ліквідаваных саматужных музэяў згінула назаўсёды.

Летам 1921 г. праца сэкцыі спынілася. Амаль у той-жа час пры Смаленскім Дзяржаўным Універсітэце заснавалася Т-ва гісторыі, этнографіі і археолёгіі; Т-ва алрача паказаных задач ставіла мэтай вывучэнне мясцовага краю ў этнографічным стасунку. Т-ва наладжвала

навуковыя пасяджэньні з дакладамі, вяло папулярызацыю краязнаўства, зьбірала мясцовыя матар'ялы ў розных галінах навукі, рабіла раскопкі і г. д. На пасяджэньнях яго былі заслуханы даклады: 1. Е. Н. Клятновой¹⁾ „Аб сымболіцы народных украс²⁾“, „Аб зьмяіным кульце ў Смаленшчыне“; 2. В. В. Дзьмітрыевым „Пахавальныя абрады і галошаньні ў Смаленшчыне“; 3. А. П. Серабраньніковым „Некаторыя абрады Ельнінскага павету“ і інш. Але і гэтае т-ва існавала нядоўга, не паспеўшы як належыць разьвіць сваю дзейнасьць. Гэта пазьбавіла некаторых членаў т-ва магчымасьці дзяліцца сваімі нагляданьнямі, здабытымі матар'яламі, але этнографічную працу яны вялі да таго часу, калі заснавалася т-ва краязнаўства, статут якога быў зацьверджаны 19 сакавіка 1926 г. Маладому Т-ву ў першы момант прыйшлося заняцца аб'яднаньнем вакол сябе краязнаўцаў, чыста арганізацыйнай справай, але значная ўвага аддавалася і навукова-дасьледчай працы. Этнографічная праца была сконцэнтравана ў этнографічнай сэкцыі Т-ва. Дзейнасьць сэкцыі была ня толькі арганізацыйнага характару: падлік этнографічнага матэрыялу, уцягненьне іх у працу сэкцыі і г. д., але і мэтодычнага: кіраваньне працай мясцовых краязнаўчых арганізацый, гурткоў, паасобных аматараў, распрацоўка праграм і анкет, папулярызацыя ідэй вывучэньня краю ў этнографічным ста-сунку і г. д.

Вынікі гэтай дзейнасьці на працягу 2 год наступныя: у першы год працы Т-ва этнографічная сэкцыя налічвала 8 асоб, у 1927 г. членаў сэкцыі было ўжо 14. Экспэдыцыйная праца па зьбіраньні этнографічных матар'ялаў вялася на ўласныя сродкі сяброў Т-ва, якія цікавіліся гэтай працай, што, зразумела, не магло мець вельмі прыкметныя вынікі. Усяго за гэтыя 2 гады сабралася шмат фольклёрных матар'ялаў. У галіне матар'яльнай культуры вывучаліся, зарысаваліся тыпы пабудовы сельска-гаспадарчых прылад і г. д. у Смаленскім і Ельнінскім паветах. Апрача таго, членамі сэкцыі супольна з школьнымі і бібліятэчнымі працаўнікамі Рачаўскага раёну ў Смаленску былі апрацаваны праграмы па вывучэньні сіламі школьнікаў памятнага раёну і дадзены адпаведныя практычныя парады аб зьбіраньні матар'ялаў этнографічнага і эканомічнага характару. Сэкцыя таксама апрацавала інструкцыю па зьбіраньні этнографічных матар'ялаў і разаслала яе краязнаўчым гуртком і т-вам Смаленшчыны.

На адчыненых пасяджэньнях Т-ва на працягу двухгадовай дзейнасьці было заслухана 15 дакладаў і паведамленьняў этнографічнага характару: I. Г. В. Пархвенава 1) „Геаграфічнае і эканомічнае дасьледваньне Любавіцкай вол. Смаленскага павету“, 2) „3 гады працы Рачаўскага музэю“, 3) „Вынікі выстаўкі пры Рачаўскім музэі, прысьвечанай 10 кастрычніку“; II. І. Ф. Баршчэўскага „Аб фальклёрным у сувязі з некаторымі бытавымі зьявамі Смаленшчыны“; III. Н. І. Савіна 1) Аб прававым і эканомічным палажэньні сялян у маёнтках Барышніковых“ 2) „Бунт прыгонных у 1912 г. у маёнтках Барышніковых“; IV. В. П. Лапчынскага 1) „Памяці В. Н. Дабравольскага“, 2) „Забытая магіла“ (аб поэце-селяніне Гарвасіі Псальмаве); V. Н. Н. Рэдкава — „В. Н. Дабравольскі“ (біяграфія і характарыстыка па матар'ялах В. В. Дабравольскага і па яго асабістых успамінах); VI. А. Ф. Палашанкава 1) „В. Н. Дабравольскі інспэктар народных школ“, 2) „Лёс расійскай народнай песьні ў 2 палове XIX ст. і В. Н. Дабравольскі“, 3) „Аб краязнаўчай працы Смаленскага Дзярж. Музэю“. VII. В. В. Дзьмітрыева — „Успаміны аб В. Н. Дабравольскім“. VIII. В. Р. Тарасенкі

„Успаміны аб В. Н. Дабравольскім—профэсары Археолёгічнага Інстытуту“; IX. В. М. Архангельскага—„В. Н. Дабравольскі ў чырвонаармейскай школе і сярод дзяцей“.

Апрача пералічаных прац у парадку ўласнай ініцыятывы былі зроблены такія працы: I. А. Ф. Палашанкаў вывучаў Смаленскую вёску і яе побыт. Ён падрыхтаваў: 1. „Народны іменаслоў Смаленшчыны“, 2. „Старыя песні Смаленшчыны“ (матар’ялы), 3. „Вяселье і вясельныя песні Смаленшчыны“, 4. „Загаворы Смаленшчыны“ (матар’ялы), 5. „Прыметы, загадкі, пагаворкі Смаленшчыны“ (матар’ялы), 6. „Народныя спосабы лячэння Смаленшчыны“. II. В. В. Дзьмітрыеў збіраў матар’ял для монографічнага апісання С. Катэні Смал. павету, ім засьнята на плян зямельная плошча вёскі, сядзібы, пабудовы, зафотографаваны хаты, розныя забудовы, сельска-гаспадарчыя прылады, вопратка, тыпы насяленьня і г. д.; складзены мясцовы календар; сабраны фольклёрныя матар’ялы; складзены генэалёгія сялянскіх двароў. Апрача гэтага ён вёў зьбіраньне фольклёру наогул па Смаленшчыне, прымаў удзел у абсьледваньні з этнографічнага боку Рачаўскага раёну і бібліографічную працу па этнографіі Смаленшчыны. Ём падрыхтаваны да друку: 1) „Пахавальныя абрады і галошаньні на Смаленшчыне“, 2) „В. Н. Дабравольскі“ (біяграфія і этнографічная дзейнасьць), 3) „Загаворы Смал. павету“, 4) „Перапіска П. В. Шэйна з Дабравольскім“ і інш. III. М. І. Пагодзін вывучаў побыт вялікарусаў Ельнінскага павету IV. Н. Н. Рэдкаў падрыхтаваў да друку артыкул „Аб мастацкіх вырабах Талашкінскай майстэрні“ (па матар’ялах Ценішаўскага Музею) V. І. Ф. Баршчэўскі падрыхтаваў да друку, апрача пералічаных вышэй, яшчэ такія працы: 1. „Аб кераміцы старога часу“, 2. „Шкло крышталь“. Гэтыя працы напісаны паводле колекцыі Ценішаўскага Музею. VI. А. В. Цьвяткоў падрыхтаваў да друку „Бельскае Палесье“. VII. М. Н. Канвісараў зрабіў зарысоўкі і здымкі знадворнага выгляду Смаленскай губ. ў часе этнографічных экспэдыцый, наладжаных Дзярж. Музеем. VIII. В. Н. Архангельскі сабраў матар’ялы народнай творчасці ў Дарагабускім павеце ў часе экспэдыцыі ад Дзярж. Унівэрсытэту, на чале якой ён стаяў. IX. А. П. Паўловіч запісаў значную колькасць фольклёрных матар’ялаў. Апрача таго ён прымаў удзел у этнографічнай экспэдыцыі Дзярж. Музею, зарысоўваў знадворны выгляд вёскі, сельска-гаспадарчых прылад, саматужніцтва і г. д. X. Г. В. Пархвенаў збірае матар’ялы па этнографічным апісаньні Рачаўскай Слабады ў Смаленску. Апрача дзейных сяброў Т-ва зьбіраньне этнографічных матар’ялаў па даручэньні сэкцыі вялі і члены-прыхільнікі: М. І. Саўчанкаў, С. М. Ісачанкаў і др.

Апрача Смаленску, этнографічная праца вялася яшчэ Бельскім т-вам краязнаўства, Вяземскім Аддзяленьнем т-ва і інш. Этнографічную працу ў Бельскім т-ве вялі Ф. Аляксандраў, Ф. Барадоўскі і інш. Апрача гэтага Бельскае т-ва вяло працу па зьбіраньні матар’ялаў аб Бельскім Краі па праграме ГубАНА¹⁾, прычым у бібліотэку т-ва здадзены працы: 1) М. Г. Лызлова—„Селішчанская воласьць Бельск. павету“ (апісаньне ў прыродна-геаграфічным, эканамічным і інш. стасунках), 2) Д. І. Сакалова і інш.—„Холмская воласьць“, 3) Баравікова і інш. „Ленінская воласьць“. У некаторых з гэтых прац даецца шмат этнографічных матар’ялаў. Вельмі шмат такіх матар’ялаў і ў вялікай працы настаўніка Н. Кудраўцава—„Краязнаўчыя весткі аб Вархоўі—Ма-

¹⁾ У гэтай праграме вельмі мала зьвернута ўвагі на вывучэньне жыцця вёскі.

лышкінскай воласьці Бельскага павету“; праца зьяўляецца лепшай па колькасьці і падрабязнасьці матар’ялаў.

У Вяземскім Аддзяленьні Смаленскага Т-ва краязнаўства, якое заснавалася 17-VI-27 г., уся этнографічная праца сконцэнтравана ў этнографічнай сэкцыі т-ва. Сэкцыяй праведзена значная праца: а) зачытана на агульных сходах 2 даклады: Дуброўскага—„Гісторыя вёскі Бозьні“ і Сямёнава—„Азарава ў 30-40 гадох“. Т. Дуброўскі зьбіраў фольклёрны матар’ял і на працягу 3 год вёў бюджэтныя запісы аднае сялянскае гаспадаркі. Некаторыя члены сэкцыі зьбіралі і вывучалі вышэйкі. Трэба яшчэ падкрэсьліць даволі пасьпяховую працу Аддзяленьня ў напрамку папулярызацыі ідэй краязнаўства наогул і зьбіраньня фольклёрных матар’ялаў, у прыватнасьці. Папулярызацыя праводзілася праз мясцовы перыядычны друк. У мясцовых газэтах была зьмешчана значная колькасьць прыпевак і песень.

Праца Сычоўскага Аддзяленьня (засн. 18-V-27) у першы год мела арганізацыйны характар: пашырэньне краёвага музэю, арганізацыя пры музэі саматужна-прамысловай выстаўкі і мастацкай выстаўкі да 10 кастрычніка, арганізацыя школьна-краязнаўчага гуртка. Зьбіраньне этнографічных матар’ялаў уключана ў плян працы 1928 году.

Дарагабускае аддзяленьне заснавалася ў канцы 1927 г. і яшчэ не наладзіла краязнаўчай працы.

У Рослаўскім павеце этнографічная праца вялася мясцовым краязнаўчым т-вам і пасьля сьмерці ініцыятара заснаваньня т-ва заг. музэю С. М. Сакалоўскага спынілася. 110 песень, якія яшчэ раней сабраў настаўнік В. І. Ласкін, і 48 прыпевак, сабраныя Слуцкіным, знаходзяцца ў Рослаўскім музэі.

Смаленская губ. прыўмала ўдзел ва Ўсесаюзнай сельска-гаспадарчай выстаўцы, дзе быў арганізаваны і аддзел побыту, вельмі добра экспанаваны Смаленскімі калекцыямі.

III. Аб выданьні этнографічных прац аб Смаленшчыне.

Смаленскім этнографам, параўнальна з іншымі, у справе выданьня сваіх прац не павязало, бо ні адно краязнаўчае т-ва ня мела выстаральных сродкаў на выданьне навуковых прац і прыходзілася друкаваць там, дзе ўдавалася. Так у час „Голос“ за 1919 г. (выд. аўтаномнай культасьветнай сэкцыі Цэнтр. Камітэту працаўнікоў пошт, тэлеграфу і тэлефону Беларусі і Літвы) былі зьмешчаны 2 артыкулы: Е. Н. Клятновай „Бяседы аб родным краі“ і І. Баршчэўскага „Ценішаўскі Музэй“ (некалькі слоў з гісторыі Музэю і яго калекцый). У час „Смаленская Новь“ за 1923 г. зьмешчана некалькі песень, якія запісаны вучнямі адной школы („Песьні нашага краю“, № 5-6, стр. 47-48). У час „Кооперативное Слово“ надрукаваны артыкул В. І. Грачова „Пчалярства ў Смаленшчыне“ (№ 21-22). У час „Экономическая жизнь“ (штомесячнік Смаленскага губ. Выканкому і Оргбюро Заходняй вобласьці), апрача азначаных ужо ў „Обзоре работ по этнографии восточных славян за 1917-1925 г. г.“ прац. Д. К. Зяленіна, зьмешчаны яшчэ іншыя этнографічныя артыкулы: за 1922 г. 1) Казімірава „Птушніцтва ў сялянскай гаспадарцы Смаленшчыны“ (№ 7, стр. 43-48), 2) Вячаслава Васільева „Неабходна вывучаць мясцовую працоўную гаспадарку“ (№ 9, стр. 6-12), 3) Яго-ж „Сельская гаспадарка ў Бельскім павеце“ (№ 3, стр. 3-24). За 1920 г. 1) . . . „Да пытаньня аб вывучэньні сама-тужнай прамысловасьці Смаленшчыны“ (№ 5-6, стр. 14-18). За 1923 г.

П. Мілеева „Кармленье насяленья г. Смаленску“ (№ 1 стр. 30-34), „Кармленье вясковага насельніцтва Смаленскай губ.“ (№ 2, стр. 29-32).

За 1924 г. А. Салаўёва „Саматужная прамысловасьць Смаленшчыны 1923 г.“ (№ 3-4, стр. 22-49), А. Селіванава „Некалькі слоў па пытаньні аб арганізацыі сялянскай гаспадаркі“ (№ 7, стр. 39-44). За 1926 г. М. Давідовіча „Некаторыя рысы эвалюцыі сялянскай гаспадаркі Смаленшчыны ў пасьлярэволюцыйны час“ (№ 10-12, стр. 11-20), Г. М. і М. Д. „Запас працоўнай сілы ў сельскай гаспадарцы Заходняй вобласьці“ (№ 10-12, стр. 85-96).

За 1927 г. В. І. Міхайлава „Асноўныя рысы і дынаміка сялянскага харчаваньня Смаленшчыны за 1921—26 г.“ (№ 5—8, стр. 33), А. Пучкова „Да пытаньня аб арганізацыі працы ў сялянскай гаспадарцы Смаленшчыны“ (№ 5—8, стр. 47), Д. Гэрна „Бюджэт батрака ў Савецкіх гаспадарках Смаленшчыны“ (№ 5—8, стр. 67).

У час „Этнографія“ за 1928 г. у № 2 зьмешчана заметка В. Дзьмітрыева „Этнографічная праца ў Смаленшчыне за 1925—26 г.“

Апрача гэтага шэраг артыкулаў і бытавых нарысаў зьмешчаны ў мясцовых газэтах; з іх трэба адзначыць такія: 1. А. Палашанкава „Вёска будзеца“ („Рабочий путь“ № 260 за 1927 г.), 2. С. Камскага „Новае ў старым“—падарожныя нататкі („Раб. путь“ № 269, 1927 г.), М. Сакаловай „Мінулае і будучыня“—вясковыя нарысы („Раб. путь“ № 73 за 1927 г.) і інш.

IV. Аб падарожжах і працы паасобных этнографу.

Да 1924 г., як гаварылася вышэй, Смаленшчына не дасьледвалася экспэдыцыйна з прычыны недахопу сродкаў, але паасобныя краяведы-этнографы, ня гледзячы на няспрыяючыя ўмовы, за гэты 10-гадовы тэрмін наведаліся ў шмат якіх месцы Смаленшчыны ў мэтах зьбіраньня этнографічных матар'ялаў і вывучэньня мясцовага насяленьня, яго побыту і творчасці. З такіх асоб неабходна адзначыць 1) В. Н. Дабравольскага, які ў апошнія гады свайго жыцьця вельмі часта наведваў розныя паветы губэрні, асабліва Пачынкаўскую і Прудкаўскую воласьці Смаленскага павету; 2) А. Ф. і А. М. Палашанкавых, якія наведалі Смаленскі, Ельнінскі і др. паветы; 3) В. В. Дзьмітрыева і Г. В. Пархвенава, якія наведалі Смаленскі і Красьнінскі паветы.

Некаторыя аматары зьбіралі на месцы і вывучалі побыт і творчасць мясцовага насяленьня. Весткі аб такіх асобах вельмі бедныя. Трэба памянуць: М. Н. Людагоўскую (Нікулінская школа, Рослаўск. павету), якая на працягу 2 год зьбірала фольклёрны матар'ял і падрыхтавала да друку „Зборнік песень і прыпевак“.

V. Страты Смаленскай этнографіі.

За гэты час Смаленская этнографія панесла вялікія страты, з прычыны сьмерці шэрагу мясцовых працаўнікоў—знаўцаў Смаленшчыны. У 1919 ці ў 1920 г. памёр арганізатар і кіраўнік народных хораў Сяргей Паўлавіч Коласаў, які вывучаў Смаленшчыну ў музыкальна-этнографічным стасунку¹⁾. У ноч з 7 на 8 траўня 1920 г. трагічна

¹⁾ Гл. яго артыкулы: 1) „З гусьлямі па Парэцкаму павету“ Смоленский Вестник 1915 г. № 162, 2) „В гостях у честного леса“ (по этнографии Поречского полесья)—Смоленск. Вестник 1915 г. № 206 і 210.

загінуў ад бандыцкай рукі, па дарозе ў сваю родную вёску Далькава, В. Н. Дабравольскі, аўтар капітальных прац аб Смаленшчыне („Смаленскі этнографічны зборнік“ у 4 т., „Смаленскі краёвы слоўнік“ і інш.). 1-га траўня 1927 г. памёр С. М. Сакалоўскі, заснаваўца Рослаўскага Музею прыроды і гісторыі краю (яго працы: „Археолёгічная карта Рослаўскага павету“ (рукапіс). „Сутнасьць фальлічнага культу і сьляды яго ў павеце“ і інш.

Трэба ў заключэньне адзначыць наступнае:

1. Этнографічная праца па вывучэньні побыту і творчасці сялян за 10 гадоў набыла значныя разьмеры, але кепска вывучаецца побыт рабочых і нацменшасьцяў, а таксама вывучэньне саматужніцтва.

2. Большая доля этнографічнай працы падае на паасобных, аматараў, сконцэнтравана на фольклёры і часткова на вывучэньні матэрыяльнай культуры.

3. Уся этнографічная праца, можна смела сказаць, вядзецца краязнаўчымі організацыямі і музэямі.

4. Адсутнасьць сродкаў перашкаджала этнографічнаму вывучэньню Смаленшчыны, выданьню програм, навуковых прац і г. д.

5. Сувязь краязнаўчых організацый са школамі выклікала зацікаўленасьць да этнографіі Смаленшчыны і прыцягнула да працы аматараў.

6. На жаль трэба адзначыць, што з боку Дзяржмузею да 1927 г. ня было належнай увагі і імкненьня да больш поўнага выяўленьня ў Музеі Смаленскай Этнографіі.

Толькі колектыўнымі сіламі краязнаўчых організацый, Дзяржмузею і іншых навуковых устаноў, толькі пры плянаваньні ў гэтай працы, пры вызначэньні неабходных сродкаў мы можам разьлічваць на далейшае разьвіцьцё Смаленскай этнографіі.

М. Макарэўскі.

Мэтэаролёгічныя ўмовы і іх уплыў на сельскую гаспадарку ў межах БССР за жнівень 1927 г.—жнівень 1928 г.

Жнівень—кастрычнік 1927 г. (канец лета і восень).

Агульны характар і ход надвор'я ў адзначаны пэрыод быў досыць добры. Уплыў яго на сельскую гаспадарку, асабліва на стан і рост азімых, трэба лічыць таксама досыць спрыяючым.

Воблачнасьць увесь гэты час трымалася амаль што нормальная. Вятры панавалі зусім нормальныя, спачатку заходніх, а потым паўднёва-заходніх румбаў.

Сярэдняя тэмпература паветра як за паасобныя месяцы, гэтак і за ўсю гэтую пару дала вялічыні вышэй нормальных (сярэдных за шмат гадоў). Тое-ж самае трэба сказаць і адносна паасобных дэкад. Адхіленьне ў бок зьніжэньня супроць нормы сярэдняй тэмпературы наглядалася толькі ў трэцюю дэкаду кастрычніка—на 2,8°.

Цікава адзначыць, між іншым і тое, што ў верасьні тэмпература паветра ня зьніжалася больш, як да нуля, а ў кастрычніку— да 7,5° холоду.

Што датычыцца ападкаў, дык нормальную колькасць яны далі толькі ў кастрычніку. У жніўні іх вылілася больш нормы да 25%, а ў верасні да 62%. Найбольшае адхіленне ад нормы прыпадала на паўднёвыя акругі. Ападкі не пашкодзілі азімых, бо ў час пасеву і выруньвання іх было мала.

Тэмпература—вышэй нормальнай і малая колькасць ападкаў у час пасеву і выруньвання азімых—вось тыя галоўныя мэтэаролёгічныя ўмовы, якія спрыялі ўсходу і росту азімых за даны пэрыод часу, што ў поўнай меры і сьцьвярджаецца данымі ЦСУ аб стане пасеваў на 1-е лістапада.

Лістапад 1927 г.—сакавік 1928 г. (зіма).

Зімовы пэрыод пачаўся ў свой час, а менавіта—у пачатку другой дэкады лістапада. Аб гэтым гаворыць як ход сярэдняй сутачнай тэмпературы паветра, гэтак і сьнегавы насыціл. Апошні ўтварыўся раптам і адразу залёг па ўсёй краіне (13-XI) досыць тоўстым пластом, чаму і змог пратрымацца нясупынна да самай вясны, што адбываецца ва ўмовах БССР ня досыць часта.

Такі пачатак зімы не абяцаў, як адразу было відаць, нічога добрага для азімых. Каб уявіць сабе гэта, трэба ведаць, што да гэтага трымалася цёплае і дажджыстае надвор'е і што сьнег таму залёг на мокрую глебу, калі яшчэ адбываўся рост і дыханьне азімых пасеваў. Утварэньне пры такіх умовах адразу сталага і досыць тоўстага пласту сьнегу, а пад ім хутка і лёдавай коркі, зразумела, павінна было выклікаць задушэньне і падправаньне азімых, як у пачатку зімы, гэтак і ўвесну. Таму-та НКЗБ яшчэ ў сакавіку і былі ўжыты належныя крокі для набыцця насеньня для перасеваў увясну.

Надвор'е ў працягу зімы трымалася досыць халоднае. За выключэньнем студзеня, сярэднія тэмпературы за ўсе месяцы далі вялічынні ніжэй нормальных (у сьнежні аж да 5,5°).

Ападкаў за ўсе зімовыя месяцы, акрамя лістападу, наглядаўся недахоп супроць нормы. Стану пасеваў гэта не пашкодзіла ні ўзімку ні ўвесну.

Красавік—май 1928 г. (вясна).

Зімовы сьнегавы насыціл пратрымаўся амаль што ўсюды па БССР не даўжэй, як да 5-6 красавіка. Даволі халоднае надвор'е другой дэкады гэтага месяца выклікала зноў і ўсюды ўтварэньне новага сьнегавага насыцілу, аднак толькі да 20—23 чысла, калі і гэты насыціл зьнік.

Ня гледзячы на ўсё гэта, паводле ходу сярэдняй сутачнай тэмпературы паветра, неабходна ўсё-ж такі палічыць, што вясна пачалася сваечасова—у пачатку красавіка.

Агульны характар і ход надвор'я ўвесну рабіў на насельніцтва надта нядобрае ўражаньне. Гэта выклікалася: значнымі халадамі ў другую дэкаду красавіка і частымі дажджамі ў працягу ўсяго мая.

Сярэдняя тэмпература за красавік дала зьніжэньне супроць нормы на 1,7°, а за май—на 0,9°. Больш за ўсё дала зьніжэньне другая дэкада красавіка, аж на 6,0°.

Ападкі ў красавіку перавысілі норму на 11%, а ў маі—на 75%.

Ход надвор'я ўвясну быў такім чынам досыць няспрыяючым сельскай гаспадарцы: ён затрымліваў як палявыя работы, гэтак рост азімых і пасевы яравых ды тэхнічных культур. Усё гэта добра адбілася як на даных ЦСУ аб стане пасаваў на 1 чэрвеня, гэтак і на настройах сялянства ў той час.

Чэрвень—жнівень 1928 г. (лета).

Халоднае трымалася надвор'е ўзімку і ўвясну, ня лепш яно з гэтага боку было і ўлетку. Сярэднія тэмпературы паветра за ўсе летнія месяцы далі зніжэнні супроць нормы. Гэтае адхіленне за чэрвень было больш за 4°, пры зніжэнні за першую дэкаду аж на 6,2°.

Дзён з дажджом у кожным месяцы было больш нормы. Аднак, дажджы наглядаліся хаця і часта, але больш дробныя, а таму і вільгаці яны далі толькі да 20% звыш нормы ў чэрвені і жніўні, а ў ліпені—нават менш нормы.

Халоднае і дажджыстае надвор'е ўлетку, бязумоўна, ня спрыяла сельскай гаспадарцы і перш за ўсё затрымала вегетацыйны перыод да 3 тыдняў, што больш за ўсё адбілася на тэхнічных культурах, бульбе і часткова, на яравых. Азімыя і яравыя змаглі перамагчы шкадлівае наогул надвор'е толькі таму, што ў крытычныя перыоды іх росту прыпалі спрыяючыя ўмовы надвор'я: для азімых—адсутнасць значных ападкаў у час пасаваў і ўсходу і цёплае надвор'е ўвосень; для яравых—адпаведная вільготнасць глебы ў час выхаду ў мяцёлку.

Мэтэаролёгічная характарыстыка надвор'я паводле сярэдніх па Б.С.С.Р.

Месяцы	Тэмпер. паветра С°	Адхіленні ад нормы тэмперат. паветра С°	Ападка ў мм.	Адхіленні ападкаў ад нормы ў процантах
1927 г.				
Жнівень	18,2	1,7	90,3	25
Верасень	13,0	1,3	90,2	63
Кастрычнік . . .	6,1	0,5	49,1	0
Лістапад	—0,9	—0,6	66,2	51
Сьнежань	—10,1	—5,5	14,2	—62
1928 г.				
Студзень	—5,3	1,7	18,3	—33
Л ю т ы	—8,0	—2,2	20,4	—10
Сакавік	—5,8	—3,8	6,5	—78
Красавік	3,8	—1,7	48,0	11
М а й	12,3	—0,9	93,6	75
Чэрвень	12,6	—4,3	91,5	22
Ліпень	17,3	—1,2	54,0	—44
Жнівень	14,8	—1,7	85,5	20

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

і. Г. Мірскі.

Матар'ялы да вывучэння рабочага і сялянскага руху ў Магілёўшчыне ў пэрыод 1903—1910 году¹⁾.

У пачатку ліпня 1906 г., як мы бачылі з раней пададзеных матар'ялаў, забастовачны рух сярод сялянства ахапіў значную частку Быхаўскага павету. Апошні натуральна абвясцілі „неблагодолучным по аграрным беспорядкам“ і туды накіравалі карныя баявыя адзінкі.

Аб чыннасці аднаго такога атраду, які складаўся з досыць лояльных у адносінах да працоўнага сялянства кубанскіх казакаў (у Мгілеве ў 1906 г. былі раскватараваны кубанскія казакі) і поліцыянтаў, маем наступнае паведамленьне:

Яшчэ за дзень да прыезду карнага атраду сяляне в. Камарычы рыхтаваліся да сустрэчы гасьцей. Кубанцаў на чале з Радзіёнавым сяляне сустрэлі з хлебам-солью на адлегласці больш за вярсту ад вёскі. Казакі прынялі хлеб-соль і супакойна ўехалі ў вёску. Начальнік атраду загадаў казакам размясціцца ў сялянскіх хатах. Трэба заўважыць, што кубанцы адмовіліся карыстацца дарэмна сялянскімі прадуктамі, кажучы: „Нас запрасіў пан, дык няхай ён і корміць нас“. Мінуючы сяланскія гароды, казакі за гароднінай ідуць да паноў. Наогул увесь час кубанцы трымалі сябе добра. „Мы тут будзем рабаваць і паліць, а ў нас у станіцах гэта самае будучь рабіць іншыя казакі. Гэта нікуды ня вярта!“—ня раз гаварылі казакі.

Куды горш адносіліся да сялян поліцыянты з Рагачэва і Быхава, іх бізуны ня раз сыпаліся на сьпіны „забастоўшчыкаў“. Пасьля ўважыстых прамоў адбыліся арышты. 40 сялян накіравалі ў Быхаў. На другі дзень 34 вызвалілі. З Камарычаў атрад выехаў у Седзічы, дзе арышты адбываліся па сьпісу. Арыштавалі 2 сялян—Дзініса і Сьцяпана, трэцяга не злавілі. Пабыўшы ў Седзічах, войска накіравалася ў Баркалабава, дзе арыштавалі 21 селяніна і яўрэя Зусю, які нібы схаваў у сябе 5 сялян. Гэтага яўрэя казакі жорстка пабілі.

Пасьля заспакойваньня кубанцы паехалі ў Магілёў, арыштаваных накіравалі ў Быхаў, там іх трымалі пры поліцыі. Сяляне з рэдкім адзінадушшам праводзяць забастоўку. Атрад ня мог яе спыніць.

¹⁾ Гл. час. „Наш Край“ № 10 (37) за 1928 г., стр. 49—55.

Кадзінская справа.

Кадзінская справа закончыла сабою (вядома часова) сялянскі рух на Магілёўшчыне ў 1905 і 1906 г. Гэта быў дзевяты вал сялянскага руху 1906 г., момант найвышэйшай напружанасці ў барацьбе за зямлю. Гэтая справа, як і іншыя, пакінула за сабой крывавы след.

У жніўні 1906 г., пры спробе разagnaць сялянскі мітынг, скліканы з прычыны ліквідацыі І Дзярж. Думы, паміж Кадзінскімі сялянамі (м. Кадзінск Мсцьціслаўскага павету) і атрадам поліцыі адбылася запраўдная бойка.

У выніку—забітыя і параненыя з абодвух бакоў, засуджаныя на катаргу на розныя тэрміны (звыш дзесяці сялян), астатнія—у арыштантаў роты; у выніку—зноў адзін з вялікіх сялянскіх процэсаў, які адбыўся ў Магілёве вясною 1907 г. у выездной сесіі Кіеўскай Судовай Палаты з саслоўнымі прадстаўнікамі.

Прыводзім некаторыя эпізоды ў гэтай справе, якія мы бярэм з мясцовага друку за красавік 1907 г. Вось кароткая вытрымка з прамовы пракурора: „Я лічу магчымым, гаварыў ён, падзею разьбіць на два моманты: 1) супраціленне ўладзе і 2) мардаваньне прыстава. Адпаведна гэтаму, мы маем два адпраўныя пункты: забойства двух поліцыянтаў і зьдзекі над чынам поліцыі. Нескладаныя мотывы, якія далі канву для справы. Спачатку—выклікаючыя паводзіны сялян, патаравы, зрэбленыя імі, наяўныя парасьлі шырокай агітацыі, уплыў мітынгаў, на якіх праводзіліся погляды аб зьняцьці з працы рабочых у маёнтках, а далей—паказальны факт, што на кватэрах галоўных агітатараў, Харжэева, напрыклад, выкрыта нелегальная літаратура. І вось сталі распаўсюджвацца чуткі аб будучым „грандыёзным бунце“, з прычыны чаго на месцы былі згрупаваны поліцыянты. Так і адбылося. Пры спробе арыштаваць Харжэева забілі ў званы і пачалі зьбігацца масы сялян. Такім чынам, гэта якраз зьявілася сыгналам для зрупаваньня вакол поліцыянтаў сялянскага натоўпу і адгэтуль вернае меркаваньне аб тым, што ўсё было задумана раней, правільна разлічана і чакала толькі знаку, каб разгарнуцца ва ўсю шырыню. Мы маем, значыцца, правільна арганізаваную змову. Распаўсюджваюцца затым чуткі, што ў мэтах атрымання неабходных для суду паказаньняў у адносінах да некаторых арыштаваных былі ўжыты мардаваньні. Наяўная хлусьня. Поліцыя, паводле яе слоў, не рабіла ніякага гвалту тым сьведкам, якія далі выстарчальныя паказаньні. Прыстава Жудру мардаваў сяляне іншага раёну, а поліцыянтаў білі тады, калі арыштаваны імі Харжэў сам вырваўся і зьбег і, значыцца, ня быў у руках поліцыі.

Відавочна, тут адыгрывала ролю лютая злаба да поліцыянтаў, выкліканая агітацыяй. Ём помствавалі, як прысьпешнікам „паноў“, як вінавайцам складаньня протоколаў на сялян. Сялянскую масу штурхала на гэта моладзь, якая направа і налева распаўсюджвала чуткі аб набліжэньні новага часу для сялян, аб тым, што поліцыянты выкліканы для расправы з сялянамі і абароны паноў. Вынікі гэтай агітацыі некалькіх асоб—увесь цяжар зробленага злачынства, за якое віноўныя павінны быць сурова пакараны адпаведна закону“.

* * *

Лепшыя сталічныя адвакаты, якія абаранялі сялян, гавораць бліскучыя прамовы, падкрэсьліваючы выключна цяжкае становішча Кадзін-

скіх сялян у карыстанні зямлёй, выключна кабальныя аграрныя ўзаемаадносіны, якія стварыліся між кадзінцамі, панам і арандатарам. Але дарэмна: прыговор, зразумела, вынесены раней, і ці можа, ці адважыцца Палата парушыць волю міністра юстыцыі? Яна паслухмяная прылада для ліквідацыі рэвалюцыі. Прыговор суворы, і, як кажа Ісаеў, аўтар артыкулу ў Магілёўскай газэце („Могил. В.“ за красавік 1907 г. Ісаеў „Кадинское дело“), „выклікае моцнае рыданьне усёй радні падсудных, якая перапаўняе залю“.

Змычка сялянства з рабочымі.

(Матар’ялы „Искры“ за 1905 г.).

На Магілёўшчыне, як і паўсюды ў царскай Расіі, ня было змычкі між рабочым і сялянскім рухам. Гэта агульнае палажэньне.

Рабочыя і сяляне, аднолькава прыгнечаныя, аднолькава эксплёатаваныя, тым ня менш дзейнічалі зусім паасобна, ня звязана. Выпадкі супольнай чыннасьці, солідарнасьці вельмі рэдкі. З матар’ялаў „Искры“ мы маем даныя толькі аб адным выпадку такога контакту між сельска-гаспадарчымі рабочымі, сялянамі і фабрычнымі рабочымі ў Горацкім павеце, у маёнтку буйнага зямляўлясьніка Чачкова па суседзтву з прамысловым пунктам Копысьсю.

Паведамляючы аб руху забастоўкі, якая ахапіла каля 1000 чалавек (аб гэтым ніжэй), корэспондэнт „Искры“, між іншым, прыводзіць наступныя цікавыя інцыдэнты: „Абшарніку Чачкову не дае супакою тая акалічнасьць, што яго сяляне „псуюцца“, працуючы на заводах (яго маёнткі знаходзяцца — адзін у 1¹/₂, другі — у 8 в. ад гораду)“. Гэты пан мае і свой завод, які аддае ў арэнду.

Летам, у часе палявых прац, арандатар ня прымае на завод сялян з маёнтку Чачкова, ня глядзячы на тое, у гэты час на заводзе самая гарачая пара. Гэта тлумачыцца вельмі проста: рабочым на заводзе плоцяць ў гэты час капеек на 10—15 больш, чым у маёнтку, а таму пан не дазваляе арандатару браць на працу сялян з „яго“ вёсак. Гэта, бачыце, яго рэнта!

Зразумела, сяляне з-за лішніх 10 капеек ня пойдучь працаваць за 8 в., і, дзякуючы таму, што на суседні завод іх ня прымаюць, яны прымушаны закабальвацца ў пана.

У 1903 г., калі сяляне — сельска-гаспадарчыя рабочыя ў пана забаставалі, патрабуючы дабаўкі некалькі капеек на чвэрць за капаньне бульбы, Чачкоў, паляцеў і ў губэрню, і ў Пецябург і, дзякуючы багацьцю, сувязям і ўплыву, яму ўдалося выклікаць да сябе губарнатара і казакаў. Па дырэктывах поліцыі былі ўзяты самыя шкодныя з „бунтаўшчыкоў“, галоўным чынам, з фабрычных рабочых. Чалавек 8 з іх пад моцным канвоем казакаў прыгналі ў маёнтках Чачкова для экзэкуцыі ў прысутнасьці ўсяе вёскі. Апрача таго тагочасны „візыт“ губарнатара абышоўся рабочым у 1¹/₂ дзесятка таварышоў, якіх паса-дзілі ў турму.

Задаволены жывадзёрствам Чачкоў яшчэ доўга знаёмым гаварыў, паціраючы рукі: „Калі ім скуру палупілі, дык яны супакоіліся!“. А калі цяпер фабрычныя зноў узнялі ў пана „бунт“, зняўшы рабочых з працы, дык гэты пан з вышэйшай асьветаі, як ратавальнік бацькаўшчыны, зноў паляцеў у Пецябург да свайго прыяцеля Ватацы¹⁾ і

¹⁾ У 1905 г. быў таварышам міністра ўнутр. спраў; меў вялікую маемасьць на Магілёўшчыне.

скора наш сатрап Клінгэнбэрг атрымаў загад: „ісьці на Копысь і зрабіць там парадак!“

Як гаварылася вышэй, Клінгэнбэргу не ўдалося пусьціць кроў у Копысі, а наконт парадку яму заставалася толькі павучыцца ад рабочых.

Пэрыод тэрору на Магілёўшчыне.

1905 год даў, апроча вышэйапісаных фактаў, некалькі выпадкаў тэрору. Аб гэтым мы скажам больш падрабязна.

Стрэл рабочага (шаўца) Гіцалева ў Магілёўскага поліцмайсара Радзіёнава ў сьнежні 1905 г.; бомба, кінутая рабочым маляром Брыльёнам у жніўні 1905 г. у Магілёўскага губарнатара Клінгэнбэрга, урэшце, стрэл Язерскай у кастрычніку 1905 г. у таго-ж Клінгэнбэрга, выклікаўшы сур'ёзнае раненьне, і шэраг іншых замахай — усё гэта этапы, па якіх можна прасачыць паступовы ўзрост рэволюцыйнага руху. Вельмі цікавыя дэталі гэтых спраў высвятляліся на судзе.

Вось, напрыклад, разглядаецца справа Язерскай Лідзіі. Абарона прадстаўлена тут лепшымі сіламі. Адвакаты малююць портрэт губарнатара Клінгэнбэрга ва ўвесь яго рост, ілюструюць яго чыннасьць, яго расправы, якія выклікалі тэрорыстычны акт.

Старшыня суду часта спыняе абарону, якая тым ня менш дала добрую характарыстыку провінцыяльнаму сатрапу.

А сама Лідзія Язерская, якая зьмяніла дамавітасьць і дабрабыт шляхецкай сям'і (муж яе С. Язерскі — былы таварыш гарадскога галавы г. Магілёва, праслужыў на гэтай пасадзе некалькі год) на халат катаржніцы, гарда кінула судзьдзям: — Я дачка свайго народу і ўчыніла помсту за народ. Я з вялікай радасьцю выканала даручэньне партыі! (Язерская — член эсэраўскай арганізацыі).

А вось разглядаецца справа групы гомельцаў, абвінавачаных у хаваньні бомбай і зброі. Прыгавор дае, зразумела, катаргу. Але тут здараецца нешта такое, што вельмі зьбянтэжвае судзьдзяў па залочаных мундзірах.

— Якія вы судзьдзі? — пытае ў старшыні адна абвінавачаная маладая дзяўчына: вы проста хуліганы!

Гэты выклік робіць уражаньне выбухнутае бомбы. Зьбянтэжыўшы судовы прыстаў, ня ведае, што зрабіць яму ў гэтым нязвычайным выпадку. Разявіўшы рот стаяць канвойныя, а падсудная яшчэ раз падкрэсьлівае:

— Хуліганы вы, а ня судзьдзі!

Другі падсудны сьлесар Клім Фляркоў апэлюе да шматлічнай публікі з прычыны дзейнасьці Гомельскай поліцыі, якая вымагала паказаньні ад яго катаваньнем:

— Вось гэтыя каты! паказвае рукой Фляркоў на гомельскіх поліцыянтаў, якія сядзяць у залі, на мясцох для сьведкаў. Спроба старшыні спыніць Фляркова не дасягае мэты. Фляркову ўдаецца намаляваць гомельскі поліцэйскі засьценак (процэс быў у Магілёве ў сакавіку 1907 г., разглядала выязная сэсія Кіеўскай судовай палаты).

Цяпер скажам аб справе двух тэрорыстых, як аб гэтым пісаў „Могилевский Голос“ ад 9 сакавіка 1906 г.: „7 сакавіка палата разглядала справу 17-гадовага Брыльёна, абвінавачанага ў замаху на б. Магілёўскага губарнатара Клінгэнбэрга, у якога, згодна акту абвінавачваньня, падсудны ў жніўні мінулага году кінуў каля Архіўнага завулку

бомбу, якая не разарвалася. Перш чым перайсьці да апытання сьведка і эксперта палата выносіць рэзолюцыю аб разглядзе справы пры зачыненых дзьвярах. Публіка выдаляецца з залі і праз тры гадзіны выносіцца прыговор: „Брылёна засудзіць на 8 гадоў катаргі“.

Замах на жыцьцё Радзіёнава.

Бразгаючы стрэльбамі, канвойныя ўводзяць у залю суду хлапчука 17 гадоў Г. Гіцалева, якога абвінавачваюць у замаху на жыцьцё Магілёўскага поліцмайстара Радзіёнава.

Вось прыблізныя дэталі справы. 28 студзеня 1905 г. поліцмайстар Радзіёнаў разам з сваёй дачкою праяжджаў па Пішчыкаву завулку ў кірунку Дняпроўскага проспекту. На правым баку завулку заўважылі 4-х яўрэяў, і ў гэты час былі зроблены 2 рэвольвэрныя стрэлы, накіраваныя ў поліцмайстара, на адлегласьці ня больш 2-3 крокаў. Зрабіўшы затым яшчэ адзін стрэл у дагонку шпэрка ляцеўшым санкам, трое з гэтых асоб пабеглі ўніз па Пішчыкавым перавулку, адзін пабег па Дняпроўскім проспекце і, наколькі гэта можна было заўважыць, схаваўся ў ніжняй частцы рагавога дому. У гэтым месцы выкрылі Г. Гіцалева; каля яго ляжаў рэвольвэр, з якога, па думцы эксперта, ня было зроблена дзейнага выстралу, бо на адным з патронаў была ўдаўліна і магчыма была асечка. Знойдзеную калошу Гіцалеў прызнаў сваёю. У кішэні яго быў знойдзены фотографічны здымак асобы, затрыманай „за дэманстрацыю“ (з абвінавачанага акту). На падставе вышэйпададзенага Гіцалева прызналі за аднаго з 4 людзей, якія стралялі. На гэты тэрорыстычны акт іх штурханула „помста за праследваньне соцыял-дэмократаў і распаўсюджаньня чуткі аб катаваньнях політычных вязняў у поліцэйскіх засьценках“.

Далей да гэтай справы далучылі ліст, знойдзены ў Гіцалева ў турме. У лісьце былі фразы: „Ніякія ланцугі і катаваньні нам ня страшны!“ „Турма—гэта яшчэ не магіла!“ і іншыя, напісаныя „да таварышоў на волі“.

Выклікаюцца сьведкі. Першым з іх дае паказаньні Радзіёнаў.

— Як вы думаеце — пытае старшыня ў яго — за што на вас маглі зрабіць замах?

— Замах ёсьць адгалосак угамаваньня мною дэманстрацыі, якая была ў Магілёве за 5 дзён перад гэтым, на якой несьлі чырвоныя сьцягі! — адказвае Радзіёнаў.

— Хто ў гэтай дэманстрацыі прымаў удзел: яўрэі? рускія?

— Дэманстрацыя была зьмешаная, але больш было яўрэяў! Заспакаеньне дэманстрацыі выявілася ў тым, што аднаго студэнта, які страляў у поліцэйскага чыноўніка, поліцыянт моцна стукнуў па галаве рэвольвэрным рулём!

— А запраўды ці хадзілі па горадзе чуткі аб катаваньнях політычных вязняў у поліцэйскіх камерах?

— Самыя недарэчныя! Дадумаліся, напрыклад, да таго, што прыпісвалі нам такія чыста інквізіцыйныя прыёмы, як ламаньне пальцаў у дзьвярах... Гэты замах зьявіўся актам помсты мне. Яго выканалі 4 яўрэі, з якіх у рукі суда папаў гэты Гіцалеў.

Далей дае паказаньні сьведка-поліцыянт, які прысутнічаў пры акружэньні дому Сакалова, куды ў вароты забег Гіцалеў.

— Там ён і схаваўся! закончыў сваё паказаньне поліцыянт.

— Скажэцэ, сьведка — пытае старшыня — вы самі бачылі, як Гіцалеў убег у вароты, ці вам гэта поліцмайстар сказаў?

— Так, ваша правасхадзіцельства, пан поліцмайстар сказаў гэтак мне, бо пан прыстаў, значыцца, бачылі...

Кароткую і вельмі маляўнічую прамову кажа абаронца І. Ф. Фуравіч. Сказаўшы аб супярэчнасці ў паказаннях усіх сьведак, аб адсутнасці „пэўных улік“, абаронца заявіў: „Гэты замах — адна з праяў ускаламучанага цяпер Расійскага мора, продукт сучаснага расійскага жыцця, якое імкнецца да волі... Будучая, абноўленая Расія ня будзе ведаць гэтыя злачынствы!“

Палата засуджае Гіцалева ў катаргу на 6 гадоў 6 месяцаў.

Рэволюцыйны рух сярод шклоўскіх рабочых.

Да 1902 г. аб рэволюцыйным руху ў Шклове гаварыць ня приходзіцца. Ён паступова нараджаецца з канца 1902 г. Зьяўляюцца першыя спробы заснаваць сувязь з рабочымі фабрыкі, але ў першы час з прычыны таго, што большасць рабочых былі сяляне, мала сьвядомыя, гэтыя спробы не даюць станоўчых вынікаў, ды і наогул Шклоўская фабрыка ў той час адставала ад іншых фабрык. Першая спроба сувязі з фабрыкай была з боку „Бунду“, але, як мы казалі, ня мела добрых вынікаў. Гэта усё-такі ня спыніла „Бунд“. Ён у пачатку 1903 г. распаўсюджваў на фабрыцы лістоўкі за подпісам Магілеўскага с.-д. камітэту. Лістоўка звярталася да рабочых Шклоўскай фабрыкі з заклікам да жыцця, згуртаваньня, далучэньня да агульнай масы рабочых, якія вядуць барацьбу за вызваленьне працоўных. Лістоўка пакінула глыбокі сьлед сярод рабочых. Рабочыя пачалі арганізоўваць гурткі, якія спачатку слаба працавалі, бо ня было сярод рабочых добрых кіраўнікоў. Праца ажыўлялася ў момант прыезду рэволюцыянераў-падпольшчыкаў з Воршы і Магілеву. Арганізацыі зьбіраліся ў двох улюбленых мясцох: у прадмесьці Шклова Францаўцы ці на беразе Дняпра ў хмызьнякох. Зьбіраліся вельмі конспірацыйна, дзякуючы чаму за ўвесь час працы гурткоў ня было ні разу правалу. Прыезды таварышоў былі ня частымі, і праца, ў сувязі з гэтым, праводзілася пасыўна, але ўсё-такі трэба сказаць, што праца ня спынялася. Спробы Крывашэіна задабрыць рабочых, яго „падачкі“, на якія шлі ў значным ліку несьвядомыя рабочыя, мелі значэньне і для нарастаньня рэволюцыйнага руху на фабрыцы. Рух пачаў мець перабоі. У гэты час кіраваньне рэволюцыйным рухам з боку „Бунду“ замянілася кіраваньнем з боку „іскраўцаў“.

Гурткі „іскраўцаў“ пачалі расьці хутчэй. З шэрагаў рабочых вышлі арганізатары гэтых гурткоў, як, напрыклад, Шукальскі Язэп — сьлесар-машыніст і Шчарбакоў Барыс — рабочы папяровай фабрыкі, якія самым актыўным спосабам праводзілі вярбоўку рабочых у гурткі, вялі сярод іх агітацыю, пашыралі літаратуру. Скора была заснавана сувязь з рабочымі іншых фабрык і заводаў: з рабочымі кахляных заводаў у Копысі, дзе рэволюцыйная праца была больш наладжана.

Праца гурткоў пачала пашырацца. Разам з гэтым не адставаў і „Бунд“. Ён чынна падтрымліваў сувязь з фабрыкай. Ён у дзень 1-га траўня 1905 г. распаўсюдзіў сярод рабочых першую проклямацыю, якая высьвятляла значэньне сьвята і давала заклік да барацьбы.

П. Астроўскі.

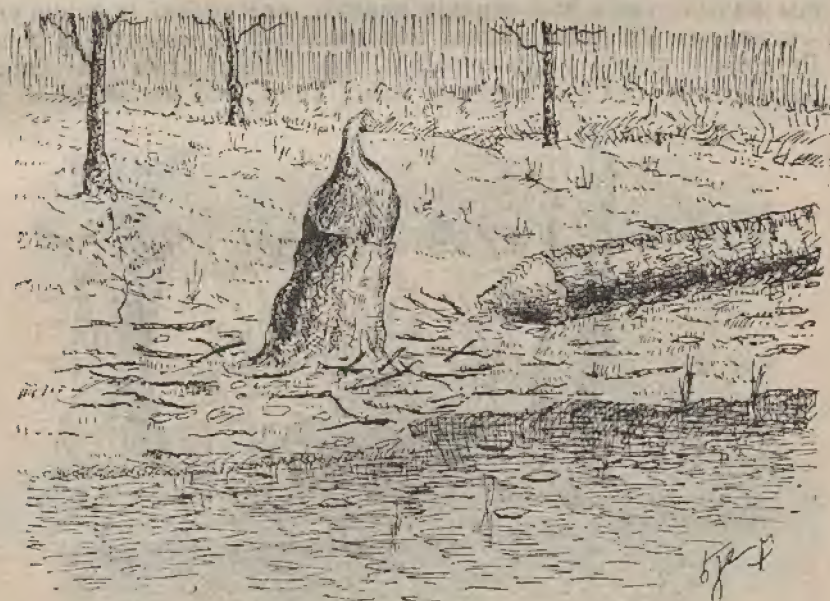
Колёніі баброў на рэчцы Сож.

(Гомельская акруга).

Па даручэнні Гомельскага краязнаўчага таварыства я і т. т. Зьвінаградзкі, Мерман і Саламыкін зрабілі 22-24 чэрвеня м. г. абсьледваньне бабровых колёніі на рэчцы Сож, Чачэрскага раёну, Гомельскай акругі.

Вышэй гораду Веткі, не даяжджаючы вёскі Шапатовіч, ад рэчкі Сож адыходзіць у правы бок рэчка Старык, якая недалёка ўпадае ў рэчку Ліпу, а Ліпа ў сваю чаргу—у рэчку Сож. Такім чынам памянёныя рэчкі ўтварылі востраў абшарам каля 800 дзесяцін зямлі. На гэтым востраве пасяля рэволюцыйных часоў утварыўся пасёлак Востраў з 12 гаспадаркамі.

Увесну і ўвосень востраў гэты на вялікім абшары ахапляецца вадой і зносіны з ім адбываюцца толькі на чаўнох. Наўкола вострава

Пень паваленага бабрамі асінавага дрэва ў вур. Перакоп.

ў берагох рэчкі Сож размясьціліся пяць бабровых колёніі: вур. Старык, Яршова Валока, Ялізгаў (часовая колёнія), Перакоп і Рачышча.

Калі ехаць па рэчцы Сож зьверху ад вёскі Шапатовіч, дык не даяжджаючы пасёлка Вострава ў вурочышчы Яршова Валока супроць вур. Ялізгава (назва часткі вострава) Сож на левым сваім беразе ўтварыў ціхую затоку, падобную да падковы. Глухі канец затокі накіраваны ўверх Сажа і аддзяляецца ад яго лазовым зарасьняком на два-тры сажні. Такім чынам паміж затокай і Сажом таксама ўтварыўся падковападобны паўвостраў, які ўвесь зарос лазой, а па другі бок яго

цягнецца на некалькі вёрст удаўжкі і ўшыркі нізкі луг вуроч. Сьвенч, увесь пакрыты лазьняком.

У верхняй частцы гэтае затокі (лічачы зьверху Сажа) сажняў у 10 ад левага берагу Сажа і ад глухога канца затокі ёсьць бабровая хатка, якая пабудавана 6-7 год таму назад з дубцоў і валежніку. Кожны год бабры рамантуюць і паднаўляюць сваю хатку. Пры нашым аглядзе хаткі аказалася, што яна пабудавана ў некалькі паверхаў над роўнем вады, вышынёю ў рост сярэдняга чалавека. Хатка мае выгляд тупога стажка (конуса). Зьверху стажка ляжаць больш тоўстыя дубцы, а на іх камкі зямлі і дэру. Надворны бок хаткі не паказвае правільнасьці разьмеркаваньня дубцоў. Яны ляжаць у розных напрамках, і, як відаць, бабры ня дужа клапацяцца аб правільнасьці і характэве знадворнага боку хаткі. Затое моцнасьць хаткі вельмі вялікая. Яна вольна вытрімлівае цяжар двух чалавек, якія ўсходзілі на самы яе верх. Асаблівую ўвагу бабры зьвярнулі на нутраную частку будоўлі. Дубцы ўнутры хаткі раскладзены так, каб добра было сядзець на задніх нагах і апірацца пярэднімі, а зьверху, па баках і ўніз ёсьць невялікі вольны прастор, які запаўняецца вадой у часе яе падняцьця.

Мы бачылі такія два верхнія паверхі, але колькі іх ёсьць унутры хаткі—невядома. Паводле нашых меркаваньняў іх можа быць 5-6.

Да хаткі і затокі ў беразе ёсьць тры ходы: адзін па сярэдзіне 2 па баках хаткі. З Сажа таксама ёсьць ходы, але мы знайшлі толькі

Ход у норку баброў у вуроч. Перакоп.

адзін, які злучае Сож з хаткай і затокай. Апрача гэтага затока з Сажом злучаецца канаўкамі, якія, як відаць, выкапаны самімі бабрамі.

Аб жыцьці баброў у гэтым годзе ў хатцы відаць з наступных абставін: пры аглядзе намі хаткі мы знайшлі ў ёй сьвежаабгрызаныя лазовыя дубцы, такія-ж дубцы знайшлі каля хаткі на дне затокі і сьвежазгрызаныя пні лазьняка. Апрача гэтага, недалёка ад гэтай мясцовасьці ў мінулым годзе бачыў баброў гр. Андрэеўскіх хутароў Якаў Драбышэўскі.

Па абгрызцы дубцоў і па сьлядох зубоў можна з пэўнасьцю сказаць, што гэта работа маладых баброў.

Ніжэй вуроч. Яршова Валока рэчка Сож робіць круты паварот направа. Тут паміж рэчкай і высокім берагам лесу вурочышча Ялізнаў супроць „пасекі“ Мельнікава ёсьць ня шырокая, але доўгая затока, якая летам высыхае, а вясной мае глыбіню вышэй сажня. Ідучы па беразе лесу, мы выпадкова натрапілі на кучу лому, наваленага пад дубам на беразе затокі. Калі мы падышлі да гэтай кучы лому і таркнуліся да яе кіёчкам, дык пад кучай раздаўся вельмі моцны пляск, характэрны для бабра, але самога бабра мы ня бачылі. Праз некаторы час, узяўшы човен і аглядзеўшы гэтае месца з боку затокі, мы заўважылі, што пад дуб, на карэньні якога накідана ламачча, вядуць некалькі нор-ходаў. Дзякуючы таму, што ўлетку вада тут высыхае, гэта дае нам мажлівасьць зрабіць вывад, што бабры, апрача сталых сваіх памяшканняў, будууюць і часовыя, на час высокага роўню вады. Недалёка ад гэтага месца навальніцай, якая была ў красавіку гэтага году, вывернута з карэньнямі некалькі дзесяткаў асін. Большая частка гэтых асін ужо абгрызена бабрамі. Коз на востраве зусім няма, а зайцоў вельмі мала.

Вурочышча Перакоп. Ніжэй пасёлка Вострава, недалёка ад упадзеньня рэчкі Ліпы ў рэчку Сож, на правым беразе Сажа ёсьць невялікае возера Перакоп. Возера адзелена ад Сажа маленькай грывай

Хатка баброў у вур. Яршова Валока.

лазнянку і злучаецца з ім канаўкамі. Гэтае возера, таксама як і затока Яршова Валока, мае падковападобную форму. Па вялікім крузе гэтай падковы (возера) ідзе высокі лясісты бераг, а процілеглы бераг зарос лазняком. У гэтым высокім лясістым беразе возера ёсьць пяць бабровых нор. Чатыры з іх зарасьлі і, як відаць, у іх бабры ўжо ня живуць. А ў першай, крайняй ад Сажа, ходы пачышчаны і ў адным з ходоў намі знойдзены сьвежаабгрызаныя лазовыя дубцы. Недалёка ад нары мы знайшлі сьляды бабра, які сядзеў на беразе на краю вады.

Сьляды задніх ног значна большыя і на іх відаць перапонкі паміж пальцаў, а прыэднія без перапонак, але з вострымі кіпцюрамі.

Памяшканьні-норы бабры будуць тут такім чынам: выкопваюць з возера (пад вадой) некалькі ходаў у беразе, якія ідуць далей і вышэй ад вады, потым гэтыя ходы (норы) сходяцца і ў канцы іх бабры выкопваюць досыць вялікую круглую яму, падобную на купал, якая высьцілаецца тонкімі дубцамі і травой. Колёніі вурочышча Старык і Рачышча намі не абсьледваны.

Алісанія мясцовасьці вельмі добра прыстасаваны да жыцця баброў. На вялікім абшары вакол вострава цягнуцца нізкія дугі, якія пакрыты лазьняком і вясной і ўвосень заліваюцца вадой, а на востраве ёсьць досыць вялікі лес.

З апавяданьняў старых людзей выяўлена, што раней у гэтых мясцох баброў ня было і што яны перасяліліся сюды ў часы вайны (1914-1916 г. г.) з рэчкі Гніва, за чатыры-пяць вёрст адсюль. Спачатку зьявіліся адзіночкі, а потым і цэлыя сем'і. Да перасяленьня бабры вадзіліся на рэчцы Гніва, у мясцох цяперашняга хутару Якава Драбышэўскага, але ў сучасны момант іх там нідзе няма. Перасяленьне баброў адбылося дзякуючы таму, што іх памяшканьні былі разбураны паляўнічымі. Паводле паказаньняў тых-жа мясцовых жыхароў і рыбакоў-старажылаў наўкола вострава ёсьць да 10 сям'яў баброў. Сем'і бываюць ад трох да пяці і больш членаў, але якая тут наогул колькасьць баброў, ня выяўлена. Толькі тое выяўлена, што тут жыве бабёр—*Castor fiber*, які корміцца карой асіны, лазы, радзей дубу, а таксама сьцябламі і карнявішчамі вадзяных расьлін. Па паверхні вады бабры любяць паплаваць у вячэрнюю і ранішнюю зару. Перад тым, як паказацца на паверхні вады, бабёр асьцярожна высоўвае спачатку сваю мордачку, аглядае прастор наўкола і калі нічога асаблівага не заўважае, тады ўжо вылазіць увесь на паверхню вады. Паплаваўшы даволі, бабёр ціха апускаецца на дно рэчкі (возера), нават паверхня вады не скалыхнецца, як-быццам на гэтым месцы нікога і ня было.

Праглядаючы лавовыя кусты і дубчы, зрэзанія бабрамі, мы заўважылі, што яны зразаюцца наўкос. Як на пнёх, таксама і на зрэзаных дубцох добра відаць сьляды долатападобных загнутых па краях зубоў. Гацей бабры ў гэтай мясцовасьці ня будуць, ды ім яны і не патрэбны таму, што ровень вады і абшары яе бываюць досыць вялікімі цэлы год.

Ахова баброў пастаўлена ня дужа добра. Ня глядзячы на тое, што ёсьць наглядальнік і вартаўнік колёній, усё-ткі мясцовае насельніцтва высыкае лазу і лес у мясцох бабровых колёній.

Зробленае абсьледваньне бабровых колёній зьяўляецца пачаткам дасканалага вивучэньня краязнаўчым таварыствам жыцця баброў. Ужо выпрацавана інструкцыя па ахове і нагляданьні за бабрамі, выкананьне якой даручана наглядальніку і вартаўніку бабровых колёній. Апрача таго мяркуюцца выезды сяброў таварыства для непасрэднага вивучэньня жыцця баброў на месцы.

З сабранага пры абсьледваньні матар'ялу (малюнкі: хаткі, нораў, затокі і схэматычнай карты, абгрызеных дубцоў, пнёў зваленых бабрамі дрэў) зроблены экспонат для музэю мясцовага краю.

Усевалад Мікіцінскі.

Дванаццаць дзён краязнаўчага вандравання.

(Матар'ялы з падарожжы па Слуцкім, Грэскім, Пухавіцкім і Стара-Дароскім раёнах).

Ад Слуцку да Грэску.

25 ліпня, чуць золак, са скруткамі праз плячо, з торбамі па баках, вышлі з Слуцку. Надвор'е не абяцала быць добрым, хмурылася, але для пешага вандравання спрыяла, толькі-б ня дождж! Вабяць да сябе Грэскія лясы-гушчары і вялізныя балотныя абшары па Птычы. Першую на дарозе вёску — Лучнікі, пакідаем убаку, накіроўваемся ў напрамку на Грозава, па гасьцінцы. Абапал пасевы жыта, ячменю, аўсу і іншага збожжа. Нідзе ня відаць ні лесу, ні гаёў, усюды толькі палі, ды невялічкімі выспачкамі дзесь далёка чарнеюць вёскі. Каля Васілінкаўскіх хутароў сярод пасеваў пачынаюць трапляцца хмызьнякі — рэшткі былых лясоў. Ад Васілінкаўскіх хутароў даходзім да Бокшыцкіх пасёлкаў. Відаць, што гаспадары жывуць нішто сабе: будова добрая, некаторыя пазаводзілі невялічкія садочкі, у якіх пануючыя дрэвам зьяўляецца вішня. Адсюль зьвярнуўшы ўбок, пайшлі на вёску Ушаловічы, да якой і даходзім збожжавымі палямі. Вёска невялічкая, уся ў дрэвах, гэта значна яе прыхарошвае. Характэрнай асаблівасьцю трэба лічыць багацьце ўзораў орнаменту, якімі аздоблены вокны і шчыты на хатах. Тут упяршыню прыйшлося заўважыць сучасныя мотывы ў аздабленьнях: часта сустракаюцца пяцікутныя зоркі, сярпы, малаткі, усё гэта скампанавана досыць удала. Замалёваўшы некаторыя орнаменты, пайшлі на в. Шулякі праз луг. Крайд трохі мяняецца: па адзін бок алешнікавы хмызьняк і бярозавыя гаі, па другі — дрэнная балотлівая сенажаць, на якой працавалі сяляне. Пакінуўшы ўбаку хут. Жук, зайшлі ў вёску Уланава папіць вады. Вёска маленькая, уся ў гушчыні дрэў; тут на пяшчаным узгорку стаяць адзінокія могілкі з некалькімі бярозкамі і пахілымі, спаракхнелымі крыжамі.

Адсюль пераходзім на новую, толькі насыпаную дарогу, па якой ніхто яшчэ ня езьдзіў; думалі па ёй прайсьці на Грэск, праз в. Шулякі, але даведаўшыся ад рабочых аб сваёй памылцы, вяртаемся назад, праходзім полем, потым трапляем на бальшак, якім і падыходзім да Шулякоў. Пачаў кропаць невялічкі дожджык, ад якога хаваемся пад страху, каб трохі адпачыць.

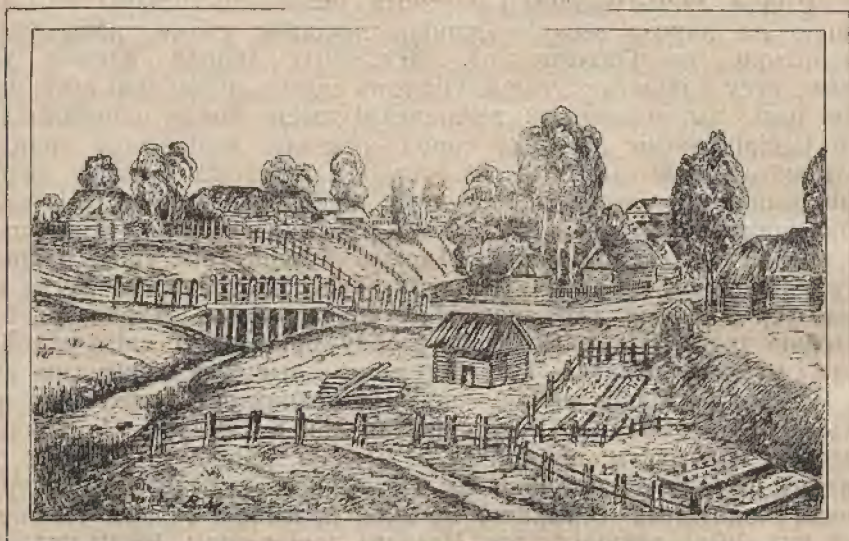
Шулякі вёска досыць значная, налічвае 103 хаты, з надворнага боку нічым не адзначаецца. Жыхарства жыве бедна з прычыны дрэннае глебы; частка іх аб'яднана ў малочную арцель, якая вырабляе сыры. У Шулякох знаходзіцца сельсавет, школа, прыпынак пошты. Недалёка, на так званым Хрэнаўскім полі, раскідана каля 10 курганоў, у большасьці раскопаных, дзе трапляліся знахадкі каменных малаткоў. У адлегласьці 1 кілямэтру дарогу прарэзвае невялічкая рачулка, з чыстай вадою і берагамі парослымі алешнікам. Далей праходзім балотлівай нізінай, хмызьнякамі, якія паступова пераходзяць у значны алешнік і бярэзынік. Трохі прайшоўшы, мясцовасьць прымае іншы характар, пераходзячы ў больш узвышаную і пяшчаную. Тут мэтрах у 60 ад дарогі раскідана каля 6 вялікіх курганоў, а ля самае дарогі прытуліўся ветраны млын; значна далей, сярод купін дрэў відаць ху-

тары. Не даходзячы кілёметры 4-5 да Грэску, мінуўшы вёску Боркі, знаходзяцца былыя торпараспрацоўкі і цагельня, якія ў сучасны момант не працуюць. Цяпер засталася зусім недалёка да Грэску. Спыняемся, прыводзім сябе ў парадак: абчышчаем пыл, папраўляем скруткі і торбы. Недзе на палёх чуваць сьпевы жанчын,—то зажынаюць жыта. Такім чынам, у гадзін 10¹/₂ уваходзім у мястэчка Грэск.

Мястэчка Грэск.

Трапіўшы ў Грэск, у першую чаргу зьявіліся ў райміліцыю, каб зарэгістраваць доказы. Тут нас ветла сустрэў начміліцы, тое-сёе параіў, пералічыў асоб, якія цікавяцца краязнаўствам. З міліцыі накіраваліся ў Р. В. К. для атрымання начлегу. Тут атмосфера зусім іншая,

Мястэчка Грэск. Агульны від з замчышча.

прасочваецца чыноўны дух, але нарэшце атрымалі запіску да старшыні Грэскага сельсавету, дзе мы сустрэлі больш чулыя адносіны. Вядомая рэч, старшыня сельсавету чалавек просты і чынам ніжэйшы, аднёсся да нашае справы больш жвава, хаця нейкі час з задумёнасьцю аглядаў паперку і, перачытаўшы некалькі разоў, запытаў: „а што такое будзе краязнаўства пабеларуску?“ Атрымаўшы належныя тлумачэньні, пайшлі шукаць памяшканьне, што ў Грэску знайсці ня зусім лёгка. Хацелі даць нам начлег у Файнбэрга, дзе застанаўліваюцца асобы матар'яльна забяспечаныя, але даведаўшыся, што краязнаўчыя кішэні досыць дзіравыя, твар старшыні выцягнуўся, ня ведаў, што рабіць, прышлося прымаць гэроічныя крокі, ну,—значыцца пайшлі вандраваць па непралетарскім элемэнце мястэчка, дзе і атрымалі належнае паводле чыну і сродкаў. Трохі адпачыўшы, накіраваліся аглядаць мястэчка.

Грэск лічыцца адміністрацыйным і культурным цэнтрам Грэскага раёну Менскай акругі. З надворнага боку ён не падобен да нашых мястэчак, якія маюць свой спэцыфічны твар, гэта хутчэй будзе вялі-

кая вёска. Распаложана мястэчка на значных узгорках, што надае яму хараство. Вуліц ёсьць 8: Лава, Крывая, Краўцовая, Замагільная, Шышчыцкая, Сьцяпкоўская, Аселица і Куток. Пры ўваходзе ў мястэчка стаіць ветраны млын. Прайшоўшы троху далей, вуліцу перасякае безназоўны ручай, ад якога, праз мост, дарога досыць крута падымаецца ўгору. Па левы бок маста, над ручаём узвышаецца аграмадная гара, пад назвай „Замчышча“. Тут, у далёкім мінулым, стаяў замак, аб якім сярод жыхарства захаваліся розныя паданьні. Прайшоўшы яшчэ троху, да верхавіны ўзгорку, трапляем на вялікую плошчу, дзе пры ўваходзе з правага боку знаходзіцца школа і коопэратыў, а з левага—аптека і амбуляторыя. Наўкол плошчы разьмешчаны: Райком комсамолу, інтэрнат для служачых розных устаноў, пара піўных, другі коопэратыў, райміліцыя і пошта; потым ідуць некалькі прыватных крамак дробнага гандлю. Амаль пасярэдзіне плошчы знаходзіцца царква з каменнай брамай, досыць цікавай архітэктуры. Абнесена царковішча парканам з цэгля і абсаджана вялізарнымі ліпамі. Недалёка царквы стаіць каменная капліца, каля якой знаходзіцца мясная крамка. Праз нейкі завулак, або двор, трапляем на другую плошчу, дзе ў вялікім будынку зьмяшчаецца РВК, каля якога ў прыгожым памяшканьні знаходзіцца сельсавет і клуб, які мае бібліотэку і радыё. Прыватныя дамы нічым не адрозьніваюцца ад звычайных сялянскіх хат, крытыя яны ў большасьці саломай. Двары пазавалены розным сьмецьцем і толькі сям-там пры дварох ёсьць невялічкія сады з плодовымі дрэвамі. Насельніцтва ў Грэску налічваецца каля 2000 чалавек, з якіх сямействаў 15 ўўрэяў, якія займаюцца дробным гандлем, саматужніцтвам і земляробствам. Беларускае насельніцтва выключна земляробскае; сеюць: жыта, авёс, ячмень, картоплі, але з прычыны дрэннае глебы ўраджаі бываюць нязначныя, што прымушае некаторую частку насельніцтва шукаць пабочнага заробку, асноўным з якіх і зьяўляецца здабываньне вапняку і апальваньне вапны. У канцы аднае з вуліц Грэску, недалёка могілак, знаходзіцца невялічкі ўзгорак, на якім пабудаваны вепенныя печы, лікам 12. Пабудова вапенных печаў справа ня вельмі складаная, робяцца яны наступным чынам: недалёка краю ўзгорку выкопваюць яму глыбінёй да аднаго сажню, потым абраўняўшы зямлю з краю узгорку, падкопваюцца да ямы,—гэта ўваход у печку. Усё гэта як унутры, гэтак і знадворку абкладаецца каменнямі. Каб неабсыпалася зямля, робяць яшчэ загародкі з дошак, якія зьмяшчаюцца над уваходам печак. Калі будуюцца печы пасярэдзіне ўзгорку, то ў такім выпадку капаюць дзьве ямы, якія злучаюцца падкопам праз сьценку, з якіх адна служыць печкай, а другая памяшканьнем для працуючых. Для выпальваньня вапны вапняк складаецца ў выглядзе скляпеньня: спачатку кладуць буйнейшыя, а потым драбнейшыя кавалкі, такім чынам яму закрываюць быццам шапкай. Процэс выпальваньня працягваецца тры дні, паляць покуль ня зьявіцца полымя. У сучасны момант над здабываньнем вапны працуюць 16 чалавек. З кожнае печы за адзін раз атрымліваюць да 600 пудоў вапны. Здабываньне яе, паводле слоў тубыльцаў, не дае амаль ніякага прыбытку з наступных прычын: папершае—мясцовыя запасы скарыстаны, раскопваць замчышча, дзе ёсьць сыравіна, забаронена, прыходзіцца езьдзіць у суседнія вёскі Ануправічы і Покрашава, дзе за адну яму мясцовыя гаспадары бяруць ад 6 да 8 рублёў. Другая прычына—дарагоўля апалу, трэцяя—продукцыю прыходзіцца вывозіць вёрст за 80, а га-лоўнае тое, што няма каму прадаваць. Апошні час вапну выпальваюць

толькі тады, калі пачуюць, што дзе-небудзь будуюцца і патрэбна вапна. Пакупцы выкарыстоўваюць дрэнныя ўмовы збыту, даючы зрэдку за воз вапны 8—10 руб. Выпальваньне вапны ў сучаснасьці зьяўляецца працай сезоннай, займаюцца ёю па восені і па спэцыяльных заказах.

Азнаёміўшыся з мястэчкам, накіраваліся для агляду помнікаў старасьветчыны, выдатнейшым з якіх трэба лічыць замчышча. Трэба адзначыць, што Грэск мае сваю значную гісторыю. Першыя весткі аб ім сустракаюцца пад 1558 г., з якіх відаць, што ў гэтыя часы ён належаў да Мартына Валатковіча, прычым паміж апошнім і кн. Слуцкімі Юр'ем і Сымонам Алелькавічамі вяліся спрэчкі з прычын захопу

Мястэчка Грэск. Вапняныя печы.

Алелькавічамі зямлі Валатковіча ў м. Грэску. У 1570 г. прывілеем караля Жыгімонта Аўгуста Грэск атрымлівае правы мястэчка, і ў ім засноўваюцца штотыднёвыя таргі. У пачатку XVIII ст., ласьне ў 1723 г., Грэск зьяўляўся маемасьцю кн. Радзівіла-Гітнэра. У часы ўвядзеньня уніі Грэская царква была абярнута ў уніяцкую. Яшчэ ў канцы XIX ст. наўкола Грэску і нават на двары папа было шмат курганоў, якія мясцовае насельніцтва зьвязвае з часамі мангольскіх нападаў. Трэба адзначыць, што ў Грэску ўсе гістарычныя паданьні гавораць аб гэтых часоках, што сьцьвярджаецца некаторымі знаходкамі, пры частковых раскопках на замчышчы. Але перш, чым гаварыць аб іх, спынімся на апісаньні гэтага выдатнага помніку. Знаходзіцца замчышча ў адлегласьці 150 мэтраў ад мосту і мае па верхняй плошчы ў даўжыню 100 мэтраў і шырыню 85 м. Узвышаецца яно над роўнем вады ў ручаі прыблізна мэтраў на 15, абкружана глыбокім і шырокім ровам, дзе працякае ручай, які, злучаючыся з ровамі, забясьпечваў ад подступу да замку. У сваю чаргу ручай быў зьвязаны з возерам, ад якога засталіся адзнакі ў выглядзе балотца, пад назвай „Азярышча“. Знаходзіцца апошняе ў адлегласьці 1½ в. ад замчышча. Равы калісьці былі глыбокімі і шырокімі, бо зараз на іх дне і часткова па схілах,

распаложаны гароды, палеткі і паасобныя сядзібы. Пасярэдзіне замчышча захавалася ўзвышэнне, на якім, мабыць, стаяў замак. Уся плошча замчышча была абкружана нейкімі акопамі ў выглядзе лама-ных ліній, якія ў некаторых мясцох добра захаваліся. Да якіх часоў яны адносяцца,—невядома. Схілы замчышча стромкія, акрамя месца з боку мосту. На паўночным усходзе засталіся рэшткі нейкіх слупоў і каменяня, як відаць былога мосту, па якім замчышча злучалася з тэрыторыяй. Уся паўночна-ўсходняя частка замчышча парасла вялізарнымі грабамі і вяза-мі, якія выцягнуліся ланцугом. Паўночны бок зрыты значнымі ямамі, з якіх насельніцтва брала вапняк. На замчышчы таксама захаваліся акопы часоў імперыялістычнае вайны. Тутэйшыя людзі апавядаюць, што ў даўнія часы на гары стаяў княжыцкі замак, наўкол якога, на нязначнай адлегласці, былі распаложаны слободы замкавых людзей, прызначаных для абароны замку; апошні быў знішчаны ў часы мангольскага напад-у. Гэтае паданне сьцьвярджаеца некаторымі фактычнымі матар'яламі, здабытымі пры капаньні вапняку і доследамі мясцовага настаўніка-краязнаўцы Сасноўскага. Апошнім у 1927 г. на паўночна-ўсходняй частцы замчышча была раскопана магіла, на якой ляжаў намагільны камень у форме сэрца. У магіле знайшлі добра захаваны касцяк, галавой на захад. Пры шкільце ляжаў мэтальны значок, які, паводле меркаваньняў мясцовых знаўцаў, адносіцца да вайскова-начальніцкай адзнакі. Чэрап быў старанна дасьледваны доктарам, які прызнаў яго бязумоўна мангольскім. Сярод касцякоў, якіх шмат знаходзілі на замчышчы, трапіліся дзіцячыя і жаночыя. Гадоў 6 таму назад сяляне, капаючы вапняк, трапілі на нейкія падземныя лёхі, вылажаныя цэгламі, пры ўваходзе ў якія былі складзены запасы яе, цэглу насельніцтва пазабірала; дасьледваць лёхі пабаяліся, так яны паступова засыпаліся, і месца гэтае цяжка знайсці. На верхняй плошчы замчышча ў часе раскопваньня наткнуліся на нейкую вузкую, круглую трубу, вымураваную цэглай, мабыць студню, у якую апуськалі доўгую жардзіну, але дна не дасталі. Гэтае месца і зараз можна пазнаць па дзьвюх упадзінах, якія кожны год патроху асядаюць.

Гісторыю недалёкага мінулага Грэску лепш за ўсіх памятуе сялянін Сямён Вітка, ён самы стары чалавек у мястэчку. Паводле слоў, каля Грэску было шмат лесу. Грэск быў тады нязначным мястэчкам у 100 двароў. На ўсё мястэчка было 10 коняў, зямлю апрацоўвалі на валох. Ён казаў, што выпальваньне вапны вядзецца з даўніх часоў, яшчэ дзяды яго бацькоў займаліся гэтым. Пры абшарніку за права выпальваньня вапны плацілі падатку 10 р. у год. У Грэскіх лясах вадзілася шмат зьвярыны, ласы-ж служылі прытулкам хлопцам, якія ўцякалі ад набору ў рэкруты, хаваючыся ў іх ад Пакрава да Раства. Царква не захавала ніякай старажытнасьці, пабудавана яна замест згарэўшае ў 1848 г. З боку архітэктуры досыць цікавая.

З дзейнасьці грамадзкіх арганізацый варта адзначыць саюз паляўнічых, арганізаваны яшчэ ў 1917 г., у сваім складзе ён налічвае да 280 асоб. Дзейнасьць яго праходзіць досыць жвава, асабліва саюз рашуча змагаецца з ваўкамі, робячы рэгулярныя аблавы. У 1928 г. знішчана каля 30 штук, прычым чатыры сямействы разам з маладняком.

Калісьці ў Грэску было Краязнаўчае Т-ва ў 48 асоб, старшынёй якога быў Тав. Сасноўскі, але паступова праца замірала і, ня гледзячы на гэроічныя меры апошняга, зусім спынілася, існуе цяпер толькі на

паперы. Як адзнакі былое дзейнасьці захаваліся пры школе некаторыя музэйныя рэчы і апісальныя матар'ялы. Азнаёміўшыся з мястэчкам і па мажлівасьці дасьледваўшы, зайшлі на разьвітаныне да тав. Сасноўскага, які параіў нам заглянуць у мясьціны, цікавыя з краязнаўчага боку. Такім чынам 26 ліпеня а 10 гадзіне раніцы пакінулі Грэск і накіраваліся на Вераб'ёўскія лясы.

Ад Грэску да Вераб'ёўскіх лясоў.

Выходзячы з мястэчка, праходзілі каля паравога млына, які не працаваў. Дарога да вёскі Маразоў ідзе сярод розных пасаваў; лясы,

Хутар Вежы гр. Міхася Шклярэўскага (Грэскі раён).

да якіх мы так імкнуліся, яшчэ далёка, ледзь адзначаюцца на неба-скіле сінняй істужкай. Маразы—вёска маленькая, хат 25, але мае сваю асаблівасьць: хаты ў ёй стаяць па адзін бок вуліцы, а гаспадарчыя будовы—на супраць па другі бок. Дамы ў адносінах да вуліцы расплянаваны парознаму, то шчытамі да яе, то бокам. Наступная вёска Забелы ня больш дзвюх вёрст ад Маразоў. Паміж гэтымі вёскамі ў паўднёва-ўсходнім напрамку, каля дарогі раскідана група курганоў да 40 штук. Забелы—нязначнае паселішча, двароў ня больш 25. У вёсцы ёсьць цікавая з архітэктурнага боку царква, багата аздобленая рознымі арнамантамі. Час не дазваляе доўга затрымлівацца ў вёсцы, таму рушым далей у вёску Шышчыцы, да якой і даходзім збожжавымі палямі.

Шышчыцы зьяўляюцца адміністрацыйным пунктам Шышчыцкага сельсавету, таму лічым неабходным зайсьці ў сельсавет явіць доказы і пагутарыць з прадстаўнікамі ўлады. Сустрэлі нас тут вельмі ветла і гасьцінна, сакратар нават паклапаціўся, каб было чым падмацавацца. Пашлі са старшыняю і сакратаром аглядаць вёску. Мае яна

дзёве вуліцы, адна з якіх распаложана на ўзгорку, а другая праходзіць часткова па нізіне, дзе працякае маленькая рачулка Жалезьніца, якая ўпадае ў Случ. У часе вясновае павадкі, а таксама пасля значных дажджоў, яна выходзіць з берагоў, залівае нізінную частку вуліцы, наносячы шмат страт і клопату. Вёска мае двароў каля 105, будова ня дрэнная, хаця сялянства жыве бедна. Вуліцы гразкія, з прэтэнзіяй на брукаваньне, якое выяўляецца ў тым, што сяляне бяз усякае сыстэмы кідаюць на іх каменні. Абапал вуліц пракопаны канаўкі, над якімі з розных дручкоў і кавалкаў дошак змайстраваны саматужныя тротуары, небясьпечныя для пешаходаў. Сярод будынкаў кідаецца ў вочы значны лік новых хат, гэта вынікі пажару 1921 году.

Глеба ў сялянства дрэнная—пяшчаная за выключэньнем невялікага кавалку па нізіне ля рэчкі, дзе распаложаны гароды. Сяляне з нецярплівасьцю чакаюць таго часу, калі іх расплянуць на пасёлкі, а тым часам вёска ўсё расьце і расьце. Неўрадлівая глеба вымагае шукаць пабочных заробкаў, якімі і зьяўляюцца лесарубства і возка. У вёсцы знаходзяцца наступныя ўстановы: сельсавет, 2-хкомплектная школа, спажывецкая крамка, пажарная дружина. Пры сельсавеце ёсьць ложак для маючых патрэбу пераначаваць, утрымоўваецца ложак чыста, коўдра і падушкі добрыя. У вёсцы ёсьць 2 партыйцы, 2 кандыдаты і 2 комсамольцы.

Адзначаюцца Шышчыцы некаторай старасьветчынай: пры ўваходзе ў вёску, збоку Забел, на могілках стаіць старая капліца ў выглядзе 2-х скрынак, з якіх адна меншая, стаіць на большай, з нейкай цыбулінкай замест купалу, але, не зважаючы на простую архітэкттуру, яна захоўвае значныя вартасьці ў якасьці вобраза „божай маці“, прыгожага пісьма і пераноснага вобраза з подпісам 1791 г. Таксама сяляне апавядаюць, што на значнай адлегласьці ад ручаю Жалезьніцы знаходзяцца рэшткі нейкіх слупоў з жалезнымі ланцюгамі і колцамі. Па іх думцы, на гэтым месцы была калісьці прыстань нейкай буйной у мінулым рэчкі.

Разьвітаўшыся пабратэрску з працаўнікамі сельсавету, пайшлі далей. Праходзячы праз вёску, заўважаем у аздабленьні хат орнаменты на сучасныя мотывы, скомпанаваныя з пяцікутных зорак.

У вёску Замосьце ідзем не па дарозе, а па вузкай сыцежцы сярод жытняга мора. Вёска Замосьце, як і Шышчыцы, распаложана на значным узгорку. Мае адну вялікую і тры невялікія вуліцы, адна з якіх досыць крута падымаецца ў гору, на якой стаіць касцёл. Налічвае вёска 124 хаты. Насельніцтва ў пераважнай частцы каталікі, як і ў вакольных засьценках і хутарох. Жыве насельніцтва бедна, глеба пяшчаная, неўрадлівая. Падсобным заробкам для жанчын служыць зьбіраньне грыбоў і ягад, па якія яны ходзяць грамадой вёрст за 10—15, у самыя гушчары грэскіх лясоў. Ягады і грыбы яны праменьваюць у бязьлесных вёсках на лён. Цікава адзначыць, што каміны тут лепяць з гліны, беляць іх і ўтыкаюць дробнымі каменчыкамі. Як касцёл, так і званіца адзначаюцца прастасьцю архітэктурны. Абнесены касцёл парканам і абсаджаны дрэвамі, каля якіх прыкметна некалькі курганоў. Ад Замосьця да славутых грэскіх лясоў зусім блізка.

Вераб'ёўская пушча.

З Замосьця кіруемся на Вежы, дзе ў гушчыні Вераб'ёўскае пушчы, як мядзведзь у бярозе, зарыўся ўсім вядомы гр. Міхась Шклярэў-

скі, аб якім ходзяць самыя фантастычныя чуткі. Завуць яго дзікім чалавекам; вось туды і ідзем, каб пазнаёміцца з Шклярэўскім.

Пакінуўшы Замосьце, пытаем бліжэйшую дарогу на Вераб'ёва і, атрымаўшы шмат рэцэптаў, выбіраем той, які нам прыходзіцца больш да густу. Крайвід патроху пачынае зьменьвацца: адышоўшы ад Замосьця ня больш кілёмэтру, увайшлі ў першы раз па выхадзе са Слуцку спачатку ў невялічкі хвойнічак, а потым у запраўдны вялікі лес. Тут да самага Вераб'ёва, дзе знаходзіцца лясніцтва, прыйшлося ісьці ўвесь час сярод хвой-волатаў, якія абступілі дарогу з двух бакоў вялічэзнай грамадою. Кідаеш вачыма ўгару, каб угледзець кавалачкі блакітнага неба. Усюды пануе цішыня і толькі ледзь чуваць шэпты верхавін дрэў. Як прыемна і разам жудасна! Адчуваеш сябе сярод гэтых волатаў нейкім мізэрным, маленькім. Так, гэта запраўдны лес! Праходзім моўчкі нейкі час і вось на скрыжаваньні дарог стаіць слуп з надпісам: Вераб'ёўская лясная дача Грэскага Лясніцтва Б. С. С. Р. Адсюль, прайшоўшы ня больш кілёмэтру, лес няпрыкметна пераходзіць у прыгожыя прысады, якія прыводзяць нас да лясніцтва. Вечарэла, зьбіраўся дожджык, адчувалася зморанасьць. Сігнем па пасёлку шукаючы месца для адпачынку і начлегу, які і знаходзім у апошняй хаце. Гаспадары ветла і гасьцінна аднесліся, даведаўшыся, што мы кразнаўцы.

На другі дзень чуць золак ушапіліся і пайшлі аглядаць Вераб'ёва. Пасёлак невялічкі, раскінуты сярод лесу. Тут калісьці была лесопілка, спаленая бандытамі ў 1921 г. Працавала яна вельмі жвава. Ад яе і да ст. Рудзенск была пракладзена вузкакалейка для вывазу лесаматар'ялаў, але ў сучасны момант ад яе нічога не засталася, затое атрымалася добрая дарога. Пасёлак складаецца з памяшканьняў лясніцтва і паасобных дамоў, у якіх калісьці зьмяшчаліся рабочыя заводу. Пасьля пажару пільні частка рабочых засталася на месцы, заарэндавала зямлю і дамы ад лясніцтва. Кантора лясніцтва, а таксама кватэры служачых зьмяшчаюцца ў вялікім будынку, абсажаным наўкол бэзам, тут-жа ёсьць пладовы сад. Каля саду і будоўлі праходзяць прысады, абсаджаныя лісьцьевіцамі, клёнамі і елкамі. Пасёлкавыя дамкі параскіданы сярод лесу нібы дачы, даглядаюцца яны, відаць, ня вельмі добра. У кожным доме жыве па некалькі сямействаў. Насельніцтва займаецца земляробствам, хаця ўмовы для гэтага няспрыяючыя з прычыны глыбокіх пяскоў. Апрача земляробства, люднасьць служыць у лясніцтве, альбо так ці іначай звязана з ім, працуючы ў лесе.

Трэба адзначыць, што некаторыя жыхары жывуць нішто сабе: маюць сенажаці, трымаюць жывёлы. Праз Вераб'ёва працякае рачулка Жалезьніца. У пасёлку ёсьць смалярня, якая вырабляе смалу і неачышчаныя шпігінар.

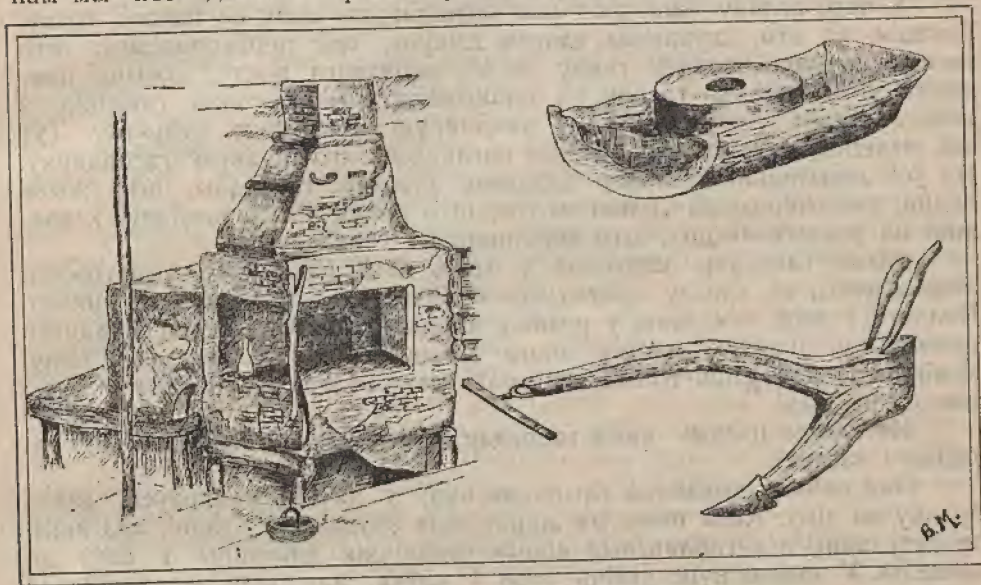
Лясніцтва займае плошчу ў 53.000 дзесяцін, пераважна лесу, сярод якога галоўнай пародай зьяўляецца хвоя і елка з падмешкай дубу, бярозы і алешніку.

Агледзеўшы Вераб'ёва, на разьвітаныі з гаспадаром пытаем бліжэйшую дарогу на Вежы, што выклікае з боку апошняга сьмех, бо там жыве ўсім вядомы дзік-Шклярэўскі.

Па прыгожай лясной дарожцы пасунуліся ў Вежы; час праходзіць няпрыкметна, але на скрыжаваньні некалькіх дарог прыйшлося спыніцца і паразважаць куды ісьці. Параіўшыся паміж сабой, абіраем наўгад прасеку, па якой і пайшлі. Праблытаўшыся па карэньнях, валежніку і ямах, нечакана наткнуліся на нейкую сядзібу сярод лесу,

абкружаную жардзёвым досыць высокім плотам. Спачатку думалі, што гэта нейкі загон для жывёлы, але хутка пераконваемся, што тут жы-
вуць людзі. Падыходзім бліжэй, становімся на бярэньне, што ляжыць
па наш бок, заглядаем у двор. Прысутнасьць нашу пачулі сабакі,
паднялося выцьцё, з якім яны кінулася ў дзіркі плоту. На гэты гвалт
вышла маладая, прыгожая дзяўчына, якая, супакойшы сабак,
моўчкі падышла да нас. Вітаемся і пытаем бліжэйшае дарогі на Вежы.
Яна здзіўлена глядзіць і адказвае, што гэта і ёсьць Вежы. Далей зноў
запытаньне: дзе жыве Шклярэўскі? Зноў адказ: тут і жыве! Такім чы-
нам мы неспадзявана трапілі ў самае логава так званага дзікуна

Хутар Вежы. Гаспадарка Шклярэўскага.

Просім дазволу ўвайсьці ў двор, на што атрымоўваем поўную згоду зусім
няпужлівае дзяўчыны. Але трапіць туды ня так проста, бо прыбор у форт-
цы вельмі складанай сыстэмы, адным Шклярэўскім вядомай, але нарэшце
пры дапамозе маладой гаспадыні ўваходзім у двор. Вось тут ёсьць на што
паглядзець! Запраўдны музэй рознай старажытнасьці быту, якой месца
ў этнографічным музэі. Доўга ня думаючы, прымаемся за справу ва-
лім свае скруткі і торбы на бярэньне і пачынаем замалёўваць.

Гаспадыня кудысьці пайшла, і мы засталіся адны ў варожым
абкружэньні сабак, якія, негасьцінна пазіраючы на нас, бурчэлі.

Раптам пачулі нейкі гоман, адчыніліся вароты і ў двор, як хваля,
хлынула стада розных жывёлін: тут было галоў 15 рагатае жывёлы,
сьвіньні, авечкі, цяляты і два прыгожыя крутарогія валы. Далей па-
чынаем аглядаць „музэю“.

Двор, як было заўважана раней, абгароджаны з чатырох бакоў
досыць высокім парканам з жэрдак. Трапіўшы ў двор праз фортку,
здзіўлена глядзіш, чаго тут толькі няма: бярэньне, дручкі, сукі, ка-
лодкі, жэрдкі, хвораст, гной, карыты; усё гэта параскідана па ўсім
двары, — адным словам нейкі гармідар. Хата ад двара аддзяляецца ня-
высокім плотам бяз форткі, і, каб трапіць у хату, трэба пералазіць
прае плот. Сама хата — маленькі зруб з 2 маленечкімі вакенцамі, зна-

ходзіцца пад адной страхой з хлевам, у якім ёсць толькі адна сьценка, адкуль зроблены выхад у лес. Шчытоў у хаце няма, вецер вольна гуляе пад дахам; няма таксама сенцаў.

Заглядаем пад дах,—коміну нідзе ня відаць, замест яго над дзіркай у столі стаіць калода, на якую наўскос пакладзена дошка, прызначаная служыць комінам. Дым і іскры, выходзячы з печы праз дзірку, трапляюць у дошку, па якой выходзяць з хаты. Тут-жа, каля хаты па-за плотам стаіць маленькае, як грыбок, гуменца, каля якога градкі гародзіны, студня, палетки збожжа і бульбы.

У часе агляду зьявіўся і сам гаспадар, які касіў на балоце траву. Глядзім на яго, шукаючы адзнак дзікуна, але пераконваемся, што гэта звычайны чалавек гадоў за 45, сярэдняга росту, досыць плячысты, з загарэлым тварам, з блакітнымі вачыма, якія глядзяць з нейкім сумам. Апануты ён у звычайную сялянскую вопратку. Тут мы вітаемся, кажам, што прышлі паглядзець яго цікавую гаспадарку. На ўсе запытаньні гаспадар адказвае ахвотна, гаворачы, што жыве бедна, але скардзіцца толькі на тое, што зямля яго параскідана кавалкамі па розных мясцох, што перашкаджае гаспадарцы.

Затым гаспадар запрашае ў хату, што нам было і патрэбна. Увайшоўшы, не адразу орыентуецца, вочы разьбягаюцца, усё цікава. Падлога ў хаце земляная, у розных ямінах, хата складаецца з аднаго пакойчыку, значную частку якога займае печка дапатопага тыпу, комін якой даходзіць толькі да столі, дзе зроблена дзірка, праз якую выходзіць дым.

Не хапіла цэгля!—кажа гаспадар,—усё ніяк не зьбяруся з грашыма і часам!

Пад печкай выкапана глыбокая яма, у якую Шклярэўскі хавае бульбу на зіму. Каля печкі на жардзінках збудаваны палаці, пад якімі змайстраваны з негабляваных дошак невялічкія дзьверцы ў хлеў да жывёлы. У адным куце стаіць стол і лаўка, на стала парасастаўлена гліняная і драўляная пасуда, сярод якой чачоткавая міска ўласнага вырабу. Уся хата пазастаўлена кадушачкамі і цэбрыкамі з жытам. У другім куце прытуліліся маленькія кросенцы, а на жардзінах пад стольлю вісяць маткі нітак. У трэцім куце змяшчаюцца жоранцы, на якіх гаспадар сам меле для сябе і жывёлы. Вырабляецца мліва такое грубое, што сыпечаны хлеб рассыпаецца на грудкі, у якіх сустракаюцца неразмолатыя часткі зерняў. У часе гутаркі ўвайшоў у хату хлопчык гадоў 13—сын Шклярэўскага, якога ён сам выхоўвае. З размовы з Шклярэўскім выяўляецца, што ён прыхільнік натуральнае гаспадаркі, яго прынцып ня купляць таго, што можна зрабіць самому. І запраўды—гэта унівэрсальны чалавек. Ён сам усё вырабляе: аўчыны, з якіх шые кажухі, дубіць скуры, шые боты, тчэ палатно, шые вопратку, вырабляе пасуду, гаспадарчыя прылады і г. д. Купляе ён толькі соль ды сяровічкі, а замест газы ўжывае карчы, якія паліць на прыпечку. Коняй Шклярэўскі ня трымае, зямлю апрацоўвае на валох, якія, кажа, больш выносьлівыя і патрабуюць менш дагляду; ездзіць ён таксама на валох. На запытаньне, што прымушае яго весці так прымітыўна гаспадарку і жыць жыццём першабытнага чалавека, ён адказвае, што так лепш, бо так жылі нашыя дзяды, а я чалавек стары, так няхай усё будзе пастарому.

Але і ў жыццё Шклярэўскага, непрыкметна для яго, прасочваецца культура. Яшчэ ня так даўно ездзіў ён на санках летам, запрагаючы кароў, на якіх вазіў снапы, сена, але з часам кароў зьмянілі быкі,

а замест санак пачаў ужываць нейкую на двух колах гарбу ўласнай конструкцыі, якая сваім скрыпам давала знаць, што едзе Міхалка. Але і гэтай прыладзе прышоў канец; гарба апынулася ў гістарычнай частцы „музэю“, а замест яе з'явіўся звычайны воз. Аглядаючы гаспадарку, спыняемся на нейкай невядомай для нас прыладзе, якая складаецца з дзвюх калодак, некалькіх дошак і кліноў. Пытаем аб прызначэнні іх, аказваецца, што гэта алейны завод Шклярэўскага. Тут ён засыпае насенне паміж дзвюх дошак, заганняе кліны і зажымае так моцна, што выціскае алей.

Гэта што,—кажа гаспадар, вось у мяне ёсць плужок, якога вы зараз нідзе ня сустрэнеце!

І запраўды,—рэч вельмі цікавая! Зрабіла яе сама прырода, а Шклярэўскі дапасоваў да сваіх патрэб. Плужок гэты ня больш, як дубовы сук, адзін канец якога зацёсаны і, к сораму Шклярэўскага, абабіты жалезам; да другога канца, у якасці ручак прымацаваны два кіёчкі. Вось і ўся прылада, якая служыць для абгону бульбы.

Але час пакінуць гэты цікавы куток, складаем свае падарожнічкія прылады. На разьвітаньне гаспадар хоча быць гасьцінным, дастае нейкую мэтальную дзіравую конавачку і, заткнуўшы пальцам дзірку, лье туды малако, якім і частуе нас, а потым, ужо выходзячы, сусе нам нешта ў рукі і кажа: „вось вам хлопцы на дарожку, бо падарожным людзям трэба закусіцы!“ Аказваецца, што гэта большая палова добрага сыру. Што-ж рабіць, прымаем, каб не абразіць гаспадара, які, відаць, робіць гэта па прастасці сардэчнай. Выходзім разам з хаты, хлопчык трымае сабак за шыю, каб ня кінуліся, а Шклярэўскі ідзе паказваць нам дарогу на Неспадзянку. Адышлі досыць далёка, а лясны жыхар усё яшчэ махаў рукамі, накіроўваючы нас на адны яму вядомыя сыцежкі праз сухія балотцы і праз канаўкі.

Ідзем пакуль моўчкі, уражаньне засталася вельмі моцнае, выплывае шэраг пытанняў, на якія стараешся даць адказ, каб зразумець, што прымусіла яго Шклярэўскага да такога прымітыўна-першабытнага жыцця. Адно мы зразумелі, што гэта ня дзікун, які ходзіць у скурах, як нам казалі, а звычайны чалавек, якога нейкая жыццёвая прыгода прымусіла замкнуцца думкамі, схвацца ад людзей, каб у цяжкай працы, сярод лесу і зьвярыны знайсці супакой.

З гутарак з ім, а таксама паводле слоў сялян вакольных вёсак шмат чаго прышлося даведацца аб яго жыцці. Родам Шклярэўскі з вёскі Варкавіч, што ля самага Слуцку, дзе ён меў зямлю і хату. Потым раптам кінуў гаспадарку ў Варкавічах, купіў 17 дзесяцін пяску ў лесе. Пасяліўся ён спачатку ў зямлянцы, больш падобнай да нейкай зьвярынай бярогі. Гаспадарка спачатку была маленькая, але потым, дзякуючы ўпартай працы, пашырылася. Збудаваў сабе з дапамогай людзей хату, у якой і жыве. Людзі апавядаюць шмат дзіўнага і жудаснага пра яго жыццё. Кажуць, прыкладам, што ён за нязначныя правіннасьці жорстка караў сваю жонку: распранаў яе і зьвязаную голуую саджаў на некаторы час у раскапаны мурашнік. Анэгды, гадоў 10 таму назад, жонка ня вытрымаўшы зьдзеку, уцякла ад яго, пакінуўшы яму малую дзяўчынку і хлопчыка 1½ гадоў, а сама са старэйшай дачкой пайшла жыць у Варкавічы. Шклярэўскі сам гадаваў і даглядаў дзяцей. Цяпер дачка вырасла ў прыгожую і здаровую дзяўчыну, а хлопчык дапамагае ў гаспадарцы. Шклярэўскі сам вучыць сына грамаце, прычым замест паперы яны крэйдой на завэндзанай столі выводзяць літары і лічбы. Людзі кажуць, што ён скончыў гарадзкое вучылішча, але

Шклярэўскі даводзіць, што толькі скончыў сельскую школу і мала адукаваны. Сяляне кажуць, што чалавек ён заможны, прадае жывёлу за золата, якое хавае дзесь у зямлі. Потым даешся дзіву, як гэты чалавек вытрымлівае зімовыя халады ў недагледжанай хаце, праз шчыліны якой вольна гуляе вецер. Розьніца паміж зімовым і летнім станам яго будовы толькі тая, што ўзімку ён абкладае хваёвымі лапкамі шчыты, ды там-сям затыкае дзіркі. Ну, а пра жывёлу няма чаго і гаварыць. Яна зусім трымаецца пад аткрытым небам і дзівішся, як яна выжывае. Прышлося шмат чуць розных баек, а тым часам наўкол жыцця гэтага чалавека ёсьць шмат таёмнага.

Шклярэўскі чалавек з звычайнымі нормамаў адносінаў да жонкі, Шклярэўскі прыкладны бацька, які сам, сярод цяжкай працы і змаганьня з прыродай, гадуе маленькіх дзяцей.

(Далей будзе).

Х Р О Н І К А.

II Усебеларуская Краязнаўчая Конфэрэнцыя.

7—12 студзеня 1929 г.

А. Мэтодычная частка конфэ- рэнцыі.

Сутнасьць краязнаўства і яго сёньнешнія
задачы.

(Даклад А. З. Казака).

У сваім дакладзе т. Казак падрабязна высветліў тым разуменні краязнаўства, якія існуюць зараз сярод краязнаўцаў СССР і за межамі, вызначыў яго значэньне, як шырокага грамадзкага руху працоўных, які ставіць сваёй мэтай усебаковае вывучэньне адносна невялікай тэрыторыі сіламі мясцовай працоўнай інтэлігенцыі, рабочых і сялян, і паказаў значэньне краязнаўства для сацыялістычнага будаўніцтва. Докладчык, разам з тым, падкрэсьліў асноўныя прынцыпы сучаснага беларускага краязнаўства: масавасьць, дабрахвотнасьць, зацікаўленасьць і звычайнасьць аб'екту вывучэньня і пазнаёміў зьезд з мэтамі краязнаўчага вывучэньня ў галіне прыродна-геаграфічнай, грамадзка-эканомічнай і культурна-гістарычнай. У справе апошняга ёсьць даволі грунтоўна распрацаваныя праграмы, якімі трэба кіравацца пры вывучэньні мясцовага краю. Як вынік штодзённай працы мясцовай краязнаўчай арганізацыі павінен зьявіцца мясцовы краёвы музэй. Музэй павінен быць усебаковым адлюстраваньнем свайго краю. У заключэньне т. Казак спыніўся на ролях краязнаўчага руху ў БССР і яго арганізацыйнай структуры.

Краязнаўчая праца ў раёне.

(Даклад А. А. Шашалевіча).

У наступным дакладзе т. Шашалевіч адзначыў, што на працягу апошніх трох год ЦБК мела магчымасьць удлічыць калектыўную практыку краязнаўчых арганізацый і вызначыць канкрэтны зьмест і найбольш мэтазгодныя формы краязнаўчай працы ў раёне. Неабходна ў першую чаргу правесці самы да-

сканалы падлік як паасобных краязнаўцаў і культурнікаў, якія будуць карысны ў справе вывучэньня краю, так і тых гурткоў, дзяржаўных устаноў, грамадзкіх арганізацый, якія па сутнасьці вядуць краязнаўчую працу. З імі трэба заснаваць самую шчыльную сувязь, якая будзе выяўляцца з боку т-ва ў плянавай інфармацыі гэтых арганізацый аб зьмесьце і напрамку дзейнасьці т-ва, з боку ўстаноў—у актыўным удзеле прадстаўнікоў іх у працы т-ва. Гэтая сувязь дасьць магчымасьць знайсці і матар'яльныя сродкі для працы т-ва. Першае месца сярод арганізацый, якія трэба ўцягнуць у краязнаўчую працу, займаюць піонэрскія і комсамольскія арганізацыі, хаты-чытальні, народныя дамы і школы. Ніводнай сямігодкі ў раёне не павінна быць без краязнаўчага гуртка. Студэнты павінны дапамагаць вывучэньню раёну ўкладаньнем бібліяграфіі і больш складанымі тэматычнымі працамі. Чарговай працай у справе арганізацыйна-краязнаўчай зьяўляецца арганізацыя сельсавескіх гурткоў краязнаўства і ўмацаваньне сувязі з вышэйстаячымі краязнаўчымі арганізацыямі, наладжваньне краязнаўчых дакладаў для шырокіх колаў насяленьня, зьмяшчэньне вынікаў вывучэньня свайго раёну ў мясцовым і цэнтральным друку і арганізаваньне чыста мастацкай папулярызатыі краязнаўства адпаведнымі вачарыямі, выстаўкамі, вуснымі і насыненымі газэтамі і д. т. п. У справе дасьледчай у першую чаргу трэба высветліць, вывучыць, сабраць самыя поўныя весткі хто, калі і як вывучаў даны раён, якія вынікі гэтага вывучэньня, што яшчэ засталася вывучаць. Па-другое трэба зьбіраць увесь сучасны матар'ял з жыцьця раёну і апрацоўваць яго, а таксама ўсе ілюстрацыйныя матар'ялы, якія паказваюць гаспадарку і быт раёну як у мінулым, так і ў сучасным. Гэта праца дапаможа хутэйшаму адчыненню мясцовага краёвага музэю і палепшаньню пры яго дапамозе ўсёй краязнаўчай працы.

Вывучэньне археолёгічных помнікаў і ўкладаньне археолёгічнай карты раёну.

(Даклад А. Н. Ляўданскага).

Першачарговаю працаю краязнаўчых арганізацый раёну зьяўляецца выяўленьне, аб-

сьледваньне і падлік помнікаў старасьветчыны. Такія зьяўляюцца стаянкі каменнага і мусьляндэвага веку, гарадзішчы селішчы, курганы, магілы і інш. жалезнага кругабеку як дагістарычных часоў, так і першых стагодзьдзяў гісторыі. Рэгістраваньнем знахадак касцей маманта і інш. вымершых жывёл старакаменнага кругабеку краязнаўцы дапамогуць навуцы ў справе вывучэньня гэтых вельмі важных помнікаў. Лягчэй за ўсё рэгістраваць гарадзішчы і курганы. Выпадковыя знаходкі захаваных у зямлі дагістарычных магіл маюць такое-ж вялікае значэньне, як і выпадковыя знаходкі каменных, масьляндэвых і жалезных прылад, скарбаў паасобных монэт, каменных фігур і д. т. п. Аб усіх гэтых выяўленых рэчах трэба запісваць дакладныя весткі на карткі, а таксама адзначаць асобнымі значкамі на карце раёну. Гэта праца краязнаўчых арганізацый дасяць магчымасьць укладьці карту археалёгічных помнікаў этнографічнай Беларусі, якая складае першачарговую задачу археалёгічнай навукі.

Стаяннарныя этнографічныя досьледы.

(Даклад В. Ю. Ластоўскага).

У сваім дакладзе т. Ластоўскі даў крытычны агляд працы ў галіне беларускага фольклёру дарэвалюцыйнага часу і вызначыў яе хьбы. Далей ён вызначыў асноўныя моманты вывучэньня фольклёру з марксыскага пункту гледжання. Беларускі фольклёр зьяўляецца вельмі багатым матар'ялам для вывучэньня перажиткаў першабытнай культуры і сьветагляду. Пры сучасным вывучэньні асаблівую ўвагу трэба зварочваць на гадавы абрадавы цыкл чараўніцтва, як перажитак шаманізму, абрадавыя хлябы і стравы, харчовыя сурогаты, народную орнаментыку, будынкі і хатні быт, космэтыку, гігену і лячэньне. У справе такога вывучэньня падзвычайна вялікае значэньне маюць стаяннарныя нагляданьні. У пляны іх павінна ўваходзіць азнаямленьне з гісторыяй мясцовасьці, вывучэньне генэалёгіі жыхарства і груп асоб, узятых за объект нагляданьня, запіс дзеньніку і вядзеньне цыклавых апісаньняў абрадаў, забабонаў і прымет. Урэшце дакладчык пазнаёміў зьезд з арганізаваньнем этнолёгічных станцый і іх значэньнем для культурнага савецкага будаўніцтва.

Укладаньне раённага слоўніка мовы.

(Даклад М. І. Каспяровіча).

Другі дзень канфэрэнцыі пачаўся азначаным дакладам т. Каспяровіча.

Ува ўсёй галіне дзейнасьці ў краі неабходна мець у першую чаргу дакладнае ўяўленьне этнографічных асаблівасьцяў яго і дасканалы валодаць моваю мясцовага насельнікі. Хутчэй за ўсё дайсьці да сьведомасьці дзіцяці і селяніна ў навучаньні, або асьветнай гутарцы, ці разважаньні аб справе, можна толькі гаворачы на запраўды роднай, мясцовай, а не літаратурнай мове. Пакуль ёю не

валадае той або іншы працаўнік, дагуль ня можа быць гутаркі аб штодзённым, а не кампанійным, ажыццяўленьні сувязі гораду з вёскай, паглыбленьні нацыянальнай політыкі і прыцягненьні шырокіх мас да савецкага будаўніцтва. Разам з тым здаровае ўзбагачэньне літаратурнае мовы можа ісьці толькі шляхам успрыманьня мясцовых слоў літаратурнаю моваю, а ня выдумваньня іх. Побач з гэтым практычным, палітычным і лексыкалёгічным значэньнем, веданьне мясцовай мовы высвятляе географію слоў, дае магчымасьць навуковых дыялекталёгічных асаблівасьцяў, вывадаў аб мінулым народу, яго быце, інтэлектуальным і гаспадарчым стане і г. д. Усё гэта павінна прычыніцца таму, каб мясцовае раённае таварыства краязнаўства сіламі сваіх членаў сабрала і ўклала слоўнік мовы свайго раёну. Ды інакш, без укладаньня апошняга, вывучэньне свайго раёну ня было-б усебаковым, а якраз гэта ўсебаковае пазнаньне раёну ў мінулым і сучасным зьяўляецца канцоваю мэтай кожнага раённага таварыства краязнаўства. Далей т. Каспяровіч дакладна пазнаёміў канфэрэнцыю з прыёмамі і мэтамі ўкладаньня слоўніка.

Мэдычна-санітарнае вывучэньне раёну.

(Даклад І. І. Цвікевіча).

Трэба, папершае, палепшыць працу па навукова-санітарных досьледах беларускае вёскі, а падругое, гэтыя досьледы і асабліва ў апісаньні рэзультатаў гэтых досьледаў увесці пэўную сыстэматызацыю і аднастайнасьць у сэнсе агульнага падыходу да гэтае працы і ў сэнсе разьмеркаваньня матар'ялаў у апісаньнях. Калі навукова-санітарныя досьледы будуць ахапляць маштаб раёнаў, акруг і ўсёе рэспублікі, то, зразумела, што гэтыя сыстэматызаваныя і аднастайна распрацаваныя матар'ялы значна лягчэй можна будзе выкарыстаць у сэнсе падсумаваньня агульных вывадаў і выяўленьня агульнага санітарна-бытавога стану нашае вёскі і фізычнага стану яе насельнікаў. У далейшым гэтыя працы дадуць, паміж іншым, магчымасьць улажыць санітарную карту рэспублікі. Карта гэтая будзе мець вялізнае значэньне—навуковае і практычнае—як для ўстаноў рэспубліканскага маштабу, так і для паасобных працаўнікоў. Практыка зьбіраньня мэдычна-краязнаўчых матар'ялаў выключна шляхам анкет паказала, што 1) працаўнікі на мясцох прымушаны абмежавацца мэханічным запаньнем анкетных граф і ня могуць выявіць свае ініцыятывы ў сэнсе пашырэньня і больш усебаковага асьвятленьня тых пытаньняў, якія часта зусім не прадугледжаны анкетай, 2) анкетны шлях найбольш падыходзіць для вывучэньня вузкіх акрэсьленых пытаньняў, якія могуць паўстаць у рэзультате агульнага вывучэньня становішча вёскі. Схэма разьлічана ня толькі на спецыялістаў—санітарных дактароў,—але на тое, каб працаўнікі розных спецыяльнасьцяў, дасьледуючы вёску

паводлуг паасобных разьдзелаў гэтае схэмы, маглі, злучаючы рэзультаты сваіх паасобных досьледаў, даць колектыўны і поўны малюнак санітарна-бытавога становішча вёсак. Доктары на мясцох, скарыстоўваючы ўжо гатовыя матэрыялы мисюных краязнаўчых таварыстваў, гурткоў або нават паасобных краязнаўцаў і дапаўняючы гэтыя матэрыялы спецыяльнымі досьледамі маюць магчымасьць ня траціць многа часу і даволі лёгка, даць поўны малюнак вёсак свайго вучастку. А гэта якраз гаворыць за тое, што краязнаўчая праца дактароў, асабліва санітарных, павінна быць цесна ўвязана з працай краязнаўчых арганізацый і наадварот—у сэнсе ўзаемнай дапамогі, інфармацыі і г. д.

А3 зьбіраньні народных тэрміналёгічных матэрыялаў.

(Даклад Я. Лёсіка).

Азнаёміўшы зьезд з гісторыяй беларускай тэрміналёгічнай работы, з яе прынцыпамі і мэтамі і з тым, што ўжо зроблена ў гэтай частцы навукова-дасьледчай працы Беларускай Акадэміі Навук, дакладчык перайшоў да высьвешчэння важнасьці для справы культурнага будаўніцтва кожнага народу тэрміналёгічнай работы. Чалавек без належнага запасу слоў для выражэньня культурных паняццяў можа быць толькі „папоў-асьвечаным“ чалавекам. Таксама і народ без свае навуковае тэрміналёгіі ня можа стварыць вялікіх культурных цэннасьцяў. Навуковая тэрміналёгія ў іншых дзяржаўных народаў вытваралася сталеццямі: ад нас гісторыя патрабуе выпрацаваць яе ў ударным парадку. Вось чаму і Комуністычная партыя і Савецкая ўлада адразу-ж зьвярнула належную ўвагу на гэту важную і адказную справу. Даць дакладную тэрміналёгію для тае ці іншае навукі, якая-б у поўнай меры адпавядала навуковасьці і здавальняла-б пэдагогічную і штодзённую практыку,—справа нялёгкая, і Інстытут Навуковае Мовы Беларускае Акадэміі Навук лічыць, што ўдасканаліць сваю работу зможа ён толькі ў тым выпадку, калі на помач яму прыдзе актыўная работа ўсіх зацікаўленых асоб і ўстановаў. Спадзяючыся знайсці вялікае слоўнае багацьце ў жывой народнай мове, Інстытут Навуковай Мовы думае ў першую чаргу мець падтрыманьне ў сваёй рабоце—у мясцовых краязнаўчых арганізацыях і таварыствах. Краязнаўчыя Таварыствы і гурткі, а таксама іншыя навукова-дасьледчыя і навучальна-асьветныя ўстановы і арганізацыі на мясцох могуць дапамагчы тэрміналёгічнай справе, зьбіраючы народную тэрміналёгію—назовы ў розных сфэрах народнага жыцьця, у розных галінах людзкае працы і ў зьявах прыроды. Для зьбіраньня народных тэрміналёгічных матэрыялаў Інстытут Навуковай Мовы выдае праграмы, анкеты, друкуе адпаведныя артыкулы ў журналах і газетах і рассылае іх на жаданьне ўсім культурным работнікам на мясцох. Кожны, каго абходзіць

справа культурнага будаўніцтва ў нашай савецкай краіне, будзе працаваць, зьбіраючы словы-назвы (тэрміны) і запісваючы іх дзеля свайго ідэаляг давальленьня, уласьцівага кожнаму культурнаму работніку, кожнаму дзячэку. Але, каб выдзеліць найлепшых працаўнікоў, Інстытут Навуковай Мовы паставіў прэміяваць лепшых запісы народных назоваў грашовую нагарадаю. Запісы народных назваў-тэрмінаў могуць падавацца ў альфабэтным парадку асобнымі сшыткамі і на асобных картках, як гэта робіцца з слоўным матэрыялам для слоўніка жывога мовы. Да кожнае назвы трэба дадаць, калі гэта можна, сказ-прыклад, што можа паясьніць значэньне данага слова-назвы. Але можна абмежавацца расійскім ці польскім або іншым перакладам ці беларускім тлумачэньнем або нават рысункам, калі справа ідзе аб тэй ці іншай прыладзе ці прыналежнасьці. Рысункі і наогул вельмі пожаданы. Пры запісах найлепш трымацца мясцовага вымаўленьня, каб, пераводзячы на літаратурны правапіс, не папсаваць часам кораня слова і яго значэньня. На ўсе запытаныя Інстытут Навуковай Мовы дае бездакладныя адказы і парадзі.

Укладаньне раённага географічнага атлясу.

(Даклад М. В. Азбукіна).

Кожнае раённае таварыства атрымала ў ЦБК карту-трохвэстку свайго раёну. Сіламі т-ва гэтую карту трэба дапоўніць і выправіць. Разам з тым трэба будзе перамяніць расійскія назвы на мясцовыя беларускія на гэтых картах. Выканаўшы гэтыя дзьве працы, мы будзем мець пляншэт, з якога трэба зрабіць цэлы шэраг зьнімкаў-копій, што складуць сабой аснову для атлясу. Патрэбныя для атлясу карты трэба падзяліць на дзьве катэгорыі: першацарговага і другараднага знячэньня. Абавязкова трэба складаць карты карысных выкапняў, глебаваы, геобатанічныя, дазэмэтрычныя, этнографічныя і карты помнікаў старасьветчыны. Для ілюстраваньня гаспадаркі трэба зьмясьціць у атлясе картаграфічныя з паказаньнем процанту сенажаці адносна ворнай зямлі, папару і аблогі, раёнаў галоўнага яравога збожжа, %о нязбожжавых культур, забясьпечанасьці прадуктамі ральніцтва і жывёлай, раёнаў цягаценьня, промыслаў і прамысловых прадпрыемстваў. Такі атляс паслужыць базай для ўсёй краязнаўчай працы раёну.

Волаты.

(Даклад М. І. Касцяровіча).

На тэрыторыі паміж Дняпром, Нёмнам, Дзьвіной і Прыпяццю ёсьць надзвычайна шмат курганоў, якія беларусы з старадаўніх часоў завуць валатоўкамі. Многія вучоныя лічаць, што гэта назва нагадвае народ волату. У доказ існаваньня гэтага славянскага народу на паказанай тэрыторыі прыводзяць яшчэ і географічныя назвы і прозьвішчы

людей з асновай волат, а таксама багацце легенд і казак пра волатаў. Для выяўлення гэтых перажыткаў была разаслана анкета і спецыяльныя запітаныя вучоным і акадэміям, на якія атрымана звыш 1500 адказаў. Яны засведчылі шматлікае існаванне географічных і фамільных назваў з асновай волат ды сынонімі—з асновай лют і воўк, вялізнае багацце баечнага матар'ялу аб волатах, асілаках і ваўкалаках і паданняў аб тым, што ў валатаўках пахованы волаты. Таксама прыслана шмат запісаў саміх казак. У той-жа час высветлена, што за межамі названай тэрыторыі такога матар'ялу няма. Далей будзе распаўсюджана баечны матар'ял пра волатаў, асілкаў і ваўкалакаў, які трэба запісаць на мясцох і прысылаць Катэдры Этнографіі БАН.

Укладанне раённага гэрбарыя.

(Даклад М. Зьбіткоўскага).

Абавязковаю ўмоваю для вывучэння флоры Беларусі зьяўляецца збор гэрбарыяў і ботанічных калекцый, а таксама і згуртаванне іх як у раённых і акруговых сховішчах, так і ў цэнтральным для БССР—музеі БАН. Чым багацей і паўней калекцыямі і гэрбарыямі будзе выяўлена ў музеі флора Беларусі, тым большае значэнне яны будуць мець для навукі і для развясняння практычных пытанняў. Якое-б пытанне мы ні ўзялі, калі аб'ектам яго зьяўляецца расьліна, то заўсёды і перш за ўсё прыдзецца адказаць на пытанні: дзе расьце, як называецца, ці часта сустракаецца, калі цвіце і дае плады і г. д. тая ці іншая расьліна. У той ці іншай меры гэтыя-ж пытанні паўстануць і перад практычнымі дзеячамі ў сельскай гаспадарцы і перад аматарамі ботанікі ў краязнаўчых гуртках, і, нарэшце, яшчэ часцей гэтыя пытанні падымуюцца ў школах, калі гутарка ідзе аб расьлінах. Адказы на гэтыя пытанні можна, вядома, атрымаць і ў кнігах, толькі кнігамі трэба ўмець карыстацца, іх можа і ня быць, ды і паказаны і адказы на пытанні ў іх даюцца для мясцовасцей ужо вывучаных, а для іншых адказы будуць прыблізныя, не заўсёды дакладныя. Адгэтуль ясна, што пры вывучэнні расьлін ва ўсіх паказаных выпадках вельмі важнае значэнне маюць калекцыі і гэрбарыі. Гэтыя матар'ялы, калі яны правільна сабраны, калі на іх зьмешчаны даты і іншыя патрэбныя весткі, зьяўляюцца навуковымі дакументамі, і ў першую чаргу, гэтыя дакументы, калі яны сабраны разам у музеі, будуць паягчаць і спрыяць вывучэнню флоры тых тэрыторый, на якіх яны сабраны.

Сялянскі двор як аб'ект краязнаўчага даследавання.

(Даклад В. А. Самцэвіча).

Комуністычнай партыяй і Савецкай уладай пастаўлена пытанне аб індустрыялізацыі сельскай гаспадаркі, аб падвышэнні ўраджайнасці. Гэта задача вырашаецца адначасова

з вырашэннем задачы культурнае рэвалюцыі сярод шырокіх працоўных мас. Процэсы інтэнсіфікацыі сельскае гаспадаркі і развіцця культуры ў вёсцы адбываюцца ў надзвычайна цяжкіх умовах, ва ўмовах барацьбы з старымі традыцыямі і звычаямі ў вядзенні гаспадаркі, у быцце. Задача краязнаўцаў—ацаніць складаную і часамі малапрыкметную барацьбу старога ўкладу з новымі формамі быту, высветліць кірунак, тэмп і спрыяючыя фактары сацыялістычнага будаўніцтва з аднаго боку і перашкоды гэтаму будаўніцтву—з другога. Процэсы аджывання старых форм гаспадаркі і быту вёскі, як эканомічна-сацыяльнага арганізму, адбываюцца і на паасобных адзінках—дварах і наадварот, усе змены ў паасобных гаспадарках у значнай меры робяць уплыў на жыццё вёскі. Адсюль патрэбнасьць вывучэння паасобных тыпаў гаспадарак: бядняцкай, сярэдняцкай, кулацкай. Грунтоўнае і ўсебаковае вывучэнне паасобных двароў (тыповых) будзе вельмі каштоўным для навукі, гаспадарчых і савецкіх органаў, для грамадзкіх арганізацый і школ. Вельмі важна вывучыць, як паасобныя гаспадаркі пераходзяць ад трохпалёўкі на шматполье, як сяляне-вартнікі пераходзяць да больш інтэнсіўнай гаспадаркі, як вядзецца барацьба паміж новымі культурнымі гаспадаркамі і гаспадаркамі старога ўкладу, як паасобныя гаспадары паягчаюць свой дабрабыт і г. д.; патрэбна вывучыць бюджэт паасобных гаспадарак і тыя прычыны, якія перашкаджаюць паасобным катэгорыям двароў паягчаць свой дабрабыт, ствараць больш спадатны ўмовы для аховы здароўя. Старыя сямейныя ўстоі руйнуюцца і нараджаюцца новыя ўзаемаадносіны паміж членамі сям'і, новая ідэалогія, новыя звычкі. Справа краязнаўцаў паказаць, у якіх умовах усё гэта адбываецца і пад уплывам якіх прычын, якая тут роля Партыі, Кomsomолу. Вывучэнне двара павінна стаць актуальнай задачай мясцовых краязнаўчых арганізацый пры ўдзеле саміх сялян. Вывучэнне можа праводзіцца шляхам непасрэдных назіранняў і запісаў, збірання вестак па анкетах і шляхам экскурсій. Ад даследавання трэба перайсці да ўдзелу да арганізацыі ўздзейнічання на жыццё для яго ператварэння; трэба арганізаваць вясковыя актыўныя для вывучэння паасобных пытанняў і, вывучыўшы іх, вызначыць і праводзіць пэўныя мерыпрыемствы ў напрамку сацыялістычнага будаўніцтва. Мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі павінны звярнуць увагу на монаграфічныя апісанні паасобных тыповых двароў. У заключэнне дакладчык пазнаёміў з прыкладнай анкетай для вывучэння двара.

Укладанне географічнага слоўніка раёну.

(Даклад А. Крукоўскага).

Да апошняга часу краязнаўчыя арганізацыі, усе ўстанова, асобы, якія ставяць сваёю

мэтаю географічнае вывучэнне сваёй мясцовасці, сустракаюцца з фактам няведання падлягаючых вывучэнню аб'ектаў, гэтае вельмі абцяжарвае працу, патрабуючы часта вялікае затраты часу і сродкаў толькі на адно адшуканне саміх аб'ектаў вывучэння. Гэта ўсё жажа за неабходнасць выдання такога кніжкі, якая дала-б больш-менш поўны нарыс тых географічных аб'ектаў, якія ёсць у раёне. Такою кніжкаю можа быць географічны слоўнік раёну. Спыняецца на пляне, па якім патрэбна ўкладаць географічны слоўнік раёну, на метадах працы, на якасці сабранага матэрыялу. Добра ўкладзены географічны слоўнік раёну з'явіцца ня толькі патрэбнай кніжкай для краязнаўчых арганізацый, але і настольнай даведчай кнігай для ўсіх устаноў; для навукова-даследчых устаноў слоўнік зможэ ў некаторай меры замяніць тую маршрутную працу, якая напярэднічае шэрагу відаў даследчае працы; слоўнік з'явіцца даведчай кнігаю і для экскурсій, якія значна цяпер папярэджаюцца. Для школ раённы географічны слоўнік дасць багаты матэрыял для комплексаў. Праца па ўкладанні географічнага слоўніка цяжкая, але яна пад сілу раённым т-вам краязнаўства пры належнай дапамозе ім з боку мясцовых арганізацый і ўстаноў.

Вывучэнне коопэрацыі раёну.

(Даклад А. Г. Трахімава).

Коопэрацыя шпарка расце. Зьдзяйсняецца Ленінскі коопэрацыйны плян. Неабходна нарыхтаваць дасканаласць даследвання коопэрацыйнага руху і будаўніцтва. Коопэрацыя павінна вывучацца як з эканамічнага, так і сацыялэгічнага боку. Вывучэнне коопэрацыі магчыма толькі пры адначасовым аналізе развіцця народнай гаспадаркі і грамадзка-політычнага руху ў данай мясцовасці. Коопэрацыя павінна даследвацца па сваіх асноўных галінах (спажывецкая, сельска-гаспадарчая, прамысловая, жыллёвая) і па гістарычных перыодах (зачатковы, дарэволюцыйны і паслярэволюцыйны). Аб'ектамі для даследвання могуць быць: а) першыя коопэрацыйныя, б) коопэратыў дарэволюцыйнага перыяду, в) коопэратыў у сучасны момант, г) асабная галіна коопэрацыйнага руху, д) коопэрацыйны рух цалкам у данай мясцовасці. Найбольш тыповымі метадамі для вывучэння коопэрацыі можна лічыць: а) наведванне месц заснавання першых коопэрацый і апісанне іх заснавання са слоў арганізатараў ці мясцовых жыхароў—сучаснікаў таго перыяду, б) збіранне архіўных матэрыялаў дарэволюцыйных коопэрацый і іх распрацоўка, в) наведванне існуючых коопэрацый і іх усебаковае вывучэнне, г) картаграфаванне існуючай коопэрацыйнай сеткі, д) збіранне вестак аб становішчы народнай гаспадаркі і грамадзка-політычнага руху ў данай мясцовасці і вызначэнне месца коопэрацыйнага руху ў іх,

е) заснаванне коопкутка пры мясцовым і краязнаўчым музэі.

Практычныя праблемы школьнага краязнаўства.

(Даклад Г. С. Аляксандрава).

Пытанні школьнага краязнаўства ў сучасны момант могуць і павінны ад стадыі добрых пажаданняў і акадэмічных спрэчак перайсці да практычнай працы школы. Асноўныя моманты школьнай працы—даследчы метад, экскурсіі, працоўныя працэсы, грамадзка-карысная праца—усё гэта можа служыць мэтам школьнага краязнаўства. Школьна-краязнаўчыя задачы школы павінны быць размеркаваны па гадох навучання адпаведна комплексных тэм. Побач з гэтым школьна-краязнаўчыя гурткі ў парадку пазашкольнай працы павінны прапрацоўваць асобныя заданні краязнаўчага характару па пэўнай праграме. Краязнаўчая праца школы павінна быць сістэматызавана і падлічана, каб вынікі яе маглі быць (у форме даведнікаў, архіваў і інш.) дапаможнікамі для школы. Такі падлік і сістэматызацыя будуць разам з тым садзейнічаць выяўленню грамадзка-карыснай працы школы і заснаванню шчыльнай сувязі з насельніцтвам.

Фэналогічныя нагляданні ў краязнаўчай працы.

(Даклад С. К. Жураўскага).

Фэналогічныя нагляданні з'яўляюцца адным з сродкаў вывучэння прыроды мясцовага краю і яго біоклімату. Краязнаўчая фэналогія вызначае пэўныя абмежаваныя круг з'яў у прыродзе, якія з'яўляюцца найбольш відавочнымі і даступнымі для наглядання. Фэналогічныя нагляданні краязнаўца абмяжоўваюцца пэўнай мінімальнай праграмай. Беларуская праграма фэналогічных нагляданняў ахапляе характэрныя ўласцівасці ў з'явах беларускай прыроды і клімату. Фэналогічныя нагляданні пажадана праводзіць у шчыльнай сувязі з мэтэаролёгічнымі. Правядзенне фэналогічных нагляданняў патрабуе ад наглядальніка максімальнай уважлівасці і дакладнасці ў в значэнні аб'екту наглядання і тэрміну з'явы. Фэналогічныя нагляданні даюць мясцовым краязнаўцам багаты матэрыял для ўкладання сярэдняга календара прыроды мясцовага краю, што можа скарыстоўвацца для патрэб сельскае гаспадаркі. Абагульненыя фэналогічныя назіранняў, праведзеных сістэматычна і дакладна за некалькі год па ўсёй БССР, дадуць пэўны матэрыял для вызначэння біоклімату Беларусі. Школьныя фэналогічныя нагляданні маюць выхавальнае значэнне ў падрыхтоўцы новых даследчыкаў і краязнаўцаў. З фэналогічным нагляданнем патрэбна наладзіць збіранне народных прымет аб розных з'явах у прыродзе і аб пагодзе. Фэналогічная справа ў БССР за апошнія гады наладжваецца, разгортваецца і ўжо дала некаторыя матэрыялы

для абагульненняў, на падставе якіх можна зрабіць вывады аб асаблівасцях біоклімату Беларусі.

Організаваць раённага музея.

(Даклад т. Сташэўскага).

Раённыя музеі афармляюць і на матар'ялах наказваюць працу таварыстваў. Музеі павінны быць месцам, дзе кожны грамадзкі дзеяч зможа дастаць усякую спраўку аб прыродзе, эканоміцы і культурным становішчы раёну. Музеі павінны ўзбуджаць самастойную творчасць насельніцтва мастацкае вартасці (тканне, ганчарныя і драўляныя вырабы) шляхам зацікаўлення і пашырэння ведаў аб гэтым у народзе. Раённым музэям ня трэба імкнуцца к набыванню дзівачных выпадковых рэчаў, але складаць калекцыі з бытуючых рэчаў народнае творчасці (сшыткі з сьпевамі і прыказкамі, орнамэнты тканін, ганчарныя і драўляныя вырабы, пляценне з салома, малюнкi народнае архітэктуры і г. д.). Раённым музэям ня варта экспанаваш царкоўныя рэчы (іконы, спраты) з якіх складаюцца калекцыі ў Дзяржаўных Музэях і дзе ім даецца адпаведнае тлумачэнне. Раённыя музеі дапамагаюць Дзяржмузэям перадачай ім парытэтаў, зборам этнаграфічных калекцый, дачай звестак аб нумізматычных кладах і інш.; Дзяржмузеі дапамагаюць раённым музэям фотаздымкамі, кнігамі і рознымі даведкамі. Організацыя музэяў патрабуе самых рознастайных ведаў, пагэтаму неабходна, каб для раённых таварыстваў дасылаліся для часовага карыстання па ініцыятыве ЦБК адпаведныя бібліятэкі-перасоўкі альбо паасобныя кніжкі. З прычыны таго, што грамадзкія ўстановы будуць мець карысць ад такіх музэяў, за матар'яльнай дапамогай звярочацца на мясцох у Райвыканкомы і інш. установы.

Краязнаўчая літаратура.

(Даклад Гурвіча).

У сваім дакладзе тав. Гурвіч пазнаёміў канферэнцыю з літаратураю аб Беларусі і яе краях, вызначыўшы багацце яе па розных галінах даследавання.

Спрэчкі аб значэнні працы ў галіне мэтадычных пытанняў.

У спрэчках аб прапрацоўцы мэтадычных пытанняў канферэнцыяй выказалася 10 дэлегатаў з месц і прадстаўнік УКК (Харків) — т. Зайцаў, большасць іх, як і т. Казак, у заключным слове сцвярдзілі вялікае значэнне мэтадычнай часткі парадку для канферэнцыі і адзначылі дадатныя бакі самой працы.

Б. Організацыйная частка канферэнцыі.

Прэзідыум канферэнцыі абіраецца ў складзе т. т.: Стасевіча, Былугі, Казака, Мікалаева, Касцяровіча, Ластоўскага, Зайцава

(УССР), Сэгаля, Лазарыса (РСФСР), Эйзенштэйна, Паўлоўскага і Гарасімовіча.

Сакратарыят у складзе т. т.: Мацьвяёнка, Варпаховіча і Шашалевіча.

Павестка II Усебеларускай Краязнаўчай Канферэнцыі.

1. Беларуская Акадэмія Навук і краязнаўства т. Ігнатойскі.

2. Справаздача ЦБК і чарговыя задачы т. Казак.

3. Садаклады акруговых т-ваў краязнаўства: а) Віцебскага, б) Мазырскага і в) Гомельскага.

4. Падрыхтоўка краязнаўцаў тав. Касцяровіч.

5. Садаклад аб краязнаўстве ў пэдаггічных кумах т. Вялішчанскі.

6. Організацыйныя змены ў статусе ЦБК і выбары ЦБК.

7. Зацвярджэнне членаў - корэспандэнтаў ЦБК.

8. Бягучыя справы: а) інфармацыя т. Ляўданскага, б) Цвікевіча А.

Канферэнцыя адчыняецца ўступнай прамовай старшыні ЦБК т. Казака і пераходзіць да вызначанай павесткай працы.

I. Даклад У. Ігнатойскага „Беларуская Акадэмія Навук і краязнаўства“.

Дарагія таварышы! Краязнаўчы рух на Беларусі і ўся праца ЦБК на працягу мінулых гадоў былі цесна ўвязаны. У нас ніколі думак ня было і цяпер няма, што праца краязнаўчых арганізацый і праца ЦБК могуць развівацца паасобна. ЦБК і краязнаўчыя арганізацыі Беларусі народжаны Кастрычнікам. У той час, як Акадэмія Навук СССР і Украінская Акадэмія Навук маюць свой пачатак у эпоху ранейшую і развіваліся яшчэ з буржуазных часоў, наша Акадэмія Навук вырасла з тэрмінолагічнай камісіі ва ўмовах Кастрычніка і ўзгадана на зусім іншым грунце.

Першай адзнакай, каштоўнай для Беларускае Акадэміі Навук, ёсць сысцэла, моцная сувязь між краязнаўчым рухам і навукова-даследчымі ўстановамі Акадэміі. Гэтая сувязь заснавалася адразу, праца Ігнатойскага, а цяпер Акадэміі Навук, заўсёды ўвязалася і надалей будзе ўвязвацца з працай краязнаўчых арганізацый.

У сучасны момант падведзены грунтоўныя падваліны пад гэтую ўвязку. У старыя часы гэтае пытанне зусім не вырашалася. Раней, з 1912 г., пачыналі толькі гаварыць аб увядзенні ў школьнае выкладанне „родноведання“, праўда раздзяляліся галасы некаторых настаўнікаў, якія патрабавалі змены ўсяе мэтадыкі школьнае працы, падвядзення пад яе краязнаўчай базы („Вестник Воспитания“). У той час вельмі цяжка было абараняць думку аб гэтым мэтадычным радзімазнаўстве.

Яшчэ раз гэтае пытанне ставілася ў 1919 г. у нас на Беларусі. Тады гаварылі,

што справа не ў радзімазнаўстве, як прадмеце выкладання, а неабходна ўсю навуку паставіць на гэты грунт. У гэтым годзе Менс-і Педагагічны Інстытут развязаў гэтае пытаньне больш станоўча, але і тады былі людзі, якія гаварылі, што ўсё гэта—утопія.

Сёньня для нас усё ясна. Пытаньне аб краязнаўстве для нас ёсьць настолькі зразумелым, што і гаварыць аб ім ня прыходзіцца. Калі ў старой школе і педагагіцы згаджаліся яшчэ гаварыць аб географіі і краязнаўстве, дык не дапушчалі і думкі, што можна і трэба гаварыць аб мове і краязнаўстве, аб гісторыі і краязнаўстве, аб літаратуры і краязнаўстве. Цяпер-жа мы добра разумеем усё гэта, і ІБК першы стаў на гэты шлях, прызнаўшы, што масавыя дасьледчыкі на мясцох дадуць вялікі базіс для працы навукова-дасьледчых устаноў у размаітых галінах. Такім чынам, першыя спробы краязнаўчых арганізацый вывучаць свой край былі ўвязаны з дасьледамі камісій і аддзелаў ІБК. Гэта пачало рэалізавацца яшчэ з 1921 г.

Цяпер мы добра разумеем, што вывучаць Беларусь, ня вывучаючы самых глухіх куточкаў яе, немагчыма. Кастрычнік дапамог абгрунтаваць гэтую думку.

У старыя часы ня лічыліся з маленькімі дасьледамі, не прызнавалі звычайных дасьледчыкаў, якія вышлі з масы. Дасьледчыкамі былі выдатныя вучоныя, і лічылася, што звычайны грамадзянін, культурны чалавек ня можа весьці навуковыя дасьледы.

Толькі Кастрычнік паставіў на працу скромных, звычайных, масавых дасьледчыкаў. У буржуазных краінах, як-бы ня было добра там пастаўлена краязнаўства, заўсёды будзе грань, мяжа між вялікімі і малымі дасьледамі, між вучонымі і краязнаўцамі, і гэта перашкаджае сувязі месц з цэнтральнымі дасьледчымі ўстановамі.

ІБК цвёрда праводзіць у жыццё думку ў аб неабходнасьці выкарыстаць самыя малыя краязнаўчыя дасьледы. З гэтае прычыны краязнаўчыя арганізацыі Беларусі былі моцна спаяны з ІБК і цяпер, калі ўтварылася Беларуска Акадэмія Навук, гэтая сувязь ня будзе парвана, бо яна ёсьць сувязь з вялікім і шырокім колам дасьледчыкаў.

Ніякіх зьмен у бок зьмяняньня гэтай сувязі ня можа быць. Цяпер трэба думаць толькі аб тым, як мацней яшчэ ўвязаць працу краязнаўчых арганізацый і Акадэміі, як палепшыць тое, што ўжо ёсьць.

Вось першае, што неабходна падкрэсьліць, калі гаворым аб Акадэміі Навук і краязнаўчых арганізацыях.

Падругое, калі мы гаворым, што культурная рэвалюцыя ёсьць зьявішча масавае, дык паглядзім на краязнаўчы рух з гэтага боку. Бязумоўна, за гэты час краязнаўчая праца вельмі пашырылася, у працу ўцягваюцца тысячы людзей, у выніку яе набытае вялікі каштоўны матэрыял. Магчыма,

што пашырэньне краязнаўчай працы далей ня будзе так ісьці, але ясна, што яно яшчэ далёка ня скончана. Пролетарскую культуру ўтвараюць масы пад кіраўніцтвам Кампартыі і пролетарыяту. Між тым вёска і горад, рабочыя і сяляне ня ўцягнуты ў краязнаўчы рух так, каб іх быў значны %. Нашы краязнаўцы—настаўнікі, студэнты, вучні, але актывісты рабочыя, актывісты сяляне вельмі малы ўдзел прымаюць у гэтай працы. Гэта не азначае, што колькасны лік настаўнікаў і студэнтаў павінен зьмяншацца ў краязнаўчым руху, гэта азначае, што павінен зьмяншацца іх процант і гэта зьмяніньне павінна адбывацца за лік рабочых і сялян.

Нашым краязнаўчым рухам павінны быць вычарпаны ня толькі ўсе настаўніцкія сілы, але перадавыя сілы рабочых, сялян, чырвонаармейцаў. З гэтага боку наша праца ня скончана. Прогнаньне павялічэньне ліку рабочых і сялян-дасьледчыкаў нашага краю ёсьць заданьне, якое дала нам Кастрычнікавая рэвалюцыя.

Далей трэба нам звярнуць увагу на разуменьне паняцьця культуры. Культура складаецца з 2-х частках—матэрыяльнай і інтэлектуальнай культуры. Стары погляд на культуру быў ідэалістычным, тады няправільна вызначалі рамкі культуры, пад культурай разумелі толькі інтэлектуальную, эмоцыянальную, духоўную культуру. Да культуры—адносілі толькі мову, гісторыю, літаратуру, мастацтва і г. д. Перажыткі такога разуменьня культуры захаваліся яшчэ і цяпер. Чалавека, які займаецца асьветнай працай, завуць „культурнікам“. І ў той момант, калі нарадзіўся ІБК, калі пачалі расьці краязнаўчыя арганізацыі, яны расьлі пад уплывам старога разуменьня паняцьця культуры, ня глядзячы на ўплыў Кастрычнікавай рэвалюцыі. Прычына гэтага ў тым, што трэба было абараняць Саветскую Беларусь ад „орла бялэго“, некалі было думаць над ясным вызначэньнем рамак культуры. Такім чынам у нас быў ухіл ісьці па старым шляху разуменьня культуры. Гэта—об'ектыўны недахоп, з якім сустракаецца новае жыццё, калі яно ламае старое жыццё. І мы забываліся, што апрача інтэлектуальнай ці эмоцыянальнай культуры ёсьць яшчэ матэрыяльная культура як база інтэлектуальнай культуры. Самая культура старых часоў так будавалася і складалася, што „культурнікаў“ было больш, чым тэхнікаў, прыроднікаў, эканомістых, апошніх трэба было днём з агнём шукаць. У гэтым об'ектыўны недахоп, на які мы не заплішчваем вочы, у гэтым прычына, што і ІБК і краязнаўчыя арганізацыі ішлі па старым шляху. Між тым нашы краязнаўчыя арганізацыі, якія вырасьлі з нізоў (а нізы—людзі практыкі), па прыродзе сваёй ня могуць не займацца вывучэньнем матэрыяльнай культуры. З боку вывучэньня апошняй у нас ня ўсё добра. У нас недахват дасьледчыкаў матэрыяльнай культуры, дасьледчыкаў прыроды і вытворчых сіл.

Гэты недахват трэба зьнішчыць. Мне прыпамінаецца прадмова Францішка Багушэвіча да „Дудкі Беларускай“, у якой ён кажа, што беларускі народ вымірае. У 80 гады так і было. Мова беларуская знікала, народ выміраў. Багушэвіч з вялікім болем казаў: не пакідайце мовы роднай, каб ня ўмерці. (Вось погляд людзей інтэлектуальнай культуры). А мы думаем, што чалавек памірае не ад таго, што ў яго мову адняло, а таму, што ён галодны. Яго раней трэба накарміць, вылечыць, забяспечыць, тады ён і загаворыць. Мы ў мінулым забываліся аб гэтай матар'яльнай базе. Нам неабходна вучыцца і будаваць і матар'яльную, і інтэлектуальную культуру. Краязнаўчыя арганізацыі шмат гаварылі аб гэтым на II Усебеларускім краязнаўчым зьездзе, у гэтым напрамку мы маем некаторыя дасягненьні, але аб гэтым неабходна гаварыць і цяпер, бо наш час патрабуе яшчэ большага пашырэння вывучэння матар'яльнай культуры.

Яшчэ адно пытаньне, на якім трэба спыніць сваю ўвагу. Калі мы гаворым аб пролетарскай культуры, дык разумеем, што яна ёсць нацыянальная па форме. На Беларусі пролетарская культура павінна мець не адну толькі беларускую форму, але яшчэ і формы тых нацменшасцяў, якія ў нас ёсць.

Беларускай культуры ў першыя гады існавання Савецкай Беларусі дрэнна жылося. Прыходзілася біцца за беларускую форму: і вялікадзяржаўны шовінізм быў, і шыпенне, кпіны бюракрату над беларускай формай—усё гэта перашкаджала нам будаваць беларускую культуру. Але з цягам часу Кастрычнік глыбей спускаўся, і беларуская форма была адвалявана. Працу па вывучэнні беларускай культуры цяпер мы павінны звязваць з працай па вывучэнні яўрэйскай, польскай, літоўскай, рускай і латыскай культуры. Этнографічныя меншасці на Беларусі не павінны быць забытымі. Культуру трэба браць ва ўсіх формах, якія існуюць на Беларусі. І гэта вымагаецца аб'ектыўнымі ўмовамі. Калі мы возьмем, напрыклад, вывучэнне гісторыі гарадоў Беларусі на працягу таго ці іншага часу, дык немагчыма поўнае вывучэнне гэтае галіны гісторыі без таго, каб у гэтым ня прымалі ўдзел вучоныя яўрэі. У Беларускай Акадэміі Навук ёсць 2 нацыянальныя сектары, ёсць 2 нацыянальныя катэдры. Забяспечанне інтарэсаў нацменшасцяў мы павінны мець і ў краязнаўчай працы.

Што новага трэба нам зрабіць, каб пасунуць уперад краязнаўчую працу?

Да гэтага часу тыя матар'ялы, якія прысылаліся ад краязнаўчых арганізацый у Акадэмію Навук, можа не заўсёды рацыянальна выкарыстоўваліся. І нам трэба лепш наладзіць арганізацыю гэтай працы. Для нас прыныцы выкарыстання гэтых матар'ялаў асяні, прадуманы, некаторыя арганізацыйныя формы намечаны, але ня ўся праца да канца прадумана, ня ўсё да канца зроблена: і па-

асобныя працаўнікі і экспедыцыі Акадэміі ня ўвязваюцца яшчэ з мясцовымі краязнаўчымі арганізацыямі, і ня высветлена пытаньне, якія матар'ялы павінны заставацца на месцы, а якія сюды накіроўвацца, і шэраг іншых. Вельмі важна будзе ўвязаць цэнтральную навуковую працу з масавымі доследамі. Затраціць на гэта сродкі не шкада будзе. Гэта ўвязка павінна быць ужо не ў агульных рысах, але ў дэталіх, дробязях.

Астатняе, на што нам неабходна звярнуць увагу, гэта—ўвязка працы ва Усесаюзным маштабе. Перад саюзнымі рэспублікамі стаяць вялікія цяжкасці, развіццё ня лёгка ідзе. І калі будзе разбежка ў краязнаўчай працы ў паасобных рэспубліках, дык ад гэтага будзе вялікая шкода. Такім чынам, нашу краязнаўчую працу трэба ўвязаць з краязнаўчаю працаю сюзных рэспублік і гэтую сувязь неабходна павялічыць у напрамку большай дэталізацыі. Мы можам радавацца, што ў працы нашай канферэнцыі прымаюць удзел прадстаўнікі краязнаўства УССР і РСФСР, але добра было-б, каб удзел прынялі і ЗСФСР, і Сібір, і іншыя аўтаномныя рэспублікі. Для нас вельмі важна дзяліцца вопытам, бо заўсёды ідзе на чыйму-небудзь шляху і важна не рабіць памылак. У прыклад можна ўзяць Татрэспубліку, у якой цяпер будзеца нешта накітаваць нашай Акадэміі Навук. А мы таксама некалькі разоў наведвалі РСФСР, УССР і ад іх бралі прыклады і для сваіх статутаў і для метадаў працы.

Такім чынам, абагульняючы ўсё сказанае, нам трэба: 1) так пашырыць і паглыбіць нашу працу, каб у яе былі ўлічаны актыўныя рабочыя і актывісты сяляне; 2) звярнуць увагу на развіццё доследаў у галіне матар'яльнай культуры; 3) пашырыць удзел у краязнаўчым руху нацменшасцяў; 4) яшчэ больш увязаць вынікі краязнаўчай працы з працай Беларускае Акадэміі Навук; 5) яшчэ лепш увязацца з усім краязнаўствам СССР і павялічыць ужо існуючую сувязь з краязнаўчымі арганізацыямі паасобных рэспублік СССР.

Вось асноўныя прапановы, якія я хацеў уключыць ў свой інфармацыйны даклад.

Нахай жыве наш краязнаўчы рух, нахай жыве сувязь нашай Акадэміі Навук з масавым краязнаўчым рухам!

Рэзолюцыя.

Заслухаўшы даклад Прэзідэнта Беларускае Акадэміі Навук тав. Ігнатюскага на тэму: „Беларуская Акадэмія Навук і краязнаўства“, II Усебеларуская Краязнаўчая Канферэнцыя шчыра вітае рэарганізацыю Інстытуту Беларускае Культуры ў Акадэмію Навук.

Беларуская Акадэмія Навук і беларускі краязнаўчы рух, які зараз яднае больш 300 краязнаўчых арганізацый з лікам членаў звыш 10.000 краязнаўцаў, зьяўляюцца заавадай Кастрычнікавай рэвалюцыі і вырасьлі

пад сталым ідэёвым кіраўніцтвам Комуністычнае партыі.

Конфэрэнцыя выказвае ўпэўненасць, што і ў далейшым Акадэмія Навук і краязнаўчы рух паранейшаму ў песнай сувязі будуць вывучаць Беларусь для дапамогі сацыялістычнаму будаўніцтву.

Сэгал (ЦБК РСФСР). Таварышы! Ад імя ЦБК РСФСР і Наркамасъветы РСФСР я вітаю II Усебеларускую Краязнаўчую Конфэрэнцыю і ў вашай асобе ўвесь беларускі народ з 10-годзьдзем існавання БССР. Беларуская рэспубліка існуе толькі дзякуючы Кастрычнікавай рэвалюцыі і актыўнаму ўдзелу народных мас. Мы цяпер перажываем перыяд сацыялістычнага будаўніцтва, якое магчыма толькі пры самым шырокім падтрыманьні працоўных мас. Краязнаўства на Беларусі больш даспяхова разьвіваецца, чым у РСФСР; у БССР ня было традыцый у краязнаўстве і яно шырокі шлях пракладвае сабе, як мэтад уцягненьня ў дасьледчую працу шырокіх працоўных мас. У РСФСР прыходзілася вытрымліваць барацьбу, каб зрабіць гэта. Лічбы паказваюць гэта. На Беларусі краязнаўчы рух налічвае 10000 удзельнікаў, у той час як па ўсім саюзе лік іх даходзіць да 50000. Такім чынам, краязнаўства на Беларусі больш шырока разьвіваецца. Я хацеў бы звярнуць вашу ўвагу на тое, што ў краязнаўчай працы на Беларусі, галоўным чынам, прымае ўдзел настаяніцтва. Неабходна, каб беларускія краязнаўчыя арганізацыі разьвіваліся ў напрамку ўцягненьня сялянскіх мас. З другога боку неабходна, каб краязнаўчая праца ў БССР прынята больш практычны характар—наляпшэньне сялянскага жыцьця і разьвіцьцё прамысловасьці гарадоў. Я ўпэўнены што гэта асноўнае заданьне краязнаўчых арганізацыі БССР здолее выканаць!

Лазарыс (Ціміразеўскі Дасьледчы Інстытут). Навукова-дасьледчы Інстытут імя Ціміразева даручыў мне перадаць наша братэрскае прывітаньне конфэрэнцыі ў той момант, калі працоўныя Савецкай Беларусі адсвяткавамі 10-гадовы юбілей Савецкай Рэспублікі і адчынілі вышэйшую навуковую ўстанову на Беларусі Акадэмію Навук.

Для нас зусім ясна, што краязнаўчы рух на Беларусі ёсьць дзіцё Кастрычніка. Толькі дзякуючы пролетарскай рэвалюцыі зьявілася магчымасьць выяўленьня новых дасьледчыкаў, новых самародак, новых творчых сіл. Вы шчаслівы, што Ваша Акадэмія Навук створана Кастрычнікам, што яна разьвівалася ў тым самым напрамку, як і вашы краязнаўчыя арганізацыі. Антагонізму між Беларускай Акадэміяй і краязнаўчымі арганізацыямі ня было і ня будзе. Я хачу выказаць пажаданьне, каб вашы краязнаўчыя арганізацыі пачалі большую ўвагу аддаваць вывучэньню і садзейнічанню разьвіццю вытворчых сіл краіны. Для нас цяпер вельмі важна ў перыяд рэканструкцыі гаспадаркі заняцца вывучэньнем калектывізацыі сялянскай гаспа-

даркі, вывучэньнем сацыялістычных элемэнтаў у нашым будаўніцтве.

Някай жыве Беларуска Акадэмія Навук і беларускі краязнаўчы рух!

Зайцаў (Украінскі Камітэт Краязнаўства). Ад імя Украінскага Камітэту Краязнаўства, які зьяўляецца цэнтрам краязнаўчага руху Радзінскае Украіны, перадаю гарачае, братэрскае прывітаньне II Усебеларускай Краязнаўчай Конфэрэнцыі. Вітаю конфэрэнцыю і ад Падольскага Камітэту Краязнаўства, лепшай нашай краязнаўчай арганізацыі. На працягу апошніх 2-х год мы ўважліва сочым за разьвіццём краязнаўчага руху на Беларусі і павінны сказаць, што па арганізацыйнай вашай працы, якую мы бачым на конфэрэнцыі, па ўсім тым, што можна выявіць у вас на месцы, мы беларускаму краязнаўству павінны адвесці першае месца ў Савецкім Саюзе.

Кастрычнікавая рэвалюцыя і на Украіне азначалася рэарганізацыяй Акадэміі Навук. Я ўпэўнены, што Беларуска Акадэмія Навук і абноўленая Украінская Акадэмія Навук пойдунь па тым вялікім шляху, які акрэсьліла ім гісторыя. Будзем спадзявацца, што Акадэмія саюзных рэспублік, якія вышлі з былой турмы народаў, супольнымі сіламі будуць будаваць магутны чырвоны саюз Савецкіх рэспублік!

Конфэрэнцыя пасля гэтага заслухоўвае прывітальныя тэлеграмы ад Харкаўскага Навуковага Таварыства і Цэнтральнага Бюро Краязнаўства РСФСР.

II. Справаздача ЦБК і чарговыя задачы —даклад старшын ЦБК т. Казака.

(Даклад будзе надрукаваны ў чарговых №№ „Нашага Краю“).

III. Справаздача Віцебскага Акруговага Т-ва Краязнаўства—даклад т. Варнаковіча.

Віцебскае Акруговае Т-ва Краязнаўства—адно з першых акруговых т-ваў, якія заснаваліся на Беларусі. Яно заснавана ў жніўні месяцы 1924 г. Пасьля арганізацыйнага афармленьня яго пачалі засноўвацца раённыя краязнаўчыя арганізацыі—т-вы і гурткі. У 1925 г. Акруговае Т-ва здолела разгарнуць досыць прыкметную выдавецкую чынасьць: надрукаваны такія кнігі: „Віцебшчына“—зборнік, т. I, „Беларуская архітэктура“, „Беларускае Мастацтва“, „Крашаніна“ і інш. У тым-жа годзе і асабліва ў 1926 г. у акрузе шырока разгарнулася праца па ўкладаньні слоўніка жывой мовы Віцебшчыны. Вынікам гэтае працы зьявіўся „Краёвы Слоўнік Віцебшчыны“, надрукаваны ў 1927 г. З гэтага 1927 г. пачынаецца плянавае вывучэньне ў краязнаўчым стасунку акругі. Першым этапам яго бярэцца ўсебаковае вывучэньне Сурацкага раёну, як тыповага для Віцебскай акругі. Другімі момантамі ў дасьледчай працы Акруговага т-ва б.лі: выпраўленьне географічнай карты трохвярстоўкі, укладаньне археолёгічнай і глебавай карты, зьбіраньне, сы-

стэматызацыя фольклёрных матар'ялаў, ахова помнікаў прыроды і старажытнасці, укладанне бібліяграфіі акругі, вядзенне фэналагічных і мэтэаралогічных нагляданняў і г. д. У аснову краязнаўчай працы т-ва на працягу 1928 г. былі пакладзены дырэктывы IV Віцебскай акруговай краязнаўчай канферэнцыі, якая адбылася 9—11 лютага 1928 г. Мы цяпер маем прыблізна падлік краязнаўчых арганізацый па акрузе. Сяброў арганізацый 879 (у горадзе 192, у раёнах 697). Вучнёўскіх гурткоў існуе 19 і сельсавецкіх 6. Такім чынам, разам з вучнямі краязнаўцаў у акрузе каля 1400 чал. На працягу 1928 г. акруговае праўленне кіравала працай гарадзкіх і раённых краязнаўчых арганізацый, пасылала ім свае протоколы, інструкцыі, анкеты, выклікала раённых прадстаўнікоў і кіраўнікоў сэцый і гурткоў на нарады і пасяджэнні праўлення, наладжвала выезды прадстаўнікоў акруговага т-ва па раёны, склікала пашыраны пленум праўлення для абгаварэння мэтадычных пытанняў, змяшчала інфармацыі аб сваёй працы ў друку.

Популярызатыўна-асветная праца т-ва выявілася як у змяшчэнні артыкулаў у друку, так і ў пастаноўцы краязнаўчых дакладаў у клубах (прапачасветы, ішчашнікі, Чырвонай арміі) і ў наладжванні выстаўкі выданняў БССР. У мэтах популярызацыі беларускай народнай песні і яе збірання пры т-ве існаваў нават народны хор, які спыняў сваю дзейнасць з прычыны ад'езду ў Менск кіраўніка.

У 1928 г. летам была наладжана орнітолагічная экспедыцыя ў Сурацкі і Межанскі раёны. Вынікам яе ёсць праца па орнітафаўне гэтых раёнаў. У мінулым годзе т-ва выпусціла ў свет II т. зборніка «Віцебшчына», які змяшчае галоўным чынам эканомічныя досьледы.

Пры т-ве працавала некалькі сэцый. Праца эканамічнай сэкцыі была досыць інтэнсіўная: яна дала імат матар'ялаў у II т. «Віцебшчыны», цяпер сэкцыя распрацавала і распрацоўвае некаторыя пытанні сельскай гаспадаркі акругі (ільнаводства, саўгасы, калгасы, саматужная прамысловасць зямляўпарадкаванне на Віцебшчыне і інш.) і склала падрабязны план вывучэння эканомікі раёну. Сэкцыя вяла і вядзе популярызатыўна-асветную працу ў Доме Селяніна.

Культурна-гістарычная сэкцыя распрацавала пытанні аб літаратуры на Віцебшчыне да і пасля рэвалюцыі складае пучыводнік па Віцебску, наладжвала чытанне лекцый у Чырвонай Арміі, склала археалогічную карту і праводзіць іншую працу па мэтаду індывідуальных заданняў.

Прыродазнаўчая сэкцыя мала працавала, летам правялі толькі паказаную вышэй экспедыцыю, апрацоўвае фэнагладанні.

Яўрэйская сэкцыя працавала досыць актыўна. Збірала і апрацоўвала яўрэйскі фольклёр, распрацавана пытанне аб яўрэях і

намеры царскага ўраду падзяліць яўрэйцаў на саслоўі, вывучаюцца мастэчкі Віцебшчыны. Праца сэкцыі набыла масавы характар — вялікі лік яўрэйскіх рабочых прымаюць удзел у працы сэкцыі. Сэкцыя дапамагае Музею арганізаваць у ім яўрэйскі аддзел.

Сьветазнаўчая сэкцыя, якая раней вяла прыкметную працу, цяпер аб'ядналася з прыродазнаўчай сэкцыяй. Школьна-краязнаўчая сэкцыя стварылася толькі ў мінулым годзе і вяла добрую працу, кіруючы школьна-краязнаўчымі гурткамі. Сэкцыя правяла гарадскую школьна-краязнаўчую канферэнцыю, апрацавала праграму працы школьнага краязнаўчага гуртка.

Бібліяграфічная камісія падрыхтавала да друку досыць поўную бібліяграфію Віцебшчыны. Бібліяграфаванне і складанне картатэкі вядзецца і цяпер.

У Віцебску добра працуюць краязнаўчыя гурткі пры Белпэдтэхнікуме, пры чыгуначнай школе (гурток «Юных натуралістаў»). Пры Мастацкім Тэхнікуме гурток слаба працуе, хоць прымаў удзел у мастацкай экскурсіі летам па Беларусі мінулага году.

Раёння т-вы працуюць па заданнях акруговага т-ва (арх. карта, геогр. карта, фэнагладанні, фольклёр, эканоміка раёну), ЦБК (праграмы, анкеты) і БАН. За гэты час раённымі арганізацыямі сабраны шмат фольклёрных матар'ялаў, але іх недзе друкаваць. Фэнагладанні вяліся па Віцебшчыне ў 13 пунктах. У некаторых раёнах ёсць пачаткі краязнаўчых музеяў (Сураж, Гарадок, Бешанкавічы, Сянно, Астроўна), у другіх сабраны экспанаты, але няма памяшканняў, дзе змясціць іх.

Такім чынам з арганізацыйнага боку краязнаўчая праца на Віцебшчыне аформілася і мае тэндэнцыю развівацца ў глыбіню. Мы маем станоўчыя вынікі сваёй працы і яшчэ больш недахопаў: часта ў раёнах краязнаўчую працу ня лічаць за грамадскую, краязнаўцы нагружаюцца іншай грамадзкай працай, часта краязнаўцам не хапае ведаў, часта адсутнічае мінімальна матар'яльная база для гэтай працы.

У далейшым неабходна 1) дабіцца асыгнавання сродкаў на краязнаўчую працу (сталы працаўнік у акруговым горадзе, грашовая дапамога для раённых т-ваў, сродкі на выданні і досьледы; 2) стварэнне грамадзкай думкі вакол краязнаўства і прызнанне краязнаўчай працы грамадзка-карыснаю; 3) пашырэнне мэтадычнай падрыхтоўкі і самаадукацыі краязнаўцаў.

IV. Справаздача Гомельскага Акруг. Т-ва Краязнаўства — даклад т. Мікалаева.

Краязнаўчую працу ў Гомельскай акрузе за 1928 г. можна характарызаваць такімі момантамі: 1) пераход да сэкцыйнай працы ў горадзе, 2) энэргічная дапамога ЦБК па арганізацыі ў некаторых раёнах краязнаў-

чых таварыстваў і гурткоў, 3) скліканьне 2-х краязнаўчых канфэрэнцый з мэтай пасунуць уперад як арганізацыйную працу, так і дасьледчую; 4) атрыманьне па мясцовым бюджэту субсыдыі для вядзеньня краязнаўчай працы Акруговым праўленьнем. За мінулы год працавала 11 раённых т-ваў краязнаўства, з іх адно таварыства спыніла працу дзякуючы перакідцы працаўніка, а другое канчаткова не аформілася і працы няма. ншыя раённыя т-вы слаба працуюць і ня звязаны з акруг. т-вам. Асгоўны актыў краязнаўчых т-ваў—настаўнікі, але яны часта перакідваюцца з аднае школы ў другую і такім чынам часта ад праўленьня нічога не застаецца. З гэтае прычыны Акруг. праўленьне спрабавала наладзіць сувязь з т-вамі праз школы 7-кі і гэты вопыт даў некаторыя вынікі: у 60% нашы запытаньні праз школы давалі вынікі.

З раённых т-ваў арганізацыйна моцным зьяўляецца толькі Уваравіцкае Т-ва, якое ў раёне арганізавала 4 сельсавецкія гурткі.

У самым Гомелі краязнаўчая праца ў мінулым годзе мае свае вынікі. Працавала ў складзе Акруговага Т-ва 30 сяброў. Па прапанове т-ва напісаны т. Крыловым нарыс „аб школьніках поля Гомельскага акругі“ і будзе выданы. Даручана другому сябру напісаць нарыс аб лясх Гомельшчыны. Вясла і экспэдыцыйная праца. Былі абсьледваныя бавровыя колёніі, набыты для музэю цікавыя экспанаты, зафотаграфаваны некаторыя моманты з жыцця баброў. Другая экспэдыцыя мела мэтай дасьледваць акліматызацыю розных раслін на Беларусі і была накіравана ў „Барысаўшчыну“ Хойніцк. р. Выдавецкая праца толькі пачала разгортвацца ў мінулым годзе. Т-ва выдала географічную карту акругі. Т-ва зрабіла даклад у Акрпліне і апошні прапанаваў адпаведным органам павялічыць субсыдыю т-ву да 3000 р. Калі гэта пройдзе, т-ва шырока разгорне сваю працу.

У складзе т-ва ёсць такія сэкцыі: эканомічная, культурна-гістарычная са слоўнікавай камісіяй, прыродна-геаграфічная, школьна-краязнаўчая, яўрэйская і польская. Апошнія дзьве сэкцыі не працуюць. Э. ономічная сэкцыя вяла працу па абсьледваньні школьнікаў поля і лясцоў, аб чым гаварылася раней. Культурна-гістарычная абсьледвала архівы Гомельскіх бібліотэк, праглядала каля 3000 кніг і адабрала кнігі, неабходныя для працы т-ва. Сэкцыя прымала ўдзел у экспэдыцыі БАН у в. Бердыж. Слоўніковая камісія наладзіла корэспандэнцкую працу, мела ў раёнах каля 46 корэспандэнтаў і сабрала каля 2000 картак. Прыродазнаўчая сэкцыя правяла 2 вышэйазначаныя экспэдыцыі і спрабавала арганізаваць сетку фэнаглядальных пунктаў. Покулы што ёсць 2 сталыя фэнапункты—Камарын і Гомель. Школьна-краязнаўчая сэкцыя заснавала ў горадзе пры школах 5 гурткоў.

V. Справаздача Мазырскага Акруг. Т-ва Краязнаўства—даклад т. Крукоўскага.

У галіне арганізацыйнай на працягу 1928 г. вялася праца папулярызацыі краязнаўства, уцягненьня новых сяброў у т-ва і стварэньня краязнаўчых гурткоў, забясьпечаньня раённых краязнаўчых арганізацый інструкцыйнымі матар'яламі і стварэньня краязнаўчага актыву.

У параўнаньні з мінулым годам па 9 т-вах не паказаны весткі па Юравіцкім і Жыткавіцкім раёнах з прычыны адсутнасьці матар'ялаў агульны прырост складае 409 чал., з гэтага ліку дабавілася па партыйнасьці: 1) членаў і кандыдатаў КПБ—46 чал. (было 85, стала 131), 2) членаў КСМ—57 (было 149, стала 206), 3) піонэраў—33 (раней зусім ня было), 4) беспартыйных—273 (было 477, стала 750).

Калі разглядзець прырост членаў т-ва (409) па соцыяльным складзе, то дабавілася: 1) рабочых—19 (было 6, стала 25), 2) сялян—38 (было 11, стала 49), а астатні прырост пераважна складаўся з вучняў.

Па нацыянальнасьці дабавілася: 1) беларусаў 244, яўрэяў 151, палякаў—7, расійцаў—7.

Большы прырост быў па Акруговым, Нараўлянскім, Азарыцкім і Каралінскім т-вах; зусім прыросту ня было ў Патрыкоўскім і Каленкавіцкім т-вах. Прырост гурткоў быў у Акруговым, Азарыцкім, Каралінскім, Лельчыцкім, Нараўлянскім і Патрыкоўскім т-вах, зусім прыросту ня было ў Тураўскім і Каленкавіцкім т-вах.

Раённыя т-вы за справаздачную пору забясьпечаны наступнымі матар'яламі (апрача інстр. ЦБК): 1) кіраўнічымі матар'яламі па вывучэньні монографій паселішч, 2) па вывучэньні сэктантыва, 3) па вучоту сыяпных і прычын сыяпаты, 4) па зборы матар'ялаў для географічнага слоўніка Мазыршчыны, 5) па монографічным вывучэньні яўрэйскіх культасветных устаноў, 6) гідролёгічных пунктаў (ix 8), фэналёгічных (ix 20), мэаэролёгічных станцый (ix 7) забясьпечваліся блян-камі і інструкцыямі.

Апрача гэтага Акруговым Праўленьнем абсьледвана праца Азарыцкага, Нараўлянскага і Каралінскага т-ваў.

З мэтай стварэньня краязнаўчага актыву праводзілася дача індывідуальных заданьняў і аслабаваньне больш актыўных працаўнікоў ад іншых відаў грамадзкае працы.

У параўнаньні з мінулым годам сяброў праўленьня таварыстваў зьменшылася на 32 чал.

Уся праведзеная праца ў галіне арганізацыйнай аднак вельмі нізкая, бо яшчэ працаздольнасьць праўленьняў нізкая, плянава праца не вядзецца, патрэбнае адказнасьці за працу не назіраецца, у частцы т-ваў, напрыклад, не наладзілі збору членскіх узносаў, нават членскія білеты, якія пасылаюцца ў т-вы, часта месяцамі ляжаць нераздадзены.

нымі. Адносна краязнаўчае працы яшчэ не канцэнтруецца патрэбнае грамадзкае ўвагі, праца гэтая яшчэ ня прызнана ў патрэбнай меры, а часта і ў мінімальнай, адным з відаў грамадзкае працы, якую трэба прымаць пад увагу, як адзін з відаў грамадзкае працы. Апрача гэтага краязнаўства вымагае замацаваньня пэўнага кадру людзей і стымуляваньня гэтае працы.

Сэкцыі т-ваў краязнаўства вельмі яшчэ непрацаздольныя, збіраюцца нерэгулярна, з ліку ўдзельнікаў іх фактычна працуе незначная частка і то нерэгулярна, мэтад індывідуальных заданьняў яшчэ не знайшоў шырокага ўжываньня ў працы т-ваў.

Усё памянёнае кажа, што краязнаўчаю працаю ня шмат ахоплена членаў т-ва, па прыблізных падліках гэты ахоп складае ў сярэднім па акрузе ня больш 60%, калі прыняць пад увагу нават перыодычнае выкапаньне працы; па такіх-жа т-вах, як Каленкавіцкае, Лельчыцкае, Каралінскае, Пятрыкоўскае — процант ахопу яшчэ меншы, не прывышае 30%.

У справаздачны перыод апрача таго пачаўся і рэцэдыў краязнаўчага руху з прычыны непадгатаванасьці членаў т-ва і ў прыватнасьці краязнаўчага актыву да краязнаўчае працы і гэты проціс выразна будзе мець месца, пакуль значныя кадры краязнаўцаў не атрымаюць патрэбнае тэарэтычнае падрыхтоўкі 2-х ступеняў: 1) збору матар'ялаў і 2) умення азначаць іх.

Такім чынам бліжэйшаю неадкладнаю задачою выплывае праца па падрыхтоўцы краязнаўцаў.

Для большага ўцягненьня асьветнікаў у краязнаўчую працу патрэбна пастаноўка краязнаўчых пытаньня на пэдагогічных, ці профэсіянальных канфэрэнцыях, бо да гэтага часу на гэта належнае ўвагі ня было звернута, а калі і ставіліся тыя ці іншыя пытаньні, дык часта ў бягучых справах, адводзячы на пытаньне ня больш 15 хвілін.

Дасьледчая праца.

Асноўнымі пытаньнямі працы мінулага году зьяўляліся:

1) Монографічнае вивучэньне паселішчаў (белар., яўр. і польскіх).

2) Збор матар'ялаў па гісторыі рэзруху, апісаньне помнікаў старажытнасьці, укладаньне карты гэтых помнікаў.

3) Збор матар'ялаў для географічнага слоўніка, аб карысных выкапаньнях, збор тэрбарый, мінералёгічных, зоолёгічных і этномолёгічных калекцый;

4) Правядзеньне досьледаў над разьвядзеньнем некаторых тэхнічных расьлін;

5) Збор слоўных, фольклёрных і дыялекталёгічных матар'ялаў.

Аб дасягненьнях у гэтых галінах можна прывесці наступнае:

Акруговае таварыства

з гурткамі за справаздачны год сабрала значныя матар'ялы; асноўныя з іх наступныя:

1) Па монографіі в. Бабры, калгасу Сядзельніках, м-ку Юравічах, іншых матар'ялаў эканомічнага характару—18; 2) сабрана матар'ялаў па гісторыі 10 штук, па культ.-гіст. характары—3; 3) працуюць гідролёгічны і фэналёгічны пункты і станцыя 3-га разраду, апрацавана 2 паўгадавыя сводкі фэналёгічных, сабрана і апрацавана матар'ялаў для географічнага слоўніка—362, сабраны гэрбары каля 500 экз., з іх палова абазначана, сабрана мінералёгічная калекцыя каля 200 экз., энтомолёгічная—каля 200, зоолёгічная каля 120 экз.; 4) сабрана слоў 1307, устаноўлена мясцовых назваў для 500 расьлін, сабраны па дыялекталёгіі матар'ялы аб гаворцы 36 вёсак, фольклёрных матар'ялаў—244; 5) сфотографавана да 70 аб'ектаў з прыроды Мазыршчыны, падрыхтавана для друку і музэю каля 40 зарысавак па матар'яльнай культуры; 6) праведзены ўдалы вопыт разьвядзеньня тутавіцы і выкармкі шаўкапрада; 7) напісана 16 артыкулаў для прысьвечанага Мазыршчыне нумару „Наш Край“; 8) апрацаваны інструкцыі па зборы вестак аб народнай мэдыцыне, аб працы яўсэцкіх аб выяўленьні сьляпых і прычын сьлепаты.

Праца вялася пераважна шляхам экскурсій, якіх адбылося:

1) Для вивучэньня монографіі паселішча—7,

2) Для сфотографаваньня—7,

3) Для збору экспанатаў па жывой і жывой прыродзе больш значных 12,

4) Для дыялекталёгічных досьледаў, збору слоў і фольклёрных матар.—4.

Закончана ўкладзеньне Краёвага Слоўніка.

Азарыцкае таварыства *).

1) Сабраны значныя матар'ялы па монографіі в. Сышчыц і м. Азарычы, розных матар'ялаў па эканоміцы—80;

2) Матар'ялаў па гістарычных пытаньнях—6;

3) Працуе гідролёгічны пункт, 2 фэналёгічных, арганізавана мэтаролёгічная станцыя 3-га разраду, для географічнага слоўніка сабраны матар'ялы па 3 сельсаветах і заканчваецца збор па астатніх 7 сельсаветах.

4) Сабрана слоў 75, напісаны і надрукаваны 1 артыкул, прынялі ўдзел у працы этногр. экспэдыцыі.

Жыткавіцкае таварыства.

Працуе вельмі слаба; у Акруговае т-ва пакуль што даслана 31 слова, працуе 1 пункт фэназіраваньня, даслана 2 анкеты па народнай мэдыцыне, 2 павадаменьні аб вадзяным арэху. Для ажыўленьня працы гэтага т-ва

*) Па раённых т-вах прыводзяцца весткі, згодна з тым матар'ялаў, якія ёсьць у Акругавым; няўлічаны матар'ял накіраваны непасрэдна ў ЦБК.

туды ездзіў інструктар ЦБК, але праца не палепшылася; нельга там пакуль-што падабраць патрэбнага актыву.

Каленкавіцкае таварыства.

Працуе таксама слаба. Сабрана 31 слова, дыялекталёгічных матар'ялаў 12, распачата монаграфічнае вывучэнне в. Дудзічы, працуе 1 пункт гідролёгічны, 2 фэнолёгічных, распачаты збор матар'ялаў для географічнага слоўніка і па адным сельсавеце скончаны, запоўнена па 1 сельсавеце анкета аб сяляных, праведзена каля адной вёскі апісанне карысных выкапняў.

Капаткевіцкае таварыства.

1) Сабраны матар'ялы па монаграфіі 4 паселішч, 2) сабраны значныя матар'ялы для апісання раёну для школьных патрэб, 3) працуюць 2 гідролёгічныя пункты, 2 фэнолёгічныя і арганізавана мэтэаролёгічная станцыя 3-га разраду, 4) сабрана 31 слова для беларускага слоўніка і 263 словы для яўрэйскага, 5) сабраны матар'ялы па монаграфіі яўрэйскіх культасветных устаноў, 6) сабраны матар'ялы для географічнага слоўніка па ўсіх сельсаветах, 7) сабрана дыялекталёгічных матар'ялаў—16, 8) складзена карта раёну, 9) напісаны 1 артыкул у „Н. К.“, а таксама сфатаграфавана да 17 аб'ектаў, сабрана значная колькасць матар'ялаў па народнай мэдыцыне.

Каралінскае таварыства.

Т-ва працавала слаба. За апошні час праца пачала ажываць. Т-вам сабрана 21 слова, дыялекталёгічных матар'ялаў—2, анкет па гідролёгіі—14, працуюць 4 пункты фэнолёгічных назіранняў, апісанняў карысных выкапняў—3, фольклёрных матар'ялаў да 200 шт., этногр.—1, па народнай мэдыцыне—8, аб вадзяным арэху—з 5 сельсаветаў.

Лельчыцкае таварыства.

1) Праведзена санітарна-бытавое апісанне в. Дуброва, 2) працуе 1 гідролёгічны пункт і 3 фэнолёгічных, 3) сабрана слоў 21, дыялекталёгічных матар'ялаў—2, па нар. мэдыцыне—4, аб вадзяным арэху—па 5 сельсаветах.

Нараўлянскае таварыства.

1) Сабраны значныя матар'ялы па монаграфіі паселішча, 2) працуюць 2 пункты гідролёгічных назіранняў і 3 фэнолёгічных, 3) укладаецца карта помнікаў культуры і старасветчыны, вынайджана дзеве стаянкі, 4) па 4-х сельсаветах сабраны матар'ялы для географічнага слоўніка, апісанняў карысных выкапняў—8, 5) сабраны 103 словы, дыялекталёгічных матар'ялаў—5, 6) складаецца карта раёну, 7) сабрана 22 фольклёрных матар'ялаў з апісаннем вясельля, 8) аб вадзяным арэху па 3 сельсаветах, 9) па нар. мэдыцыне з 2 сельсаветаў.

Пятрыкоўскае таварыства.

Працуе слаба: 1) праведзена некаторая праца па вывучэнні школьнікаў саду і складзена апісанне, 2) працуе 1 пункт гідролёгічных і фэнолёгічных назіранняў, даслана 3 матар'ялы па дыялекталёгіі і пакладзены зачаткі арганізацыі музея.

Тураўскае таварыства.

1) Праводзіцца монаграфічнае вывучэнне паселішча, 2) сабраны матар'ялы для географічнага слоўніка па 4-х сельсаветах, працуе 1 пункт гідролёгічны і 2-фэнол. назіранняў, 3) складзена апісанне помнікаў культуры і старасветчыны і карта іх, 4) сабрана слоў 55, аб вадзяным арэху—1 павдамленне.

Юравіцкае таварыства.

Нядаўна арганізавалася. Даслана 215 слоў і 23 дыялекталёгічных матар'ялы.

Музейная праца.

У бягучым годзе закладзены пачатак арганізацыі 4 музеяў: 1) пры Акр. т-ве, 2) у м. Капаткевічах *), 3) у м. Тураве, 4) у м. Азарычах. Таксама папярэдняе Нараўлянскі музей і сабрана значная колькасць экспанатаў у Лельчычах. У Акруговым т-ве для музея ўжо ёсць такія матар'ялы: 1) карысныя выкапні (руда, суглінкі, мэргэл, 2) мінералёгічныя калекцыі, 3) 1 зоолёгічная, 4) гэрбары, 5) 5 энтомолёгічных калекцый, 6) палеонтолёгіч., 7) нумізматычная, 8) этнографіч., 9) па археалёгіі, 10) зарысоўкі і тканіны каля 200, 11) фотографіі, дакументы па рэўруху.

У бягучым годзе адчынена 2 мэтэаролёгічных станцыі: у Азарычах і Капаткевічах, а таксама пачата арганізацыя яе ў в. Слабадзе.

Спрэчкі па дакладах ЦБК, Віцебскага, Гомельскага і Мазырскага Акруговых т-ваў Краязнаўства.

Мялешка С. За 1927-28 г. ЦБК правяло вялікую працу арганізацыйную, метадычную і выдавецкую. Яно—запраўды правадыр краязнаўчага руху БССР. У яго працы ёсць і недахопы, якія ў той-жа час ёсць недахопамі і ўсіх нашых краязнаўчых арганізацый. На Беларусі да 300 арганізацый і 10000 сяброў, але як вялікі актыў? Максымум 50%. Гэта наш вялікі недахоп. Каб у далейшым краязнаўчай працай цікавіліся і займаліся рабочыя, сяляне, чырвонаармейцы, пролетарская інтэлігенцыя, неабходна звярнуць увагу на выхаванне кадраў краязнаўцаў, на іх падрыхтоўку. Падрыхтоўку мы павінны праводзіць ня толькі ў цэнтры, але і ў акруговых гарадох. Замест канферэнцый мэтазгодна наладзіць такія курсы. Далей

* Быў арганізаваны музейчык, але потым было занята памашканьне для іншых устаноў.

ЦБК павінна большую ўвагу звярнуць на выкладанне краязнаўства ў нашых тэхнікумах. Толькі ў гэтым годзе яно выкладаецца і адведзена 1 гадзіна ў тыдзень. Добра было-б арганізаваць курсы для выкладчыкаў краязнаўства ў тэхнікумах. У некаторых тэхнікумах яно і не выкладаецца (лясны тэхнікум), ЦБК павінна прасачыць гэта. Далей кепска тое, што ў Акруговых т-вах у большасці няма платных працаўнікоў, адказных за краязнаўчую працу. Шчаслівымі з'яўляюцца Мазырскі і Гомельскі. Трэба дабіцца гэтага, дабіцца і таго, каб і ў раёнах за гэта была мінімальная аплата. Неабходна звярнуць ЦБК увагу і на тое, што ў нас слаба ідзе школьна-краязнаўчая праца. У Полацку адбыліся дзеве гарадзкія вучнёўскія краязнаўчыя канферэнцыі, праведзены этнографічны вечарыны. Трэба такім чынам з моладзі падрыхтоўваць краязнаўчы актыў.

Клімкінкоў. Трэба падкрэсліць, што шыра кажуць нашымі краязнаўчымі арганізацыямі нічога ня зроблена. Нават у найлепшым Мазырскім Т-ве 70% мёртвыя душы. Калі ў дакладах усё досыць гладка, гэта азначае справа дрэнна. Мы нічога не зрабілі ў асноўным нашым заданні — узняццё с.-гаспадаркі краю. Шмат сабралі слоў, фольклёру, а што зроблена ў вывучэнні народнай гаспадаркі, якая дапамога аказана яе развіццю? На курсах, якія толькі што былі, ня было ніводнага дакладу зб. с. гаспадарцы ці індустрыялізацыі краіны. Нашы краязнаўчы-аматары ў большасці сваёй настаўнікі, няма сувязі з аграноміяй, на канферэнцыі няма ніводнага агранома. Краязнаўчую працу на мясцах ня лічаць за грамадскую, бо збіранне фольклёру запраўды не паказвае бюспрэчную карысць. Калі-б мы здолелі ўлічыць новае ў эканоміцы і жыцці сялянства, мы маглі-б хваліцца канкрэтнымі вынікамі працы. Таму ня ідуць да нас сяляне, таму 30% вучняў. Няма нагляданніў за практычным жыццём, краязнаўства толькі яшчэ метадычна афармляецца. Школьнае краязнаўства слаба пастаўлена, настаўнікі не выкарыстоўваюць краязнаўчыя матар'ялы ў школах. ЦБК павінна звярнуць на гэта ўвагу. Больш практычнага, грамадзка-карыснага ўхилу ў нашай працы.

Сэталь (Масква). У працы ЦБК Беларусі ёсць значныя дасягненні: арганізавана і аб'яднана краязнаўчая праца вялікай колькасці краязнаўцаў. Мне хочацца падзяліцца з вамі нашым вопытам. Першае пытанне: як здабыць сродкі, на адсутнасць якіх часта скардзіцца краязнаўчыя арганізацыі? Неабходна для гэтага паказаць сваю практычную працу па вывучэнні гаспадаркі краю, трэба ўцягнуць шырокія масы ў гэтую працу. У нас некаторыя краязнаўчыя Т-вы атрымваюць дапамогу ў раз'мере да 10000 р. ЦБК РСФСР прапанаваў краязнаўчую працу сярод розных арганізацый. Розныя запытанні з боку гэтых арганізацый

могуць быць раз'вязаны краязнаўчымі арганізацыямі. У гэтым напрамку ёсць пастанова Саўнаркому РСФСР. Матар'ялы стаі т-ваў можна папешчыць і праз арганізацыю падсобных прадпрыемстваў — вопытных станцый, садоў і інш. Такія спробы ёсць у Сібіры, Рыбінску, Архангельску і інш. Архангельскае Т-ва, напр., займаецца пытаннем найбольш рацыянальнай апрацоўкі дрэва.

Настаўніцтва, як у вас, так і ў нас скардзіцца, што яно перагружана, што краязнаўчую працу ня лічаць за грамадскую. Неабходна дабіцца знішчэння такога погляду.

Перападрыхтоўка краязнаўцаў трэба весці шляхам арганізацыі курсаў па асобных спецыяльнасцях. Неабходна на Беларусі арганізаваць і краязнаўчыя метадычныя музеі. Такі музей хутка адчыніцца ў Ленінградзе.

Патрэбна практыкаваць выклікі краязнаўцаў з месц у навуковыя інстытуцыі Менску для набыцця краязнаўчай кваліфікацыі.

Адзярхца. Адной з прычын слабай краязнаўчай працы ў Гомельскай акрузе з'яўляецца ёсць перагружанасць акруговых і раённых краязнаўцаў іншай грамадзкай працай. Але галоўная прычына ў іншым ляжыць. Краязнаўчая праца з'яўляецца ў нас адным з галоўных момантаў развіцця беларускай культуры. Краязнаўчая сетка на БССР даволі моцная і інтэнсіўнасць працы даволі значная, ня глядзячы на вялікі лік мёртвых душ. Гэтая інтэнсіўнасць вымагаецца некаторымі гістарычнымі асаблівасцямі, якія павінны вывучацца ў першую чаргу. Пры далучэнні Гомельшчыны краязнаўчая праца там была толькі ў зародку і цяпер толькі пачынае наладжвацца.

Зайцаў (УССР). Аналізуючы працу ЦБК, трэба падкрэсліць правільнасць вывучэння раёну, як стандарту краязнаўчай працы. Усе шукаюць стандарту для сваёй працы, педагогі шукаюць яго ў тэстах, прамыслоўцы — у машынах, краязнаўства сваёй стандартнай адзінкай павінна ўзяць раён. Уся праца ў вас канцэнтруецца ў раёне і сконтактавана між Акадэміяй, ЦБК і краязнаўчымі арганізацыямі. Цяпер у гэта неабходна ўнесці некаторую чытальнасць. ЦБК не павінна быць перадачным пунктам між раёнамі і Акадэміяй. Неабходна акрэсліць функцыі арганізацый. Далей, трэба ня толькі збіраць карткі, складаць праграмы і інструкцыі (складзеныя вамі настолькі добрыя, што мы перакладзем некаторыя з іх для сябе УССР), трэба ўсю працу зрабіць практычнай. Трэба паглыбіць вывучэнне вытворчых сіл, вывучаць чыста практычныя запатрабаванні бягучага жыцця: колькі за лета было пакараў, прычыны даўнячай бяспрытульнасці, колькі для іх трэба прытулкаў, вывучаць стан напісьменнасці, што чытае сяло, колькі кніжак ёсць на сяле, колькі мыла прадае коопэратыў, колькі папірае, колькі звярочваюцца да доктарскай

дапамогі... Мы падыходзім да таго, што доследы над ромбікамі ў тканінах і вышыўках павінны быць звязаны з пытаннем, наколькі цёмна вёска, з пытаннем аб яе рэлігійнасці і г. д. Краязнаўцы на мясцох павінны падумаць і над тым, як-жа палепшыць, перабудаваць вясковае жыццё. Краязнаўцы павінны быць актывам у вясковым жыцці.

Мне здаецца, што пытанне аб краязнаўчай працы ў школе не такое яснае, як сірава з даследваннем фольклёру і наогул этнографіі.

Мова лічбаў — найлепшая мова. У вас ёсць падлік і гэта добра, але важна ня толькі тое, колькі картак сабрана, а і колькі цэркваў зачыненыя ў выніку краязнаўчай працы, колькі школ адчыненыя і г. д. Урэшце дазвольце звярнуць увагу на часопіс ваш „Наш Край“. Гэта цудоўны часопіс. З такою ахвотаю атрымліваеш яго на Украіне, перачытваеш, пераглядаеш яго з яго малюнкамі, вузорами, яго практычнымі і цікавымі артыкуламі. Дзіўна, што ня ўсе краязнаўчыя арганізацыі падпісваюцца на яго, дзіўна, што „Наш Край“ думалі спыніць выданнем. Трымайце „Наш Край“ — гэта найлепшы ваш дапаможнік, даражэце ім. Я заклікаю да самай шырокай падпіскі на яго!

Васілеўскі. Краязнаўчая праца ўдасканальваецца. Культэра ў нас падлік, шмат чаго невядома з таго, што зроблена райтаварыствамі. Напрыклад у адной сынагозе знойдзены надзвычайныя кніжкі з надзвычайна мастацкімі аздабленнямі. У нашай працы высоўваецца новае пытанне — сувязь нашай працы з антырэлігійнай прапагандай. Другое пытанне аб функцыях Акруговых т-ваў. Менскае т-ва, ня глядзячы на блізкасць ЦБК, культэра ў працы. Гэтак сама справа знаходзіцца ў раённых т-вах, якія зніжодзіцца ў акруговых гарадох. Трэба перагледзець структуру нашай краязнаўчай сеткі. Час пераарганізаваць акруговыя т-вы, іх трэба ператварыць у гарадзкія, бо яны ня здольны ахапіць сваім інструктажам раённыя т-вы.

Слабае месца ў нашай працы — нацыянальныя сэкцыі. Далей складаньня плянаў іх праца ня ідзе. Трэба пасунуць працу яўрэйскага і польскага інструктараў. Таксама неабходна ў „Нашым Краі“ змяшчаць бібліяграфію, аднавіць гэтае змяшчэнне. Трэба ўстанавіць аднолькавыя сяброўскія складкі і цэнтралізаваць гэтую справу.

Лазар'чс. (Масква). Я вельмі здаволены пастаноўкаю краязнаўчай працы і дзейнасцю краязнаўчых арганізацый БССР. Мне прыходзіцца часта бываць на такіх зьездах і канфэрэнцыях і трэба сказаць, што такі поўны даклад аб працы ЦБК, які я сёння чуў, прыходзіцца слухаць першы раз. Адносна часоп. „Наш Край“ я цалкам далучаюся да погляду т. Зайцава. Гэта — адзіны часопіс у Савецкім Саюзе, бо ў ім ёсць поўны малю-

нак краязнаўчай працы ў БССР. І трэба пажадаць, каб і ў іншых раёнах былі такія часопісы. Я пазнаёміўся з выданнем „Асіпавіцкі раён“ і з „Віцебшчынай“ і скажу, што гэтыя выданні ёсць экзамен, якія вытрымалі краязнаўчыя т-вы. Вашы курсы зрабілі на мяне добрае ўражанне. Гэта — першы вопыт наагул. Але павінен заўважыць, што праграма курсаў была вельмі загружана вялікай колькасцю дакладаў, што не давала часам магчымасці сконцэнтравань увагу на важнейшых пытаннях. У далейшым такія курсы трэба было-б арганізоўваць па сэкцыйным прыпынне. Я падкрэсліваю вынікі курсаў — зацікаўленасць да савецкага будаўніцтва, да палепшання нашага жыцця. У Савецкім Саюзе можна заўважыць, што ў той час як культурны ўзровень мас падываецца, краязнаўчы рух пачынае заціхаць, прыкмячаецца пэсымізм краязнаўчых арганізацый да індустрыялізацыі да будаўніцтва. Прычына ў тым, што мы з энтузіязмам узяліся за гэта, але ня было глыбокага падыходу да гэтага. З гэтае прычыны трэба браць пытанні, якія сваёю нагляднасцю і вынікамі могуць прыцягнуць даследчыка.

Другое важнае пытанне: БССР пераважныя аграрная краіна, між тым процант уцягнення сілян у краязнаўчую працу нязначны. Ціміразеўскі Інстытут у мінулым годзе ўзяў шэфства над Міхайлаўскай воласцю Разанскай губ. З Масквы была паслана туды экспедыцыя, былі абследаваны перадавыя і бядняцкія гаспадаркі, у выніку было арганізавана да 120 малочных гаспадарак у малочных арцелі, пры хатах-чытальнях, пры народне пачалі працаваць краязнаўчыя гурткі. Неабходна і на БССР звярнуць на гэта ўвагу. Неабходна і рабочых уцягнуць у гэтую працу. Рабочага цяпер цікавіць матар'ялістычнае разуменьне жыцця. Непасрэднай зацікаўленасці да краязнаўчых доследаў у рабочых няма. Трэба прапаганду краязнаўства сярод іх злучаць з агульнымі тэмамі святабудовы і антырэлігійнай прапаганды.

Інструктаж — першы вопыт БССР і ў вас пастаўлены прыкладна, узорна. Гэта вельмі важны момант. У заключэнне я выказваю поўнае здавальненне ад знаёмства з умовамі і вынікамі вашай працы. Пажадана мець цесны контакт краязнаўства БССР і РСФСР. Беларускі краязнаўчы друк павінен шырэць знаміць беларускіх краязнаўцаў з практыкай краязнаўчай працы ў СССР.

Ластоўскі. Я хачу спыніцца на пытанні аб музейным будаўніцтве. Мне давалася бачыць некалькі краязнаўчых музеяў і мэтодыка іх арганізацыі вымагае шмат чаго лепшага. Беларускае народнае мастацтва, якое мае значную каштоўнасць, у музеях ня мае яшчэ належнага месца, няма ў музеях народнага ткацтва, між тым эканомічнае значэнне ткацтва бясспрэчна. Ужо каля 2-х гадоў гаспадарчыя органы БССР падмаюць пытанні аб арганізацыі арцелі беларускага

ткацтва. Што-колючы ў гэтым напрамку робіцца, але мала. А цяпер на вёсцы шмат вольных рабочых рук і арганізацыя ткацкіх арцеляў мела-б вялікае эканамічнае значэнне. Краязнаўчым т-вам, якія маюць свой музей, трэба звярнуць на гэта ўвагу. Трэба музеяў знаходзіць і захоўваць іншыя цікавыя рэчы, як напрыклад дошкі для пячэння пернікаў (Орша прыслала 40 такіх надзвычайна цікавых для мастацтва дошак), прасяніцы і г. д.

Халмоўскі. Важную ролю ў краязнаўчай працы адыгрываюць студэнты. Між тым краязнаўчая праца ў тэхнікумах слаба пастаўлена, у індустрыяльных тэхнікумах і зусім няма краязнаўчых гурткоў. Трэба зноў абмеркаваць методы краязнаўчай працы сярод студэнтаў. Ня вырашана пытанне аб удзеле краязнаўчых арганізацый у вывучэнні абразовадольнасці краіны, kolekтыўных гаспадарак, слаба папулярывалася гэтае пытанне ў друку.

Мацьвяёнак. Балючае пытанне аб узаемаадносінах акруговага т-ва і раённых. Мы пераходзім ад краязнаўства да краязнаўства, неабходна менш увагі аддаваць арганізацыйнаму моманту і больш на перабудову, на доследы. У нас няма практычнага ўхілу: мы ў сваёй працы неак адмежаваны ад арганізацый, якія займаюцца палітычным жыццём. Мы не дапамагам напр., такім органам, як Акрплан. Наша канферэнцыя, магчыма так настроіць раённыя арганізацыі, што яны зусім адарвуцца ад акруговых т-ваў. Т. Васілеўскі нават ставіў пытанне аб ліквідацыі акруговых т-ваў. Гэта зусім лёгка. Няма падставы для існавання акруговых т-ваў, калі раёны ня будуць дапамагаць матар'яламі. Прадстаўнік Украіны гаварыў, што краязнаўчая праца ва Беларусі добра вядзецца, але прычына гэтага ў тым, што Беларусь бедная краіна і трэба вывучаць самыя глухія куточки. Між тым у нашых арганізацыях вельмі мала аграмазаў, партыйцаў, а адказных працаўнікоў і зусім няма. Неабходна распачаць кампанію ў час. „Бальшавік Беларусі“ аб уцягненні ў гэтую працу адказных працаўнікоў. Далей нам неабходна дабівацца практычных вынікаў, выносіць краязнаўчыя пытанні на шырокія сходы, ілюстраваць свае вынікі, выкарыстоўваць газеты і ў выглядзе прылажэнняў друкаваць свае краязнаўчыя доследы. Урэшце мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі трэба прывучаць да лэкалізацыі ўсялякіх краязнаўчых матар'ялаў. Асабліва пільную ўвагу трэба звярнуць на сувязь з гістпартам.

Маеўскі (геалёгічны Інст.). Справа вывучэння вытворчых сіл і карысных выкапняў вядзецца слаба. Праўда згодна інструкцый у некаторых мясцох даследаюцца фосфарыты, крэйда, жалызнякі, прыродныя фарбы. Краязнаўцы ў гэтым могуць прынесці вялікую карысць, трэба толькі ім праз ЦБК звязвацца з геалёгічным Інстытутам.

Гарасімовіч. Краязнаўчага актыву ў нас вельмі мала. Згодна дакладу т. Казака на раён прыходзіцца па 15 чалавек актыву, але запраўды і такога ліку ў раёнах няма. Няма ў нашых арганізацыях і „премственности“. Гэта азначае, што і арганізацыйная праца ў нас вельмі слаба наладжана. Ці не зьяўляецца падлік працы ЦБК формальным, бо ў акругах ніякага сталага падліку няма, ёсць разрыў месі і ЦБК, акруговыя т-вы ня кіруюць працай раённых т-ваў, ЦБК нікай увагі не звяртае на падбор працаўнікоў у Акруговых т-вах. Акруговыя т-вы толькі перададзеныя інстанцыі, прытым дрэнныя і неакуратныя. Мазырскае т-ва знаходзіцца ў выключных умовах. Я выказваюся за скасаванне акруговых т-ваў. Няправільную думку выказвалі, што музей можна арганізаваць для пачатку толькі ў шафе. Памойму арганізацыю музея трэба пачынаць з памяшкання. Неабходны ў раёне і сродкі на краязнаўчую працу, трэба ЦБК мець такі фонд для гэтага.

Шыбо. ЦБК і акруговыя т-вы павінны палепшыць працу раённых т-ваў краязнаўства. Апошнія не карыстаюцца аўтарытэтам. Каб здабыць яго, раённыя т-вы павінны займацца практычнай, карыснай працай, павінны ставіць свае пытанні на пасаджэннях РВК. ЦБК павінна дабіцца ад цэнтральных устаноў адпаведных дэкрэтаў аб дапамозе мясцовым раённым арганізацыям.

Заключная прамова т. Казака.

Т. Крукоўскі, старшыня Мазырскага акруговага т-ва, сказаў мне пасля дакладу ЦБК, што я ў сваім дакладзе мала самакрытыкі ўжыў і вызначыў толькі дадатныя бакі. Гэта тлумачыцца тым, што 2 гады прашло пасля II Усебелар. краязн. з'езду і мы ставілі мэту інфармаваць канферэнцыю аб нашых дасягненнях. Я далучаюся да слоў Горкага, што іншы раз трэба высоўваць свае дасягненні. Пасля заўвагі т. Крукоўскага я яшчэ раз перагледзеў паставы II з'езду і цяпер падкрэсьліваю асноўны недахоп у нашай працы—у нас ня створана грамадская думка вакол краязнаўчага руху. Нам трэба будзе ад імя ЦБК паставіць даклад аб выніках працы краязнаўчых арганізацый перад адпаведнымі органамі. Да гэтага часу яскравых вынікаў ня было, нельга было выступіць з канкрэтнымі матар'яламі. Падкрэсьлівалі нам і другі недахоп у нашай працы—несваечасовы выхад „Нашага Краю“ ў летнія месяцы. На гэта будзе звярнута сур'ёзная ўвага. Зусім слушна казаў т. Васілеўскі, што ў нас няма сталага падліку вынікаў працы. Я і падкрэсьліваў, што 40% арганізацый ня прыслала справаздач. Далей я павінен прызначыць адну памылку у якой магчыма вінна і ЦБК. Падрыхтаваўшы канферэнцыю, мы не паведамілі ўсе краязнаўчыя арганізацыі аб гэтым—Цяпер адбываецца канферэнцыя, праца яе высвятляецца ў друку і некаторыя

раённы т-вы здзіўлены, што іх не запра-сілі на канфэрэнцыю. Напр. Барысаўскае раённае т-ва прыслала ліст т. Самцэвічу, дзе запытваецца, з якой прычыны ЦБК лічыла непатрэбным запрасіць на канфэрэнцыю Барысаўскае т-ва. Праўда мы даручылі ўсім акруговым т-вам паведаміць аб канфэрэнцыі ўсе раённыя (галасы з месці: так і зрабілі). Зрабілі, але ня ўсе. Менскае т-ва напрыклад не паведаміла Барысаўскае. З другога боку, мы ўсе былі вельмі заняты падрыхтоўкай да свята адчынення Акадэміі Навук, што да канца не прадумалі ўсё гэтае пытаньне аб канфэрэнцыі. Іншыя заўвагі таварышоў, якія выступалі ў спрэчках, у асноўным былі правільнымі, асабліва заўвагі т. Клімянікова, што нам неабходна пашырыць вытворчае краязнаўства. Цяпер у нас ёсьць магчымасьць даць кіраўніцкі ўказаньні. Да гэтага часу Інстытут імя Леніна ня прыходзіў нам на дапамогу. ЦБК адразу зрабіла ўвязку з ім, але за два гады сувязь не наладзілася. Мы запрашалі т. Гарэцкага на нашы паседжаньні, прапанавалі самім нам прысьці ў Інстытут, але справа не кранулася з месца. У далейшым мы спадзяемся сувязь наладзіць. Заўвагі, якія зрабілі таварышы—прадстаўнікі Саюзных рэспублік, мы, канечне, скарыстаем у працы ЦБК. Адносна сувязі раённых таварыстваў з Акруговымі і мэтазгоднасьці існаваньня акруговых неабходна сказаць, што пытаньне адразу вырашыць нельга. Т. Машвэнак беспадстаўна кажа, што акруговыя т-вы ня могуць кіраваць працай раённых т-ваў. У прыклад поўнай магчымасьці гэтага у прыклад Мазырскае Акруговае Т-ва. Нельга гаварыць, што ЦБК звязваецца з раёнамі, мінуўчы Акруговыя т-вы. Ад раённых т-ваў мы просім толькі раз у год справаздаць. Ніякімі заданьнямі іх не перагружаем.

Нашы чарговыя задачы: 1) папулярызацыя краязнаўчай працы ўсё яшчэ ня сходзіць з парадку дня; 2) унясенне ў мясцовыя каштарысы пэўных сродкаў на краязнаўчую працу; трэба і можна дабіцца сродкаў на выдавецкую чынасьць, на музэйную працу, на дасьледы; 3) захаваньне сьціслай сувязі нашых арганізацый з Акадэміяй Навук. У гэтым напрамку ня ўсё добра: паловы членаў ЦБК ад устаноў Акадэміі няма на канфэрэнцыі; на папярэдніх зьездах было інакш.

Адносна падрыхтоўкі краязнаўцаў мы рабілі і робім усё магчымае. Гэта, аднак не азначае, што ЦБК павінна быць інспэктарыятам асьветы. Гэта ня нашы функцыі. З другога боку нам цяжка было адваджаць нават 1 гадзіну на выкладаньне краязнаўства ў тэхнікумах.

Урэшце, неабходна лепшыя працы краязнаўцаў зьмяшчаць у друку. ЦБК прызначыла зрабіць захады праз Аддзел Друку, каб большую ўвагу зьвярнулі на гэта і далі магчымасьць рэалізаваць краязнаўчую працу на Беларусі. Мы гэтага будзем дабівацца ў магчымай меры і ад устаноў Акадэміі Навук.

VI. Ліквідаваньне краязнаўчай няпісьменнасьці і падрыхтоўка краязнаўцаў.

даклад т. Касцяроўскага (будзе надрукаваны ў чарговых №№ „Нашага Краю“).

VII. Краязнаўства ў пэдтэхнікумах

даклад т. Велічанскага.

З пачатку 1928-29 нав. году ўва ўсіх пэд-дустановах БССР уведзены курс мэтодыкі краязнаўства; зроблена тое, што даўно ўжо існуе ў Латвіі, Літве і інш. дзяржавах. Мэты ўвядзеньня гэтага курсу наступныя: соцыялістычнае будаўніцтва СССР патрабуе добрага веданьня сваёй краіны, яе прыродных, эканамічных і соцыяльных асаблівасьцяў, што ў сваю чаргу выклікае неабходнасьць мець працаўнікоў, якія былі-б на мясцох арганізатарамі гэтай працы і добра ведалі, якімі мэтадамі можна дасягнуць пастаўленых перад краязнаўствам мэтаў.

Для правядзеньня курсу мэтодыкі краязнаўства на IV курсе адводзіцца 1 гадз. ў тыдзень, якая разьмяркоўваецца, у сувязі з новымі формамі пэдагугікуму, наступным чынам: з 15-X па 10-XII—16 гадзін і з 10-II па 1-V (за выключэньнем 3-х тыдняў на пэдагугіку рэшта—14 гадзін, а ўсяго—30 гадзін за год на ўвесь курс. Програма прадугледжвае наступныя разрэзы працы: агульная мэтодыка, краязнаўства як грамадзкі рух, спецыяльная мэтодыка (Вывучэньне краю і паасобных раёнаў) і краязнаўчы мэтоды ў школьнай працы. Увесь першы сэмэстр выкарыстаны для вывучэньня агульнай мэтодыкі і вывучэньня мэтодаў краязнаўчых дасьледаваньняў (агульная ўстаноўка ў працы), часткова краязнаўства як грамадзкага руху (1 тэма) і арганізацыі правядзеньня практычных прац—рознага тыпу дасьледаваньняў, якія павінны легчы ў аснову вывучэньня краю ў другім паўгодзьдзі.

Галоўнымі цяжкасьцямі пры правядзеньні гэтага курсу былі: поўная адсутнасьць якіх-колечы падручнікаў на руках у студэнтаў, з якое прычыны прыходзілася пісаць конспекты лекцый; поўная непрыстасаванасьць праграмы падручнікаў, якія ёсьць на кніжным рынку (Кніга Краеведа, Как изучать свой край, Школьнае краеведение). Большая частка пытаньняў агульнае мэтодыкі зусім не знайшла свайго асьвятленьня ў сучаснай краязнаўчай літаратуры; нязначная колькасьць часу на правядзеньне курсу, што часта вымушала арганізацыю практычных прац і апрацоўку вынікаў дасьледаваньняў пераносіць на часы пазашкольнай працы і без таго перагружаных гэтай працаю студэнтаў; багата шкодзіла і поўная адсутнасьць выдавочных дапамог, бо краязнаўчы музэй дагэтуль яшчэ знаходзіцца ў стадыі арганізацыі. За паўгодзьдзе праведзены наступныя практычныя працы: анкетнае дасьледаваньне інтарэсаў і нахілаў рагачэўскага студэнцтва; вывучэньне Рагачэву як

соцыяльна-эканомічнага арганізму і вывучэнне кірмашу на „Міколу Зімягат“ ў разрэзе: што вёска дае гораду ўзімку і што бярэ ад яго.

Першая тэма распрацоўвалася абодвума курсамі, апошнія—па адной на кожны курс.

Першая праца праведзена наступным чынам: пасля пастаноўкі перад курсамі мэты працы была выдзелена з ліку студэнцтва орг. камісія ў складзе 7 асоб, разам з якой былі апрацаваны пытаньні анкеты (за аснову ўзята анкета з „Книги Краеведа“). Дзеля таго, што прыходзілася напісаць каля 300 адзінак (на друкаваньне не хапала сродкаў), то гэтую працу правялі са студэнтамі IV курсаў у час акадэм. заняткаў (2 гадзіны). Члены оргкамісіі правялі на ўсіх курсах падрыхтоўчую кампанію, растлумачылі мэту анкеты (яна была анонімная); пасля збору запоўненых анкет і сартыроўкі іх па роду аўтараў (мужч. і жанчын) на лекцыі анкеты распрацоўваліся (па „конвэйернай сыстэме“): кожны студэнт рэгістраваў адказ і на 1 пытаньне. Канчатковую апрацоўку вынікаў (сыстэматызацыя, вылічэнне % і фіксацыя найбольш цікавых адказаў) зрабіла зноў оргкамісія; вынікі анкеты былі даложаны на лекцыях студэнтам IV курсаў.

Таксама з боку, арганізацыйнага былі праведзены і другія тэмы.

Пры вывучэнні II тэмы за аснову ўзята інструкцыя на вывучэнні гарадоў, якая зьмешчана ў № 1 за 1925 г. час. „Наш Край“ і да кожнага сябра оргкамітэту прымацавана пэўная колькасць студэнтаў; оргкамітэт працаваў дасканала праграмы для даследавання, напісаў кожнаму студэнту заданьне. Часта ім прыходзілася самім хадзіць у установы дагаварвацца аб тым ці іншым пытаньні. Праца яшчэ ня скончана і яе літаратурнае афармленне, якое ляжыць на абавязку оргкамісіі, будзе праведзена ў II паўгоддзі. Пры распрацоўцы III тэмы студэнты IV курсу былі падзелены на 3 групы, з якіх I група занялася дэмаграфічнай працай: пастаўлены былі пікеты па ўсіх вуліцах, якія вядуць да базару; з 7 гадз. раніцы да 2-х г. дня трыма зьменамі былі адзначаны ўсе асабы, якія ішлі на кірмаш, а таксама падводы, на якіх сцягане ехалі; сетка была з нярухомай скалоі з наступнымі графамі: сцягане, гаспадыні, вучні (моладзь), чырвонаармейцы, служачыя і цікавыя тыпы, II група размеркавала між сабою рэгістрацыю прывезеных рэчаў іжывёлы на продаж пры рэгістрацыі фіксавалася на зараней разграфлёным аркушы колькасць, назва, кошт і месца вырабу. III група, пасля папярэдніх перагавораў з адміністрацыйнай коопэрацыйных, дзяржгандлёвых, саматужніцкіх устаноў Рагачэву кіраўніка гуртку, сабрала па крамах весткі аб тым, колькі і чаго купілі сяляне ў крамах у дзень кірмашу. Трэба адзначыць спачувальныя адносіны адміністрацыі ЦРК, якая на гэты дзень увяла прадметны вучот праданых сцяганам тавараў. Апрацоўвалі вынікі даследавання зноў члены

оргкамісіі. Гэтымі працамі студэнты пазнаёміліся на практыцы як трэба весці краязнаўчыя даследаванні розных тыпаў: анонімных анкет, дэмаграфічных назіранняў, эканомічных даследаванняў, вывучэння мінулага гораду, яго ўстаноў, будынкаў і г. д.

Мой кароткі даклад аб краязнаўчай працы Рагачэўскага Пэдтэхнікуму ня трэба разглядаць як даклад аб прыкладной пастаноўцы Краязнаўчай працы ў Пэдтэхнікуме. Я бачу ў ім толькі „casus belli“,—штурх да таго, каб у спрэчках абмяняцца каштоўным вопытам у пастаноўцы працы ўва ўсіх навучальных установах БССР і ў далейшай сваёй працы выкарыстаць гэты колектыўны вопыт.

Краязнаўчы гурток пэдтэхнікуму, які ў сучасны момант мае ў сваіх шэрагах 56 студэнтаў, зарадзіўся яшчэ ў 1925-26 навуч. годзе і спачатку (да мінулага году) працаваў на сэкцыях: прыродазнаўчай, грамадзка-эканомічнай і мовазнаўчай; але, з прычыны няроўнамернай нагрукі сяброў сэкцый працай і немагчымасці аднолькава абслугоўваць гэтыя сэкцыі настаўніцкімі сіламі з 1928 году праца вядзецца без падзелу на сэкцыі. На чале гуртку стаіць праўленне з 5 асоб і Рэвізійнай Камісіі; уставам гуртку зьяўляецца ўстаў краязнаўчых гурткоў пры навучальных установах, зьмешчаны ў часопісу „Наш Край“. Усе сябры гуртку ўваходзяць у склад Раённага Т-ва Краязнаўства, маюць там свой год прастаўніка. Кіраўніком гуртку зьяўляецца выкладчык мэтодыкі краязнаўства; ён уваходзіць з правам пастаноўчага голасу ў склад праўлення гуртку. У працы гуртку шчыра дапамагае выкладчык мовы і мэтодыкі яе Т. Харэвіч.

Пры праўленьні гуртку існуюць камісіі: слоўніковая, музычная; бібліотэкай і фэн. мэтэаролёгічнай станцыяй заагавяюць сябры праўлення. Мэта існавання гуртку—прывучыць студэнцтва да практычнай працы па краязнаўству і дапамагаць у працы краязнаўцам раёну, значыць, выконваць некаторую навукова-практычную працу; так і будзе праца ў гуртку. Праца вядзецца ў наступных разрэзах.

Вывучэнне прыроды: пад загадам гуртку знаходзіцца фэнолёго-мэтэаролёгічная станцыя, якая другі год рэгулярна адзначае фэныявы і мэтэаролёгічныя паказальнікі (за выкл. колькасці ападкаў дзеля адсутнасці дажджамеру); штомесачныя вынікі дасылалюцца ў акругу; праводзіцца зьбіраньне і праверка народных прымет на пагоду (сабрана 45 прымет).

Другі год зьбіраюцца расьліны Рагачэўшчыны; дагэтуль сабрана і адзначана каля 300 відаў іх; пры гэтым былі выкарыстаны зельнікі, якія зьбіраюцца студэнтамі ў парадку акадэмпрацы.

Па распрацаванай кіраўніком гуртку анкеце вывучана і апісана „Рыбная фаўна Дняпра і спосабы лоўлі“ (апісана звыш 35 відаў рыб).

У гэтым годзе сіламі гуртку ў учхозе пэдаггікуму заложаны дэндралягічны пітомнік (пасаджана каля 40 відаў хмызняку і дрэў), лектравы, фарбоўныя сродкі.

Распачата праца па вывучэнні школьнікаў сельскай гаспадаркі; частка kolekцый ужо сабрана.

У мінулым годзе сабрана і адпраўлена ў І. Б. К. каля 700 картак-слоў; каля 500 песень - прыпевак; 12 замоў; праведзена апісанне абрадаў у розных вёсках. Збіраюцца гатункі беларускага мастацтва (узоры тканіны). Вялікую працу гурток распачаў па ўкладанні раённага слоўніка мовы. Праведзена сіламі гуртку санітарна-бытавое абследаванне в. Збароў па праграме Цывікевіча; гэты матар'ял апрацаваны і пасланы ў „Наш Край“. Даследаванні рабіліся па звыёнявай сістэме: кожны ўдзельнік або невялікая група атрымлівала для даследавання пэўнае пытанне; пасля вывучэння вынікі яго, даложны на агульным сходзе гуртку.

Заканчваецца ўкладаннем карта культурных устаноў Рагачэўшчыны.

Вывучэнне эканомікі Рагачэўшчыны складалася з наступных момантаў: (недахопам яго можна лічаць некаторую няпільнаваць у працы).

1) Было праведзена вывучэнне сама-тужніцкіх арганізацый Рагачэву.

2) Некалькі разоў хадзілі вывучаць гатункі сялянскіх вырабаў на кірмашох і цэны на продукты.

3) Даследаваны фабрыка імя Сталіна (картонная) і лесанілія; па звыёнявай-жа сістэме былі вывучаны: мінулае гэтых устаноў (гісторыя арганізацыі), працэс працы, месцы загатоўкі сыравіны і збыту прадукцыі; калькуляцыя прадукцыі, матар'яльны стан рабочых і іх быт, дзейнасць камісій па культ., ахове і шэф.-працы.

4) Вывучаліся абароты коопэрацыі.

5) Зараз праводзіцца значная праца па ўкладанні карт прамысловых устаноў раёну, глеб, агульнай карты раёну.

Па архіўных документах і ўспамінах старых выхаванцаў Рагачэўскай настаўніцкай сямінары зроблена кароткае апісанне яе гісторыі.

Збіраюцца матар'ялы па гісторыі рэв. руху на Рагачэўшчыне (распачата). Укладзена невялікая kolekцыя папярочных, медных і сярэбраных старых грошаў. Збіраюцца цікавыя дакументы аб стасаванні жыцці: выпісы з мэтрычных кніг, лісты і г. д.; збіраюцца адбіткі старых гэрбавых пятакаў і гісторыі іх уласнікаў.

Значную працу правёў гурток у папулярызаванні ідэй краязнаўства ў Рагачэўскіх школах, да кожнай школы быў прымацаваны сябра гуртку, які пасля належнага інструктавання праводзіў у падшэфнай школе сходы вучняў, знаёміў іх з краязнаўчай працай і г. д. На жаль, галоўным чынам з прычыны доўгіх халодных адносін большасці загадкаў школ, асаблівае працы ў большасці выпад-

ках разгарнуць не ўдалося; імкненне гэтае напавілі ў бягучым годзе.

На канікулы гурток дае сваім сябром заданні для практычнай працы ў сваёй вёсцы. Трэба адзначыць, што ў мінулым годзе з'мовыя заданні былі выкананы на 100%; летнія заданні сарваліся дзяля нечаканай перамены часу падагульнення, залікаў і водпуску.

У гэты перапынак студэнты ўзялі наступныя тэмы для працы: 1) Абследаванне школы; 2) апісанне сёлетняга ўраджаю з паказаннем, на якіх глебах, пры якім тэрміне пасеву ён быў лепшым; 3) мэханізацыя сельскай гаспадаркі (колькасць машын у вёсцы, да каго яны належалі); 4) Дзейнасць коопэрацыі; 5) адносіны да рэлігіі; 6) сама-тужніцтва ў вёсцы; 7) працяг збірання і праверкі прымет на надвор'е; 8) працяг збірання слоў і фольклёру; 9) апісанне камітату г. Рагачэву (для жыхароў Рагачэву) і 10) праца на арганізацыі музея (абсталяванне пакою таксама рагачэўцамі).

Спрэчкі па дакладах т. Касцяровіча і т. Велішчанскага.

Шульц. Мы павінны звярнуць найбольшую ўвагу на самы напрамак падрыхтоўкі краязнаўцаў. Цяпер адчуваецца патрэба ў даследчай працы, а ня толькі ў збіранні матар'ялаў. Цяпер краязнаўцам трэба даць і навуковую падрыхтоўку і належную спецыялізацыю ў якой-небудзь галіне. Курсы трэба праводзіць так, каб давалася ўсё неабходнае для даследавання і каб было раздзяленне працы па спецыяльнасці. Наконт курсаў, якія прапануе т. Касцяровіч, нельга быць пэўным, што яны магчымы. Большасць краязнаўцаў—настаўнікі і кінуць сваю працу на доўгі час ня змогуць. Садаклад т. Велішчанскага даў некаторыя вехі краязнаўчай працы ў школе, але нам трэба апрацаваная метадыка краязнаўчай працы гурткаў у 7-ках.

Мацвееў. Па дакладу т. Касцяровіча няма чаго спрачацца, пажадана, каб даклад быў надрукаваны. Адносна садакладу даю некалькі заўваг. Кожны метадыст выкладае краязнаўства з свайго пункту погляду, паколькі і ў якой галіне ён сам ёсць краязнаўца. Студэнты подзяляюцца на спецыялісты, большая ўвага аддаецца этнаграфіі, эканамічным досыядам, меншая — прыродзе і найменшая — гісторыі. У Магілёўскім пэдаггікуме адначасна з праходжаннем тэорыі ўжываецца і практыка: кожны студэнт павінен распрацаваць тры тэмы, звязаныя з вёскай, горадам і новым бытам. У нас ёсць вынікі працы: 22 студэнты збіралі словы, фольклёр, вывучалі некаторыя моманты рэўруху на Магілёўшчыне. Студэнты прымацаваны ў практычных мэтах да музея і архіву. У праграме выкладання краязнаўства мы зрабілі некаторыя змены; устаўлена новая тэма, як складаліся монаграфічнае апісанне раёну.

Тамкоўскі. Програма краязнаўства не далася савава да матчыма сьцяг і літаратуры. Скарга на тое, што мала часу на выкладаньне краязнаўства, памойму ня мае падстаў, бо ўсе прадметы павінны мець краязнаўчы ўхіл. Нас павінна больш цікавіць практычная ўстаноўка ў працы. Неабходна далей увязваць пытаньне аб працы з пытаньнем аб сродках для арганізацыі краязнаўчай падрыхтоўкі. Лепш чым наладжваць курсы, зьмяшчаюць інструктаж раёнаў і гурткоў ня толькі сіламі ЦБК, акруговых т-ваў, а і сіламі падтэхнікумаў.

Мялешка. Програма па краязнаўству ў пэдтэхнікумах няўдалая, прыходзіцца яе перарабіць, не паказана літаратура і г. д. У Полацкім пэдтэхнікуме студэнты праводзяць вывучэньне Полацку ў трох напрамках, агульна прынятых. Студэнты 4 курсу былі падзелены на 25 груп, якія зьбіралі матэрыялы і апрацоўвалі яго. На вакацыі былі дадзены ім заданьні. Я лічу, што курс краязнаўства неабходна перанесці на 3 курс, бо за лета пакадана, каб студэнты ўжо далі вынікі сваёй краязнаўчай працы. Неабходна і іншым дысцыплінам у пэдтэхнікуме надаць краязнаўчы ўхіл—наладзіць зьбіраньне гэрбарыяў, мэлёды і г. д.

Аляксандра. Дэталізацыі ў праграме не магло быць, бо яшчэ ня было практыкі выкладаньня гэтай дысцыпліны. Літаратуру паказаць можна. У недахопах складальнікі мала відны: праграма была разьлічана на 2 гадзіны ў тыдзень. Я згодзен з неабходнасьцю перанясеньня краязнаўства на 3 курс. Адносна ўвядзеньня краязнаўства з іншымі дысцыплінамі я баюся, што-б ня было паралелізму і ў выніку зьнішчэньня самай дысцыпліны краязнаўства. Далей калі выкладчык будзе даваць ухіл па сваёй спэцыяльнасьці, мы тады адмаўляемся ад агульных прынцыпаў краязнаўчага руху. Урэшце мы павінны ня толькі навучыць некаторым краязнаўчым мэтодам, а і даць вядомы навык у гэтым, г. зн. у дасьледчай працы. Зразумела, у праграме шмат агульных палажэньняў, мы па сканчэньні гадавой працы павінны дэталізаваць праграму на падставе гадавой практыкі.

Бялькевіч. Мэтодыку краязнаўства трэба чытаць на 1 курсе, бо ўся далейшая праца павінна быць прасякнута краязнаўчым матэрыялам. Павялічваюць гадзіны ня трэба, бо яны павінны аддавацца выключна на тэорыю. Напраўляю, што студэнты і пэдтэхнікум ня можа весці краязнаўчую працу летам. У Месьціслаўскім тэхнікуме ўся прыродазнаўчая праца вялася ўлетку, а мовазнаўчая пераносілася на зіму. Няма падручніка па краязнаўству, бо праграмы зьмяняюцца. Далей адносна інструктажу трэба сказаць, што патрэбны мясцовыя інструктары, бо часта краязнаўчая няпісьменнасьць вельмі пашырана. Так у Месьціслаўлі на працягу двухгадовай краязнаўчай працы заснаваўся музэй, было адведзена памяшканьне, насельніцтва

дапамагала ў зьбіраньні матэрыялаў (рэвіскія казкі і інш.), былі нават некаторыя стара-славянскія беларускія кнігі. Новы дырэктар тэхнікуму расфармаваў музэй. Прыродазнаўчыя экспанаты ўзяў прыродазнаўца. Іншыя рэчы (царкоўна-славяншчына) былі спалены. Я прасіў-бы дасьледваць гэты факт.

Вінаградзкі. У нас шмат мёртвых душ, каб гэтага ня было, трэба мець у наяўнасьці добра падрыхтаваных ідэолягаў краязнаўства. Звычайная зьява: як толькі выбывае з арганізацыі актывіст, часта праца спыняецца. Утварэньне гадавых краязнаўчых курсаў—утопія. Трэба на летні час арганізаваць 2-3 месячныя курсы. Пры тэхнікумах можна наладзіць курсы, як было гэта пры БДЗУ.

Велішчанскі (заклучная прамова). З усімі заўвагамі я згодзен і спыняюся на некаторых. Т. Тамкоўскі казаў, што ў маім дакладзе мала было паказана канкрэтных вынікаў працы, але за 30 хв. нельга было гэтага зрабіць. Т. Бялькевіч казаў аб перанясеньні курсу краязнаўства на 1 курс. Але на 1-м курсе зусім яшчэ слабы матэрыял і пачынаць з мэтодыкі нерацыянальна. Лепш за ўсё на 3 курсе.

Касьпяровіч у заключнай прамове спыніўся на некаторых момантах краязнаўчай падрыхтоўкі і высьветліў некаторыя спрэчныя пытаньні.

Рэзолюцыя па справах ЦБК і дакладах т. Касьпяровіча і т. Велішчанскага.

Заслухаўшы справаздачу ЦБК Краязнаўства за 1927 і 28 г.г., П. Усебеларуская Краязнаўчая Конфэрэнцыя адзначае:

1. ЦБ Краязнаўства за справаздачны перыяд праведзена значная праца па накіраваньні і арганізацыі краязнаўчай справы ў БССР: сваечасова і рэгулярна вызначаліся пытаньні, на якіх павінна быць скончана ўвага, а таксама даваліся належныя мэтодычна-інструкцыйныя ўказаньні мясцовым краязнаўчым арганізацыям.

2. У мэтах стварэньня належнай грамадзкай думкі навокал пытаньняў краязнаўства праведзена вялікая папулярызатыўная праца па краязнаўству.

3. Сваечасова пастаўлена пытаньне аб падрыхтоўцы новых кадраў краязнаўцаў праз увядзеньне курсу краязнаўства ў навучальных установах і шляхам арганізацыі спэцыяльных курсаў па краязнаўству.

4. Прароблена значная праца ў галіне мэтодычна-інструкцыйнай і па ўстанавленьні жывой сувязі з мясцовымі краязнаўчымі арганізацыямі.

5. У працы мясцовых краязнаўчых арганізацый заўважаецца нормальны рост арганізацый і членаў, як па партыйным, нацыянальным, гэтак і профэсійнальным складзе, а таксама ёсьць значныя дасягненьні ў справе дасьледваньня краязнаўчымі арганізацыямі сваёй мясцовасьці, у справе рэалізацыі вынікаў вывучэньня і дапамогі навуковым

інституціям у даследванні і вывучэнні тых ці іншых пытанняў.

6. Адзначаючы ўсё гэта—II Усебеларуская Краязнаўчая Канферэнцыя прызнае працу ЦБ Краязнаўства і большасці мясцовых краязнаўчых арганіз. за спрэздзачны перыод здавальняючай і лінію правільнай.

7. Побач з пералічанымі вышэй дасягненнямі, II Усебеларуская Краязнаўчая Канферэнцыя адзначае наступныя недахопы:

а) паглыблена краязнаўчая праца вядзецца ня ўсімі краязнаўчымі арганізацыямі, калі паловы мясцовых краязнаўчых арганізацый усё яшчэ ня вышлі з арганізацыйнага перыоду;

б) ня ўсюды праведзена належным чынам папулярызацийная праца краязнаўства, з прычыны чаго ёсць выпадкі незразумення мясцовымі працаўнікамі значэння краязнаўства і адсутнічае падтрыманне яе;

в) да гэтага часу ня ўсюды ёсць увязка працы мясцовых краязнаўчых арганізацый з устаноўмі і арганізацыямі, якія вядуць вывучэнне краю;

г) слабая праца і кіраўніцтва па пашырэнні краязнаўства сярод наменшасцей;

д) слаба разгорнута праца па рэалізацыі вынікаў вывучэння ў друку як у цэнтральным, гэтак і мясцовым;

е) адчуваецца недахоп у інструкцыйна-мэтодических матэрыялах, асабліва ў галіне вывучэння эканомікі і гаспадаркі і рэв. руху;

ж) ня ўсімі краязнаўчымі арганізацыямі выпісваецца інструкцыйна-кіраўнічы часопіс краязнаўства „Наш Край“.

з) недагаворанасць з НКА і слабае кіраўніцтва школьна-краязнаўчым рухам;

і) адсутнасць поўнай увязкі ў працы з Навукова-Даследчым Інстытутам імя Леніна.

У мэтах паглыблення і ўзмацнення краязнаўчай справы ў далейшай працы патрэбна зрабіць наступнае:

1. Дзеля стварэння навокал пытанняў краязнаўства шырокай грамадзкай думкі і для паспяховага развіцця краязнаўчага руху лічыць патрэбным правядзенне папулярызаций пытанняў краязнаўства ня толькі краязнаўчымі арганізацыямі, але і ўсімі савецкімі і професіянальнымі арганізацыямі ў адпаведнасці з пастаўмі партыйных арганізацый, а таксама ўтвараць спрыяючыя ўмовы стымулявання краязнаўчай справы, дзеля чаго: а) аслабляць сталых працаўнікоў краязнаўцаў ад іншых відаў нагрузкі грамадзкай працы, б) ужываць метод вылучэнства па лініі краязнаўства, высоўваючы найбольш выявіўшыся мясцовых краязнаўцаў па савецкую, гаспадарчую, пэдагогічную і навукова-даследчую працу, пасылаючы лепшых працаўнікоў у навукова-даследчыя ўстановы ў якасці аспірантаў.

2. Наладзіць працу па падрыхтоўцы новых кадраў краязнаўцаў, як праз пастаўку належным чынам выкладання курсу краязнаўства ў навучальных установах, гэтак і праз арганізацыю сталых курсаў кр-ва

пры ЦБК і пры Т-ве Кр-ва БДУ і акругов. таварыствах.

3. Ужыць неабходныя захады для ўвязкі працы мясцовых краязнаўчых арганізацый з плянавымі дзяржаўнымі арганізацыямі, а таксама дабіцца ўвязкі ўсіх навуковых экспедыцый з мясцовымі краязнаўчымі арганізацыямі.

4. ЦБК прыняць крокі да хутэйшага выпуску мэтодична-краязнаўчага зборніку, а таксама павялічыць лік матэрыялаў мэтодична-кіраўнічага характару ў час. „Наш Край“, у галіне вывучэння эканомікі і гаспадаркі.

5. У мэтах заахвочвання дапішчыкаў у справе дасылкі матэрыялаў лічыць патрэбным зьямшчэнне лепшых прац дапішчыкаў-краязнаўцаў у выданнях БАН, пашырыўшы выданне архіўных матэрыялаў.

6. Наладзіць справу практычнай дапамогі навукова-даследчай працы мясцовых краязнаўчых арганізацый праз пасылку ў раённыя арганізацыі на больш доўгі тэрмін інструктарскага складу ЦБК.

7. Абавязваць мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі прыняць неабходныя меры да пашырэння падпіскі на час. „Наш Край“, не павінна быць ніводнай краязнаўчай арганізацыі, якая-б ня выпісвала свайго часопісу.

8. Абавязваць краязнаўчыя арганізацыі сваёчасова даваць інфармацыі ЦБК аб працы сваёй арганізацыі, а таксама сваёчасова даваць справядзачныя весткі.

9. Паставіць пытанне праз Аддзел Друку аб узмацненні ўвагі да зьямшчэння допісак краязнаўчага характару ў мясцовым перыодычным друку.

10. З мэтай наладжвання справы падліку краязнаўчых арганізацый і краязнаўцаў устанавіць абавязковую справядзачнасць па адзінай форме ўсяе краязнаўчае сеткі БССР на I студзеня наступнага году ня спыняючыся перад выключэннем з агульнага складу мёртвых арганізацый (гл. II ніжэй).

11. ЦБК ужыць неабходныя крокі перад НКА аб палепшанні кіраўніцтва школьна-краязнаўчым рухам, а таксама наконт выпіскі час. „Наш Край“ для ўсіх культасветных устаноў.

12. Наладзіць сталую сувязь з НДІ па вывучэнні сельскай і лясной гаспадаркі імя Леніна дзеля ўвязкі працы ў галіне вывучэння сельскай і лясной гаспадаркі мясцовымі даследчыкамі і краязнаўцамі.

13. ЦБК заняцца вывучэннем пытанняў краязнаўства ў справе абароны краіны і даць месцам па гэтым пытанні адпаведныя ўказанні.

14. Наладзіць разам з Дзяржаўнай Бібліотэкай дасылку мясцовым краязнаўчым арганізацыям перасовачных бібліятэчак па краязнаўству.

15. ЦБК і ў далейшым ня спыняць працы па вывучэнні і мэтодаў краязнаўчага руху і структурнай пабудовы краязнаўчай сеткі.

16. ЦБК узмацніць працу па краязнаўству сярод нацыянальных меншасцей, зьвар-

нуўшы асабліваю ўвагу на заснаваньне ста-
лага жывога краўніцтва мясцовымі сэкцыя-
мі нацыянальных меншасьцяў.

VIII. Аб зьменах у статуце ЦБК—інфар- мацыя т. Казака.

У статуце ЦБК ёсьць недагледы ў п. 5,
дзе гаворыцца, што лік членаў ЦБК вызна-
чаецца Ўсебеларускім Зьездам. Цяпер абста-
віны не даюць магчымасьці кожныя 2 гады
склікаць зьезды. Неабходна дадаць у п. 5
слова „і канфэрэнцый“.

Прапанова аднагалосна прымаецца.

IX. Выбары ЦБК і яго прэзыдыуму.

Канфэрэнцыя заслухоўвае інфармацыю
т. Казака, які на падставе папярэдняга аб-
гаварэньня ўносіць прапанову поўны склад
ЦБК вызначыць у такім выглядзе: супрацоў-
нікаў ЦБК—5, ад БАН і дасьледчага Інсты-
туту—10, ад Наркомаўветы і Галоўнавуку—
2, ад Вузаў БССР—4, ад Акруговых Т-ваў
т-ваў БДЗУ—9, ад раённых 3 (Случкае, Го-
рацкае, Барысаўскае), ад грамадзкіх органи-
зацый АПАЦККПБ, ЦК ЛКСМБ, ЦСПСБ
ЦСУ—4, а ўсяго 37. Склад пленуму ЦБК
аднагалосна прымаецца. Канфэрэнцыя заць-
вердзіла наступны склад прэзыдыуму ЦБК:
т.т. Казак, Каспяровіч, Аляксандраў, Бяль-
кевіч, Самцэвіч, Сабалеўскі і Гэршман (ЦК
ЛКСМБ).

X. Абраньне членаў-корэспондэнтаў ЦБК.

Навуковы сакратар ЦБК ад імя ЦБК за-
чытвае спіс кандыдатаў у члены-корэспон-
дэнты ЦБК, якія, па думцы ЦБК, зьяўляю-
цца лепшымі краўзнаўцамі і арганізатарамі
краўзнаўчай працы на мясцох. ЦБК запра-
сіла ў намечаных краўзнаўцаў згоду на
абраньне іх у члены-корэспондэнты ЦБК.
Канфэрэнцыя зацьверджае наступны склад
членаў і корэспондэнтаў ЦБК:

1. *Васілеўскі, Даніла Мінавіч* (Ворша),
38 г., навуковы работнік, адказны сакратар
акруговага праўленьня саюзу працаўнікоў
асьветы, з сялян, беларус, скончыў Віцебскі
настаўніцкі інстытут і вучыўся ў Маскоўскай
сельска-гаспадарчай акадэміі і археалёгічным
інстытуце. Краўзнаўствам займаецца з 1922 г.;
адказны працаўнік Аршанскага акруговага
таварыства краўзнаўства з 1924 г.; друкаваў-
ся ў розных расійскіх і беларускіх газэтах
з 1909 г., а таксама ў часопісу „Наш Край“,
„Аршаншчыне“, „Працах Навуковага Тавары-
ства для вывучэньня Беларусі“, „Савецкай
Беларусі“, „Камуністычным Шляху“ і
інш.; займаецца вывучэньнем пераважна гі-
сторыі гарадоў Беларусі, гісторыі беларускай
літаратуры і пытаньняў мясцовай этнографіі.

2. *Катлінскі, Гаўрыла Іванавіч* (Чэр-
вень), 48 г., настаўнік, загадчык Чэрвенскай
беларускай сямігодкі, з сялян, беларус, скон-
чыў 3 курсы Менскага Інстытуту народнае
асьветы; адказны працаўнік праўленьня Чэр-
венскага раённага таварыства краўзнаўства

з 1925 г.; вывучае паветраныя ападкі ў т. Чэр-
вені.

3. *Крукоўскі, Аляксандр Язэпавіч* (Ма-
зыр), 28 г., канд. КП(б)Б, настаўнік, стар-
шыня акруговага праўленьня таварыства
краўзнаўства, з сялян, беларус, скончыў 9-ці-
мес. лектарскія курсы беларусазнаўства;
краўзнаўчай працай займаецца з 1924 г.; дру-
каваўся ў „Нашым Краі“, „Савецкай Вёсцы“
і інш.; вывучае пераважна прыроднагеогра-
фічныя пытаньні Мазыршчыны.

4. *Кулакоў, Тарас Піліпавіч* (Азарычы),
28 г., настаўнік, групавод Азарыцкай сямі-
годкі, з сялян, беларус, скончыў настаўніц-
кую школу і аднагодковы пэдагагічныя кур-
сы; адказным працаўніком праўленьня Аза-
рыцкага раённага таварыства краўзнаўства з
1925 г.; друкаваўся ў „Нашым Краі“, Са-
вецкай Беларусі, „Звязьдзе“ і інш. выву-
чае пераважна пытаньні грамадзка-эканомі-
чнага і культурна-гістарычнага стану Ма-
зыршчыны.

5. *Купрэвіч, Васіль Тофілевіч* (Смаляві-
чы), 32 г., настаўнік, выкладае прырода-
знаўства ў Смалявіцкай беларускай сямігод-
цы, з сялян, беларус, скончыў 2 курсы фі-
зычна-матэматычнага факультэту Гельсінг-
форскага Ун-ту і Смаленскае с.-г. вучыліш-
ча; краўзнаўствам займаецца з 1924 г., ад-
казным працаўніком Смалявіцкага раённага
таварыства краўзнаўства з 1925 г.; друкаваў-
ся ў „Асьвеце“, „Нашым Краі“, „Чырвонай
Зьмене“ і інш.; вывучае фаўну і флёру мяс-
цовага краю.

6. *Ламака, Мэтоды Антонавіч* (Магі-
лёў), 37 г., настаўнік, выкладчык беларускай
мовы і літаратуры ў Магілёўскім дзяржаў-
ным зямляўпарадкавальным тэхнікуме, з ся-
лян, беларус, скончыў Вышэйшыя курсы
беларусазнаўства; краўзнаўствам займаецца
з 1924 г., адказным працаўніком Магілёў-
скага акруговага таварыства краўзнаўства з
1925 г.; друкаваўся ў „Весьніку НКА“, „Ась-
веце“, „Нашым Краі“, „Магілёўшчыне“, „Са-
вецкай Беларусі“, „Магілёўскім Селяніне“ і
інш.; вывучае пераважна этнографію і гісто-
рыю мясцовага краю.

7. *Мацьвяжэнк, Іван Кузьміч* (Магілёў),
29 г., настаўнік, член КП(б)Б, выкладчык
Магілёўскага пэдагагічнага тэхнікуму, з ся-
лян, беларус, вучыцца на Пэдфаку; адказным
працаўніком праўленьня Магілёўскага акру-
говага таварыства краўзнаўства з 1924 г.;
друкаваўся ў „Магілёўшчыне“, „Нашым
Краі“, „Савецкай Беларусі“, „Магілёўскім
Селяніне“ і інш.; вывучае пераважна гісто-
рыю мясцовага краю і зьбірае краёвыя слоў-
нік.

8. *Мікалаеў, Аляксандр Мікалаевіч* (Го-
мель), 56 г., навуковы працаўнік, служыць
у Гомельскім дзяржаўным музэі, з сялян,
беларус, скончыў Вайсковую акадэмію; краў-
знаўствам займаецца з 1924 г.; адказны пра-
цаўнік праўленьня Гомельскага акруговага
таварыства краўзнаўства з 1927 г.; друкаваў-
ся ў „Кооператоре“, „Полескай Праце“.

„Эконом. очерке Гомельской губ.“ і інш.; член т-ва студэнтаў-марксыстаў пры Комуністычнай Акадэміі РСФСР; вывучае пераважна эканоміку мясцовага краю.

9. *Мікалаеў, Трафім Сямёнавіч* (Касцюковічы), 45 г., настаўнік, загадчыкам Касцюковіцкай сямігадовай школы, з сялян, беларус, мае годнасьць настаўніка матэматыкі і выкладчыка сьпеваў, вучыцца на фізычна-матэматычным факультэце, адказны працаўнік праўленьня Касцюковіцкага раённага таварыства краязнаўства, друкаваўся ў часоп. „Наш Край“; вывучае пераважна этнографію мясцовага краю.

10. *Мікіцінскі, Усевалад Мікалаевіч* (Случак), 46 г., работнік мастацтва, з чыноўнікаў, беларус; скончыў спэцыяльную школу малярна-графічнага тэхнікуму і гарадзкое вучылішча; краязнаўствам займаецца з 1922 г., адказным працаўніком Случкага таварыства краязнаўства з 1925 г.; друкаваўся ў „Нашым Краі“, „Вясковым Будаўніку“, „Савецкай Беларусі“ і інш. вывучае пераважна этнографію Случчыны.

11. *Мялешка, Сяргей Міронавіч* (Поллак), 28 г., настаўнік, выкладчык Полацкага педагогічнага тэхнікуму, з рабочых, беларус, скончыў Педагогічны факультэт Унівэрсытэту; адказным працаўніком праўленьня Полацкага акруговага таварыства краязнаўства з 1925 г.; друкаваўся ў „Чырвонай Полаччыне“, „Савецкай Беларусі“ і інш.; вывучае пераважна гісторыю і этнографію мясцовага краю.

12. *Немцаў, Алесь Гаўрылавіч* (Асіпавічы), 30 г., настаўнік Асіпавіцкай чыгуначнай сямігодкі, з рабочых, беларус, скончыў настаўніцкую сэмінарыю, адказным працаўніком праўленьня Асіпавіцкага раённага таварыства краязнаўства з 1925 г.; друкаваўся ў „Нашым Краі“, „Міроведзеньні“, „Асіпавіцкім раёне“, „Савецкай Беларусі“ і інш.; вывучае этнографію мясцовага краю.

13. *Нікіфаровіч, Сьцяпан Піліпавіч* (Барысаў), 39 г., настаўнік, выкладчык Барысаўскага педагогічнага тэхнікуму, з сялян, беларус, скончыў настаўніцкі інстытут; адказным працаўніком праўленьня Барысаўскага таварыства краязнаўства з 1924 г.; друкаваўся ў „Нашым Краі“, „Нашым раёне“ і інш.; вывучае пераважна прыродна-геаграфічныя пытаньні мясцовага краю.

14. *Нікольскі, Леонід Зьмітравіч* (Віцебск), 52 г., настаўнік, працуе выкладчыкам Віцебскага педагогічнага тэхнікуму і загадчыкам ботанічнага саду дзяржаўнага вэтарнаражнага інстытуту, сын каморніка, вялікарус, скончыў Акадэмію, вывучае флёру мясцовага краю з 1919 г., членам Віцебскага таварыства краязнаўства з 1924 г.; друкаваўся ў „Естэсвазнаньне в школе“, „Віцебшчыне“ і інш.; мае асобнае выданьне „Афонскіх стенописи“ 1905 г.

15. *Пяцэвіч, Рыгор Андрэевіч* (Лучнікі), 51 г., настаўнік, загадчык Лучнікоўскай сямігодкі, з сялян, беларус, скончыў настаў-

ніцкі інстытут, адказным працаўніком праўленьня Случкага таварыства краязнаўства з 1927 г.; друкаваўся ў „Нашым Краі“; вывучае пераважна этнографію.

16. *Салаўёў, Павал Тодаравіч* (Горкі), 52 г., навуковы працаўнік, профэсар зоолёгіі Дзяржаўнай с.-г. акадэміі, сын патом. пачот. грамадзяніна, вялікарус, скончыў фізычна-матэматычны і мэдычны факультэты Унівэрсытэту; краязнаўствам займаецца з 1922 г., друкаваўся ў розных беларускіх, расійскіх і замежных навуковых выданнях, „Нашым Краі“, „Савецкай Беларусі“, „Звязьдзе“, „Известиях ЦБК“; член-заснаваўца Горацкага раённага таварыства краязнаўства; вывучае фаўну мясцовага краю.

17. *Славін, Цадзік Якубаў* (Бабруйск), 41 г., настаўнік, бібліатэкар, служыць загадчыкам Бабруйскага краёвага музэю, які сабраў і арганізаваў, з рабочых, яўрэй; член праўленьня Бабруйскага акруговага таварыства краязнаўства; спэцыялізаваўся як працаўнік краёвага музэю.

18. *Уладзіміраў, Уладзімір Канстантынавіч* (Нова-Барысаў), 32 г., настаўнік, выкладчык 7-ай Нова-Барысаўскай сямігодкі, з сялян, беларус, скончыў настаўніцкую сэмінарыю, вучыцца на Пэдфаку; краязнаўствам займаецца з 1913 г., членам Барысаўскага таварыства краязнаўства з 1925 г., член Усерасійскага таварыства аховы прыроды і францускага таварыства астрономіі; друкаваўся ў „Нашым Краі“, „Нашым раёне“, „Охране Природы“ і інш.; вывучае пераважна прыроду мясцовага краю.

Інфармацыі.

Зьбіткоўскі. Мая прапанова да краязнаўцаў у мэтах пашырэння вытворчага краязнаўства, уцягненьня ў гэтую працу сялян удасканаленьня школьна-краязнаўчай працы і г. д. распаўсюдзіць шаўкоўніцтва ў БССР. Ём магчыма займацца там, дзе расьце морва. З 1925 г. гэтае пытаньне пільна вывучаецца ў умовах БССР. У Гомельшчыне пасадкі належаць выкладчыкам сялянам. Неабходна, каб сяляне звярнулі ўвагу на скарыстаньне яго і ў мэтах шаўкоўніцтва. На Беларусі ў мінулым годзе ўжо рабілася вывадка і выкармкі чарвы. Пры Унівэрсытэце ёсьць гурток шаўкоўніцтва. Трэба краязнаўчым арганізацыям наладзіць пасадку морвы пры школах, агропунктах. Я звяртаюся да вас з просьбай паведамляць аб тых асобах, якія згодны заняцца гэтай справай—выкармкой чарвы.

Ляўданскі. Нядаўна атрымана паведамленьне аб Усесаюзным Археалёгічным зьездзе. Такіх зьездаў ужо ня было 17 год. Ён падагульніць усё зробленае за апошнія гады і вызначыць шлях працы. Просьба да краязнаўцаў паведаміць аб усім зробленым у галіне археалёгіі і даць гэта на выстаўку, якая будзе наладжана зьездам. Мы на месцы разашлем найлепшыя інструкцыі, якія дапамогуць падабраць матар'ял. Да зьезду

нам трэба падлічыць усе помнікі і праз краязнаўчыя арганізацыі мы спадзяемся атрымаць найлепшыя весткі.

Касцяровіч. Ад імя катэдры Этнографіі я прашу краязнаўчыя арганізацыі, калі будуць прысланы Вам анкеты аб відах ланцёў, аб цапах і ганчарнай вытворчасці, перадаць анкету па школах, гуртках і інш.

Цьвікевіч. Ад імя камісіі гісторыі асветы ў БССР я маю просьбу да краязнаўцаў. Камісія працуе ўжо 2-і год. У мінулым годзе мы змяшчалі ў „Нашым Краі“ адозву і інструкцыю, як вывучаць гісторыю асветы на Беларусі. Мы атрымалі некаторыя матар'ялы з Слуцку, з Украіны. Ад іншых арганізацый няма вестак. Нам хацелася-б больш мясцовых сіл уцягнуць у гэтую працу. Часта такія матар'ялы на мясцох ёсць але аб іх не паведамляюць. Усё, што трэба зрабіць у гэтым напрамку, падрукавана ў „Нашым Краі“.

Крукоўскі. На адным з пленумаў ЦБК мы абмяркоўвалі пытаньне аб пашырэнні падпіскі на час. „Наш Край“. Я заклікаю ўсіх удзельнікаў канферэнцыі падпісацца на „Наш Край“.

Зайцаў (УССР). З вялікім здавальненнем я слухаў і вычыўся ў вас. Вялікі матар'ял здабыў я ад Вас, вашыя досьледы мы выкарыстаем у сваёй працы. Настрой у Вас бадзёры. Мы з пільнай увагай будзем сачыць за Вашай працай і вашым далейшым развіццём. Я думаю, што шляхі краязнаўства УССР і БССР будуць усё шчыльней і шчыльней сходзіцца. Заўтра я ад'язджаю. Бывайце здаровы! (аплёдысменты).

Казак (заключная прамова перад зачыненнем канферэнцыі).

Наша праца вялася на працягу 6 дзён. За гэты час мы зрабілі значную працу. Мэтодичныя пытанні намі ўважліва разгледжаны і вырашаны. У арганізацыйнай частцы канферэнцыі мы паказалі стан краязнаўчай працы ў БССР. Гэтая праца ў нас ня пустое месца. За два апошнія гады зроблена значная праца, нам ёсць аб чым гаварыць, ёсць магчымасць абгрунтаваць свае дамаганні. Мы знайшлі важны момант у сваёй працы — паглыбленне даследчай працы краязнаўчых арганізацый. Мы зараз павінны перайсці ад зьбіральніцкай і арганізацыйнай чыннасці да паглыбленай даследчай працы. Вырашэнне на канферэнцыі пытаньня аб падрыхтоўцы краязнаўцаў дапамагае гэтаму. Наш далейшы шлях — сувязь краязнаўчага руху з працай Акадэміі Навук. Трэба ўмацаваць гэтую сувязь. Традыцыю гэта трэба захаваць і берагчы. Значэнне нашай канферэнцыі павялічваецца і тым, што ўдзел у ёй прымаюць

прадстаўнікі УССР і РСФСР. Ад імя канферэнцыі дазвольце іх дзякаваць за гэта (аплёдысменты). Таксама дазвольце выказаць ўпэўненасць, што сувязь мясцовых працаўнікоў, якія былі на канферэнцыі, з ЦБК у далейшым будзе захавана і пастаючы, якія прыняла канферэнцыя, мясцовымі працаўнікамі і ўсімі нашымі краязнаўчымі арганізацыямі будучы выкананы. Абвяшчаю II Усебеларускую Краязнаўчую Канферэнцыю скончанай.

Сьпіс удзельнікаў II Усебеларускай Краязнаўчай Канферэнцыі.

У. Ігнатаўскі (БАН), М. Бялуга (БАН), Б. Эпімах-Шыпіла (БАН), І. Сербав (БАН), Цітоў (ЦСУ), А. Зьбіткоўскі (БДЗУ), В. Маеўскі (БАН), І. Ярмашэвіч (БАН), К. Даўкіша (БАН), А. Казак (ЦБК), М. Касцяровіч (ЦБК), З. Бядуля (ЦБК), С. Жураўскі (ЦБК), А. Шашалевіч (ЦБК), Г. Аляксандраў (ЦБК), Матулайціс (БАН), Гэршман (ЦК/ЛКСМ), М. Таўкачоў (Бабруйскае акр. т-ва краязнаўства), Д. Васілеўскі (Арш. акр. т-ва), І. Калодкін (Арш. кар. т-ва), Мікалаеў (Гомельскае акр. т-ва), А. Крукоўскі, З. Мельпар, І. Лакін (Мазырскае акр. т-ва), М. Ламака, Я. Бычкоў, Сташэўскі, М. Мацьвяёнак (Магілёўскае акр. т-ва), Селівановіч, А. Рабіцэвіч, М. Валасэвіч, Сеўрук, А. Сабаўлеўскі, І. Навуменка, І. Пісарчык (Менскае акруг. т-ва), П. Тараймовіч (Бабруйскае акр. т-ва), Я. Варпаховіч (Віцебскае акр. т-ва), С. Мясешка Полацкае акр. т-ва), Д. Зайцаў (Украінскі Комітэт краязнаўства), А. Сэгал (ЦБК РСФСР), А. Лазарыс (Ціміразэўскі Н. Д. Інстытут), Г. Вінаградаў (БДЗУ), В. Халмоўскі (Рагач. р. т-ва), Т. Гурыновіч (Старобінск. р. т-ва), Я. Паўлоўскі (Клічаўскае р. т-ва), У. Мікіцінскі (Слуцк. р. т-ва), М. Руткоўскі (Вушацкае р. т-ва), Я. Дамарацкі (Прапойскае р. т-ва), М. Барадзёнак (Лёзніянскае р. т-ва), С. Айзэнштэйн (Кармян. р. т-ва), П. Кузьняцоў (Багушэўскі р. т-ва), С. Восін (Круглян. р. т-ва), Х. Іваноў (Чашнінскае р. т-ва), А. Ждановіч (Кохан. р. т-ва), Р. Курбыка (Глускае р. т-ва), Т. Шыбо (Узьдзенск. р. т-ва), М. Лебедзеў (Лельчыцк. р. т-ва), М. Рубан (Сьвіслацк. р. т-ва), Я. Гарбачэнка (Церахоўскае р. т-ва), М. Тамкоўскі (Бягомльск. р. т-ва), М. Мельпар (БДЗУ), І. Купрэў (Уваравіцк. р. т-ва), А. Шульц (Халопен. р. т-ва), Хв. Макараў (Езярышч. р. т-ва), Я. Касцяровіч (Ветрынск. р. т-ва), Ц. Паляшчук (Тураўск. р. т-ва), М. Сакалоў (Краснап. р. т-ва), А. Адзюрыха (Б. Кашалеўск. р. т-ва), В. Тарлоўскі (Жыткавіцк. р. т-ва), М. Гарасімовіч (Вульскае р. т-ва), К. Клімянкоў (Чавускае р. т-ва), С. Велішчанскі Рагач. р. т-ва).

Выдавец—Беларуская Акадэмія Навук.

Рэдактар—З. Бядуля.

Члены Рэдакцыі:

{	М. Бялуга.
	А. Казак.
	М. Касцяровіч.

З Ь М Е С Т.

Стар.

М. Каспяровіч.—Дарэволюцыйныя сельска-гаспадарчыя гурткі і краязнаўства.	3
Янка Марук—Краязнаўчая праца студэнцтва	6
В. Дзьмітрыеў—Дзесяць гадоў этнографічнай працы ў смаленскай губ. (1917—1927 г. г.)	14
М. Макарэўскі—Мэтэаролёгічныя ўмовы і іх уплыў на сельскую гаспадарку ў межах БССР за жнівень 1927 г.—жнівень 1928 г.	24

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

І. Г. Мірскі.—Матар'ялы да вывучэння рабочага і сялянскага руху ў Магілёўшчыне ў пэрыод 1903—1910 году	27
П. Астроўскі.—Колёні баброў на рэчцы Сож.	33
Усевалад Мікіцінскі.—Дванаццаць дзён краязнаўчага вандравання	37

Х Р О Н І К А.

II Ўсебеларуская Краязнаўчая Конфэрэнцыя.	49
---	----

3 студзеня 1929 г.

Часопісь „Беларуская работніца і сялянка“

БУДЗЕ ВЫХОДЗІЦЬ 2 РАЗЫ Ё МЕСЯЦ.

Замест 12 нумароў у год **24 нумары**, за тую-ж падпісную падпішчыкі атрымаюць плату—15 к. у месяц.

Часопісь дае розныя дадаткі: ВЫКРАЙКІ, МАЛЮНКІ ДЛЯ ВЫШЫВАНЬНЯ, ПАРАДЫ ПА СЕЛЬСКОЙ ГАСПАДАРЦЫ і інш.

Усе доўгатэрміновыя падпісчыкі будуць удзельнічаць **У ВЯЛІКАЙ ЛЁТАРЭІ**, якую „Белрабсялянка“ абвешчае з студзеня м-ца.

Будзе разыграна многа каштоўных рэчаў: СЭПАРАТАРЫ, ЛЁНАМЯЛКІ, КОСЫ, КАЛАЎРОТЫ, СЯРПЫ, АДРЭЗЫ ШЭРСЫЦІ на АДЗЕНЬНЕ, БІБЛІОТЭКІ па ВЫХАВАНЬНІ ДЗЯЦЕЙ, ГАРНІТУРЫ ЦАЦАК, РАДЫЁПРЫЁМНІКІ, НАЖНЫЯ І РУЧНЫЯ ШВЭЙНЫЯ МАШЫНЫ, ПРАСЫ, САМАВАРЫ.

Кожны, хто падпішацца на „Белрабсялянку“ на 3 месяцы, атрымае 1 квіток для ўдзелу ў лётарэі.

На 6 м-цаў . . . 2 квіткі. | На 9 м-цаў . . . 3 квіткі. | На год . . . . 4 квіткі

Такім чынам усе гадавыя падпісчыкі 4-а нумарамі будуць удзельнічаць у лётарэі.

ХАТЫ-ЧЫТАЛЬНІ, якія завярбуюць найбольш падпісчыкаў, атрымаюць у прэмію—бібліятэкі, гурткі кройкі і шыцця—швэйныя машыны. Дэлегацкі сход—завербаваўшы найбольш падпісчыкаў—атрымае некалькі месц для паездкі ў Менск на кошт рэдакцыі для ўдзелу ў першамайскіх сьвятах. Лістаносцы, лепшыя распаўсюджвацелі нашай часопісі, атрымаюць боты.

СЬПЯШЫЦЕ ПАДПІСАЦА

НА САМУЮ ТАННУЮ
Ч А С О П І С Ь **„Беларуская работніца і сялянка“.**

Дэлегацкія сходы, хаты-чытальні, лістаносцы, культкамісіі, школы, гурткі прыхільнікаў часопісі, жаночы актыў-вярбуйце падпісчыкаў на „Беларускую работніцу і сялянку“.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1929 год

НА

ШТОМЕСЯЧНУЮ ПОЛІТЫКА-ЭКОНОМІЧНУЮ ЧАСОПІСЬ

„САВЕЦКАЕ БУДАЎНІЦТВА“

(4-ы ГОД ВЫДАЊНЯ).

Часопісь удзяляе ўвагу пераважна пытанням эканомічнага будаўніцтва і вывучэнню гаспадаркі БССР. Акрамя таго, у часопісі знаходзіць адбітак і эканомічнае жыццё суседніх краін.

У 1929 г. часопісь, як і да гэтага часу, ставіць сваёю мэтаю даць клясавую ацэнку эканомічных процэсаў гаспадаркі БССР у сучасны момант, увязаць моманты эканомікі ў мінулым і намеціць мэтавую ўстаноўку гаспадаркі рэспублікі на шляхах соцыялістычнага будаўніцтва.

ЧАСОПІСЬ МАЕ НАСТУПНЫЯ СТАЛЫЯ АДЗЕЛЫ:

1. ЭКОНОМІЧНАЕ БУДАЎНІЦТВА І ЭКОНОМІЧНАЯ
ПОЛІТЫКА. 2. САВЕЦКАЕ І КУЛЬТУРНАЕ БУДАЎ-
НІЦТВА. 3. ЗА РУБЯЖОМ. 4. КАН'ЮКТУРА НАРОД-
НАЕ ГАСПАДАРКІ БССР. 5. ПА АКРУГОХ. 6. КРЫ-
ТЫКА І БІБЛІОГРАФІЯ. 7. ХРОНІКА. 8. БЮЛЕТЭНЬ
ДЫНАМІКІ НАРОДНАЕ ГАСПАДАРКІ БССР

У мэтах прасоўвання часопісі да найбольш шырокага кола гаспадарчых, савецкіх і партыйных працаўнікаў выдавецтва зьнізіла падпісную плату на 25%.

У М О В Ы П А Д П І С К І .

На 12 мес.		На 9 мес.		На 6 мес.		На 3 мес.
7 руб. 50 к.		6 руб.		4 руб.		2 руб.

Для гадавых падпісчыкаў дапускаецца растэрміноўка: пры падпісцы — 3 руб., да 1-га красавіка — 2 руб. 50 кап. і да 1-га ліпеня — 2 руб.

Раённым арганізацыям, якія падпішуча ня менш чым на 5 экз. часопісі на год, даецца скідка ў 25%.

Падпіска прымаецца: усімі п. т. к-рамі, к-рамі аб'ядн. аддзял. выдавецтва, упаўнаважанымі выдавецтва пры акрпліях і непасрэдна Рэдакцыйна-Выдавецкім аддзелам Дзяржплану.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПІСКА на 1929 г. 90

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАЎЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

- „Наш Край“** зьмяшчае артыкулы популярна-навуковага ха-
рактару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
„Наш Край“ зьмяшчае кіраўнічыя ўказаньні: анкеты, про-
грамы, інструкцыі і мэтодычныя артыкулы па
краязнаўстве.
„Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх края-
знаўчых арганізацый БССР.
„Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народме, хаце-чы-
тальні, клубе і бібліотэцы.
„Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага края-
знаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. С. Аляксандраў, А. Аніхоўскі, К. Атраховіч, Н. Быва-
еўскі, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф. П. Бузук, Д. Васілеўскі, І. Ві-
коўскі, Проф. Васількоў, М. Грамыка, Г. Гарэцкі, М. Гарэцкі, А. Ган-
жын, Зьм. Даўгяла, В. Дружын, С. К. Жураўскі, М. Зьбіткоўскі,
Проф. У. М. Ігнатоўскі, А. Казак, Я. Каранеўскі, Кіпель, М. Кіркевіч
А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, Я. Кісьлякоў, М. Касьяровіч, Купрэвіч,
М. Ламака, В. Ластоўскі, Макарэўскі, Д-р Магілеўчык, Мацьвяёнак,
У. Мікіцінскі, М. Мялешка, Натальін, С. Нікіфаровіч, А. Нямцоў,
Г. Парэчын, Проф. В. Пераход, Проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, В. Сам-
цэвіч, П. Самцэвіч, Проф. П. Салаўёў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяр-
геенка, Я. Траяноўскі, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. У. Фядзю-
шын, Е. Цехановіч, А. Шашалевіч, Ал. Шлюбскі, М. Шчакацін,
Проф. Яцанткоўскі і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 4 р. — к. На 3 м-цы 1 р. 25 к.
На паўгода 2 р. 25 к. На 1 месяц — р. 50 к.

Гадавым падпісчыкам выдаецца прэмія — „АСІПАВІЦКІ РАЁН“, вы-
пуск II — узорнае краязнаўчае апісаньне сельсавету, мястэчка і вёскі.
Кніжка патрэбная для працы кожнага краязнаўцы, настаўніка і по-
літасьветпрацаўніка.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: ў рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск,
Рэволюцыйная, № 21, Ц. Б. Краязнаўства), ува ўсіх паштовых аддзя-
леньнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ўва
ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: ў Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры
Бел. Акадэміі Навук, ува ўсіх аддзяленьнях БДВ і ўва ўсіх аддзя-
леньнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. комплекты часопісу
„Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1928 г. са зьніжкай для края-
знаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў у 30 %—за 10 руб.

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

- „Працы I Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.
„Працы II Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.
Асіпавіцкі Раён—першы выпуск—2 р.
Асіпавіцкі Раён—другі выпуск—80 к.